

Arbeidsfolk, slå lag!

*Landsorganisasjonens boikottkampanje av apartheidregimet i Sør-Afrika,
1976-1987*

Hoda Imad

Masteroppgave i historie for lektorprogrammet

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Våren 2022

© Hoda Imad

2022

Arbeidsfolk, slå lag!

Landsorganisasjonens boikottkampanje av apartheidregimet i Sør-Afrika, 1976-1987

Hoda Imad

<http://www.duo.uio.no>

Forord

Tusen takk.

Aller først til Hilde Henriksen Waage. Du har vært min biveileder, men har gjort langt mer enn noen kan forvente av deg. Tusen takk for alle tilbakemeldingene dine, og for de digitale veiledningstimene med resten av mastergruppa under koronapandemien. Det har først og fremst vært utrolig inspirerende og enormt lærerikt, men også veldig morsomt. Du har latt oss få bli kjent med deg og det fantastiske mennesket du er. UiO er heldige som har fått låne deg, tiden din og det enorme engasjementet ditt.

Så til familien min. Pappa, du fikk aldri muligheten til å ta høyere utdanning, men mitt engasjement for å forstå fortida kommer fra deg. Du har etterspurt innleverings- og eksamensdatoer hvert eneste semester, og har presset på for at jeg skal kunne kalle meg lektor. Det vet jeg at du har gjort av kjærlighet, og ikke noe annet enn kjærlighet.

Mamma. Min aller fineste mamma. Få har opplevd så mye vondt og urettferdighet som deg. Likevel våkner du opp hver morgen og kjemper for at dagen i dag skal bli bedre enn dagen i går. Jeg håper jeg blir en like god lærer som deg. Du er min største inspirasjon. Jeg skylder deg alt.

Min forlovede, Gaute: endelig kan vi starte planlegging av bryllup og framtid! Tusen takk for at du holder ut med meg, for at du er så tålmodig, kjærlig og morsom. Jeg kunne ikke vært mer heldig. Jeg gleder meg til å dele livet mitt med deg.

Denne oppgaven dediseres min aller kjæreste lillebror, som ble veldig syk samtidig som jeg forsøkte å manøvrere meg gjennom voksenlivet og holde hodet over vann. For deg ville jeg ha lagt fra meg alt om og om igjen. Jeg håper, fra dypet av mitt hjerte, at du lar deg selv få kjenne på glede, at du får oppleve det aller fineste med livet og at du finner din plass i verden. Ingenting hadde gjort meg mer lykkelig enn å se deg lykkelig.

Lillestrøm, 13.05.22

Sammendrag

Denne masteroppgaven er et forsøk på å forstå Landsorganisasjonen i Norge (LO) sitt internasjonale engasjement i kampen mot apartheidregimet i Sør-Afrika, i perioden fra angrepet på barn og ungdommer under en fredelig demonstrasjon i Soweto sommeren 1976 til den norske boikottloven om Sør-Afrika ble vedtatt på Stortinget våren 1987.

Undertrykkelsen, utnyttelsen og ufriheten i Sør-Afrika er en historie som går 300 år tilbake i tid, til da landet først ble kolonialisert. De første lovene som diskriminerte sørafrikanere på bakgrunn av deres hudfarge ble vedtatt allerede på 1800-tallet, men det var først etter at Nasjonalistpartiet fikk regjeringsmakt og intensiverte diskrimineringen av svarte og fargede sørafrikanere, at det internasjonale samfunnet begynte å reagere. Først med ord, så med handling. Oppgavens bakgrunnskapittel tar for seg den sørafrikanske apartheidhistorien.

Fra formaliseringen og intensivering av apartheidsystemet i 1948 og fram til Nelson Mandela ble valgt som Sør-Afrikas første svarte president i 1994, gjennomførte LO en atten år lang boikottkampanje. Gjennom disse årene hadde kampanjene ulike navn, ulike innretninger og ulike mål. Likevel var fellesnevneren og hovedmålet å oppheve apartheid, og virkemidlene var å spre informasjon til den norske folkeopinionen, styrke myndighetskontakten og å støtte fagbevegelsen i Sør-Afrika. Kapittel tre omhandler LOs internasjonale engasjement, samt gjennomføringen av organisasjonens boikottkampanjer fram til 1980-tallet.

Gjennom en empirisk studie av kampanjemateriell, møteprotokoller, medieoppslag og sekundærlitteratur, tar oppgavens hoveddel for seg veien fra de første reelle diskusjonene om en norsk boikottlov på begynnelsen av 1980-tallet fram til vedtaket ble fattet på Stortinget 20. mars 1987. I denne delen analyseres LOs og myndighetens konkrete arbeid med utformingen av lovforslaget. Siste del av oppgaven tar for seg reaksjonene på boikottloven og de økonomiske virkningene av den, og vil synliggjøre konsekvensene den fikk for norsk næringsliv.

Innholdsfortegnelse

Forord	4
Innholdsfortegnelse	6
Kapittel 1: Introduksjon	7
Tema, problemstilling og kilder	8
Oppbygging av oppgaven og avgrensning	11
Eksisterende litteratur	13
Kapittel 2: Bakgrunn	17
Apartheid før 1948	18
Apartheid etter 1948	19
Blodbadet i Soweto	23
Apartheid reformeres	25
Apartheid i arbeidslivet	27
Kapittel 3: En arbeiderbevegelse vokser	30
Arbeiderbevegelsen og motstand mot fascismen	33
Øst. Vest. Hvor skal LO se?	36
LOs reaksjoner på Sharpeville	39
LOs reaksjoner på Soweto	41
LOs reaksjoner på Botha-regimets fagforeningsknusing	42
Kapittel 4: Importør, eksportør eller transportør – hvem hadde størst ansvar i kampen mot apartheid?	45
Veien til den norske boikottloven	47
«Halvparten av Sør-Afrikas olje via norske skip!»	51
Ny regjering – endelig full boikott av Sør-Afrika?	57
«Grønt lys for full økonomisk boikott»	58
Norge - «spydspiss» i kampen mot apartheid?	60
«Her kommer det norske bidraget»	61
Kapittel 5: boikottloven – bare en symbollov?	65
Reaksjoner på boikottloven	66
Støtte til boikottloven	68
Virkninger av boikottloven	70
Kapittel 6: Konklusjon	77
Referanseliste	81
Primærkilder	81
Sekundærlitteratur:	85

Kapittel 1: Introduksjon

Onsdag 16. juni 1976 demonstrerte tusener av skoleungdommer og studenter i den sørafrikanske townshipen Soweto mot landets apartheidregimes planlagte overgang fra engelsk til afrikaans som offisielt undervisningsspråk.¹ For ungdommene i Soweto var afrikaans ansett å være et symbol på boernes kolonisering av landet, og som et språk pålagt dem av sine undertrykkere. De tusener av demonstranter som bar plakater, sang og danset langs gatene var i all hovedsak svarte barn og ungdommer som ville vise sin motstand mot nok en undertrykkende lovendring fra det rasistiske apartheidregimet som siden 1948 hadde delt sørafrikanerne inn i grupper etter hudfarge.² Underveis i demonstrasjonen, ble det løsnet skudd fra politiet mot de ubevæpnede demonstrantene. Den svarte studenten Hector Pieterse ble det første offeret av mange denne dagen.³ Et fotografi av den døde Pieterse ble raskt spredd over tv-kanaler og i nyhetene verden over. Etter massakren spredte det seg i Soweto et opprør mot de hvite makthaverne.

I Norge skulle drapene i Soweto markere starten på en intensiv internasjonal kampanje fra den norske fagbevegelsens største organisasjon, Landsorganisasjonen (LO).⁴ Den intensivering av antiapartheidarbeidet til LO i disse avgjørende årene var en del av en stadig voksende internasjonal bevegelse som fordømte apartheidregimets behandling av landets ikke-hvite befolkning. Den norske fagbevegelsens arbeid for sterkere sanksjoner mot Sør-Afrika, sammen med et bredt utvalg av organisasjoner i sivilsamfunnet og blant de politiske partiene, skulle ende med innføringen av boikottloven av Sør-Afrika i Stortinget i 1987. 7 år senere, i 1994, ble apartheid offisielt avskaffet i Sør-Afrika, og landet fikk sin første svarte president. Frihetsforkjemperen Nelson Mandela ble innsatt som president den 10.mai.1994.⁵

En sterk mobilisering blant internasjonal fagbevegelse i kombinasjon med et stadig sterkere politisk press fra forbrukere, media, kirken og en rekke

¹ Eriksen, Tore Linné. *Sør-Afrikas historie. Førkoloniale samfunn, apartheid og frigjøring*. Kristiansand: Portal Forlag, 2016, s.120

² Eriksen, *Sør-Afrikas historie* (Kristiansand: Portal Forlag, 2016), s. 100-101

³ Eriksen, *Sør-Afrikas historie* (Kristiansand: Portal Forlag, 2016), s.121

⁴ Sandegren, Kaare. *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1977, s. 11-12

⁵ Eriksen, *Sør-Afrikas historie* (Kristiansand: Portal Forlag, 2016), s. 144

solidaritetsbevegelser var avgjørende for avskaffelsen av apartheid. I de nordiske landene hadde engasjementet mot apartheid vært stort i lang tid, men de politiske prosessene som skulle føre til at man i Norge fikk en egen boikottlov av Sør-Afrika, fikk først ordentlig vind i seilene i årene som fulgte massakren i Soweto og det påfølgende Soweto-opprøret.⁶ Til tross for at boikottloven kom på plass i 1987, var det knyttet store kontroverser til den endelige utforminga av loven, som ga unntak for noen av de mest betydningsfulle importvarene fra Sør-Afrika.

Tema, problemstilling og kilder

Denne oppgaven søker å se nærmere på hvilke drivere som lå bak den sterke antiapartheidkampanjen til LO fra 1976 og til Stortingets vedtak om boikottloven i 1987. Oppgaven vil samtidig forsøke å belyse hvilke konsekvenser LOs kampanjearbeid mot apartheid i praksis fikk frem til boikottloven var en realitet. Dette vil være grunnlaget for oppgavens problemstilling: *på hvilken måte bidro Landsorganisasjonen i Norge (LO) til å bekjempe apartheid i Sør-Afrika fra starten av deres organiserte antiapartheidkampanje i 1976 frem til innføringen av boikottloven av 1987, og hvilke konsekvenser fikk LOs kampanjearbeid?*

For å kunne gi svar på denne problemstillingen, er det i oppgavens kildearbeid særlig lagt vekt på å gjennomgå kampanjemateriell fra LOs antiapartheidkampanjer i denne perioden, beretninger fra LO, møteprotokoller fra Stortinget og i utenriks- og forsvarskomiteen, og i stort omfang reaksjoner og redaksjonell omtale i Arbeiderbladet. Dette fordi Arbeiderbladet siden stiftelsen i 1884 hadde fungert som en utgivelse tett tilknyttet norsk arbeiderbevegelse, og som frem til 1990 var eid av Arbeiderpartiet.⁷ Følgelig gir deres redaksjonelle omtale et godt bilde på hvordan de forskjellige kampanjeaktivitetene mot apartheid ble mottatt av de som sto nærmest bevegelsen. I tillegg baserer denne oppgaven også seg på sekundærlitteratur fra LO, forsøkt brukt som førstehåndsberetning, for å kunne se hvordan bevegelsen selv omtalte sin egen aktivitet og aksjonisme. Til sist er det i oppgaven også foretatt intervju med nøkkelpersoner fra Arbeiderbevegelsen i den aktuelle tidsperioden.

⁶ Eriksen, *Sør-Afrikas historie* (Kristiansand: Portal Forlag, 2016), s.120-126

⁷ Bjørnsen, Bjørn. *Har du frihet og sommersol kjær?: Arbeiderbladet 100 år: 1918–1984*» (bind 2). Oslo: Tiden, 1986, Wiedswang, Per. *Det norske Arbeiderparti i fortid og nåtid*. Oslo: Norske Arbeiderpartis forlag, 1981, s. 113

Tilgangen på muntlige kilder er en styrke for arbeidet, men samtidig har disse intervjuene også vist en betydelig svakhet ved at mye av beslutningsgrunnlaget fra de viktigste årene kun finnes i enkeltpersonenes subjektive hukommelse, og i liten grad er nedskrevet.

Historieskriving om apartheid kommer med en rekke mulige innfallsvinkler. De 46 årene med apartheidstyre i Sør-Afrika utmerker seg som et spesielt tilfelle internasjonalt av flere grunner. Særlig er tidsperioden for apartheid interessant fordi den ekstreme formen for institusjonalisert rasisme kom i en tid hvor verdenssamfunnet forsøkte å lage nye spilleregler for en verden preget av de to voldsomme verdenskrigene som hadde funnet sted i første halvdel av det 20. århundre. I etterkant av andre verdenskrigs slutt, vokste en sterk tro på universelle rettigheter frem, og disse skulle sikres gjennom opprettelsen av De Forente Nasjoner (FN).⁸ Grusomhetene som var begått mot religiøse, seksuelle og etniske minoriteter under andre verdenskrig gjorde at den nye verdensordenen skulle baseres på like rettigheter og likhet for loven, uavhengig av hvilket land man var innbygger i. Det industrielle folkemordet mot verdens jøder under holocaust sto som det absolutte eksempel på hvordan rasisme og de politiske ideologiene fascisme og nazisme kunne utgjøre en eksistensiell trussel mot menneskene verden over. Systematikken i rasismen og brutaliteten i volden de hvite lederne av apartheidregimet påførte Sør-Afrikas majoritetsbefolkning står i sterk kontrast til ideene bak opprettelsen av FN, og den internasjonale tilslutningen til FNs Menneskerettighetserklæring. Samme år som Menneskerettighetserklæringen ble signert, sikret Nasjonalistpartiet i Sør-Afrika makten, og innledet med det starten på apartheid, et grunnleggende rasistisk styresett som skulle styre landet i årene 1948-1994.⁹

Fra et historiefaglig perspektiv er det interessant å se på hvilke drivere som lå bak at apartheidregimet i 1994 ble erstattet av Sør-Afrikas første regjering ledet av en svart president. Den store innenrikspolitiske motstanden kan ikke undervurderes, men det er også interessant å se nærmere på det internasjonale presset som ble utøvd mot apartheidregimet og var med på å gjøre avskaffelsen av apartheid mulig. I denne kampanjevirkosomheten spilte internasjonal fagbevegelse en stor rolle.

⁸ Børde, Kjetil. *Norge i FN. 1945-1970*. Oslo: Aschehoug, 1970, s. 13-15

⁹ Tjønneland, Elling Njål. «Sør-Afrika i opprør: apartheid, militarisering og reformpolitikk». *Forum for utviklingsstudier*, 1985, Nr.7-8., s. 11

Den norske fagbevegelsen har siden sin opprettelse på slutten av 1800-tallet også vist et stort internasjonalt engasjement, og sammen med frihet og likhet har solidaritet blitt fremhevet som arbeiderbevegelsens viktigste verdier.¹⁰ Det er derfor av stor interesse å se på hvordan denne solidariteten ble ført gjennom antiapartheidaktivitetene til den norske fagbevegelsen, som kulminerte med vedtaket om boikottloven i Stortinget.

Studier av en slik avgrenset tidsperiode innenfor en organisasjon har både tydelige fordeler og ulemper. En viktig grunn til å se nærmere på nettopp LOs påvirkning på den norske boikotten av Sør-Afrika, er makten som tradisjonelt har ligget i organisasjonen. Fra 1920- og 30-tallet økte LOs makt stort i tråd med at Arbeiderpartiet, som LO siden opprettelsen har stått svært nært, fikk sin posisjon i Stortinget vesentlig styrket, og at partiet i 1928 fikk regjeringsmakt for første gang. Selv om den første Arbeiderparti-regjeringen kun ble sittende ved makten i tre uker, markerte dette en ny tid for den norske arbeiderbevegelsen.¹¹ Til tross for at mellomkrigstiden var en turbulent tid med store arbeidsplasskonflikter mellom arbeidsgiver- og arbeidstakersiden, ble LOs makt for alvor tydelig i forbindelse med underskrivingen av den første hovedavtalen, ofte omtalt som arbeidslivets grunnlov, mellom LO og arbeidsgiversiden i 1935.¹² Samme år fikk den LO-støttede Nygaardsvold-regjeringen makten, og Arbeiderpartiet styrte landet de neste 30 årene.¹³ I oppbyggingen av den norske velferdsstaten har LOs påvirkning på Arbeiderpartiet hatt stor betydning, og deres store antall medlemmer har gitt organisasjonen en dominerende stilling, spesielt i regjeringsperioder under Arbeiderpartiet. Mest betydning har LO hatt i spørsmål knyttet til det norske arbeidslivet, og i politiske avveininger der hensynet til arbeidsplasser har havnet i konflikt med andre hensyn, slik denne oppgaven vil se nærmere på i forbindelse med utforminga av boikottloven.

Denne oppgavens kildearbeid baserer seg på kvalitative undersøkelser, nærmere bestemt kvalitative studier av et utvalg primær- og sekundærkilder. Nærlesning av aktuelle møteprotokoller fra Stortingets talerstol, samt utenriks- og forsvarskomiteen og LOs årlige årsberetninger har utgjort det viktigste kildearbeidet i

¹⁰ Sandegren, *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*. (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1977), 17

¹¹ Skodvin, Magne. *Norsk historie: 1939-1945*. Oslo: Norske Samlaget, 1991, s. 15

¹² Seim, Jardar. *Hvordan hovedavtalen av 1935 ble til*. Oslo: Tiden norske forlag, 1972

¹³ Helle, Egil. *Oscar Torp, arbeidergutt og statsmann*. Oslo: Gyldendal, 1982, s. 15, 127

forbindelse med utformingen av selve boikottloven. Strukturert gjennomgang av samtlige avisoppslag med søkeordene «Sør-Afrika» og «apartheid» i Arbeiderbladets arkiv i årene 1976-1987 har utgjort det største og mest tidskrevende kildearbeidet i oppgaven som helhet. Her har oppslag relatert til LOs offisielle uttalelser, intervjuer med tillitsvalgte i LO, kritikk fra motstemmer mot LO og deres svar blitt sortert som de viktigste å finlese. Målet med dette kildearbeidet har vært å se nærmere på om LOs egen framstilling av arbeidet med boikott av Sør-Afrika står i stil med hvordan deres politiske press ble møtt fra andre i antiapartheid-bevegelsen.

En fordel kildearbeidet i denne oppgaven har hatt, er at det har vært mulig å foreta muntlige intervjuer med lederpersoner fra både LO og andre deler av arbeiderbevegelsen. Imidlertid har en svakhet ved disse intervjuene har vist seg å være at det er vanskelig å etterprøve påstander, og kredibiliteten til intervjuobjektene har vist seg å variere i for stor grad til at disse har kunne blitt benyttet i oppgaven.¹⁴ Et videre problem ved kildeinnsamlingen har vært at det finnes få primærkilder fra beslutningsprosessene internt i LO. Lite av grunnlaget for de strategiene som ble valgt fra LOs side i arbeidet med boikottloven er nedskrevet og offentliggjort. Samtidig er tilgangen på kampanjemateriell, reaksjoner fra pressen samt sekundærlitteratur god, og gir et bilde på hva LO selv kommuniserte offentlig, og hvordan dette ble mottatt.

Oppbygging av oppgaven og avgrensning

Denne oppgaven forsøker gjennom 6 kapitler å belyse bakgrunnen for engasjementet mot apartheid i LO og den norske arbeiderbevegelsen. I kapittel 2 gis oversikt over historien til apartheid i Sør-Afrika. Her fremheves hendelser under apartheid som fikk ringvirkninger for det internasjonale engasjementet mot apartheid. Her gis også bakgrunnsinformasjon for hvordan apartheid ble rettfærdiggjort for å sikre billig arbeidskraft for de hvite i Sør-Afrika. Her fremheves diskrimineringen av

¹⁴ Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke det den en gang var: en innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999, s. 196

svarte arbeidere i landet, og gir et bakteppe for reaksjonene i den internasjonale fagbevegelsen.

I kapittel 3 gis en gjennomgang av LO i Norges internasjonale solidaritetshistorie. Gjennom 1900-tallet markerte LO ved flere forskjellige anledninger sitt internasjonale engasjement, og var på 1970- og 80-tallet sammen med kirken den største organisasjonen i antiapartheidkampanjen, målt i antall medlemmer.¹⁵

Kapittel 4 fokuserer på linjeskiftet som oppsto i den norske politiske debatten som følge av tre forhold av stor betydning: For det første, at flere land vedtok økonomiske sanksjoner og det ble et økt press på at Norge måtte følge etter. Dernest, at i strid med den tidligere antakelsen om at samhandelen mellom Norge og Sør-Afrika var lav, ble det gjort kjent via The Shipping Research Bureau (SRB) at norske skip hadde bidratt til å transportere livsviktig olje til apartheidregimet.¹⁶ Og til slutt, som følge av punktene en og to ble boikottspørsmålet da et langt større dilemma for LO som organiserte både arbeidstakere i skipsnæringen og i andre industrier ville kunne rammes av en boikott. Videre fokuserer kapittel 4 på LOs skiftende strategi overfor norske myndigheter i arbeidet med boikottloven mot Sør-Afrika. Dette kapitlet belyser i dybden hvordan dilemmaene knyttet til at norske arbeidsplasser kunne rammes av en boikott, ble diskutert i arbeiderbevegelsen og blant de politiske partiene på Stortinget. I dette kapitlet gis også oversikt over utforminga av boikottloven frem til det ble fattet vedtak i Stortinget 20. mars 1987.

I kapittel 5 ser oppgaven nærmere på de umiddelbare reaksjonene fra de politiske partiene, mediene, anti-apartheidbevegelsen i Norge og frigjøringsbevegelsen i Sør-Afrika. I siste del av kapittel 5 går oppgaven inn på de økonomiske konsekvensene boikottloven og dens unntak fikk for norsk næringsliv og samhandelen med Sør-Afrika. Til slutt i oppgaven forsøker kapittel 6 å besvare problemstillingen definert i introduksjonen.

Opgaven er tidsmessig avgrenset til elleve av de viktigste årene i den norske antiapartheidkampanjen. Fordi engasjementet i Norge vokste så betydelig i omfang

¹⁵ I 1977 hadde LO 670 000 medlemmer, 36 forbund og 4222 avdelinger og klubber. Sandegren, *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*. (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1977), 11

¹⁶ Hengeveld, Richard; Rodenburg, Jaap (red). *Embargo: Apartheid's Oil Secrets Revealed*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1995, s. 90-91

etter Soweto-opprøret, har dette vært en naturlig begynnelse for avgrensningen av oppgaven. I og med at oppgaven søker å se på hvordan det norske engasjementet mot apartheid fikk realpolitiske konsekvenser i form av en boikottlov, har en naturlig øvre avgrensning for oppgavens tidsspektrum vært etter at loven ble vedtatt og trådte i kraft våren 1987.

Eksisterende litteratur

Det eksisterer mye forskning og litteratur på temaene denne oppgaven favner: den sørafrikanske frigjøringskampen, om antiapartheidkampanjen i Norge og ikke minst, LOs internasjonale engasjement.

Det finnes store mengder litteratur som omhandler Arbeiderbevegelsens, Arbeiderpartiets og LOs lange historie. Til tross for at Arbeiderbevegelsens internasjonale tradisjoner strekker seg langt tilbake i tid, er det en langt vanskeligere å finne relevant litteratur om LOs boikottkampanje av Sør-Afrika sammenlignet med andre hjertesaker for LO. Vesla Vetlesens *Frihet for Sør-Afrika. LO og kampen mot apartheid* går systematisk gjennom LOs antiapartheidkampanje, hendelse for hendelse og kampanje for kampanje.¹⁷ Boka gir verdifull innsyn i hvordan de ulike kampanjene ble utformet, hvilke hensyn organisasjonen måtte ta og hvilke virkemidler som ble brukt for å bidra for å opplyse den norske folkeopinionen. Både denne boka, men spesielt *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*, fokuserer på hvordan og hvorfor LO jobbet for å etablere relasjoner med andre arbeidstakerorganisasjoner både på og utenfor det europeiske kontinentet. Den kalde krigen splittet verden i to, og dermed også de internasjonale paraplyorganisasjonene LO tilhørte.¹⁸ Sandegren deler sine tanker om hvorfor LO vendte seg mot vest under den kalde krigen, hvordan de klarte å balansere det samtidig som Norge delte grenser med Sovjetunionen, og hvordan LO i Norden ble et tredje alternativ for de landene som hverken ville se mot Øst eller Vest. Sandegren, hadde i likhet med Vetlesen, ledende posisjoner i Arbeiderbevegelsen over mange år. Bidragene deres tilfører litteraturen dermed egenopplevde og personlige erfaringer.

¹⁷ Vetlesen, Vesla. *Frihet for Sør-Afrika. LO og kampen mot apartheid*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1998

¹⁸ Sandegren, Kaare. *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1977

Et bidrag til en bedre verden. Glimt fra LOs internasjonale arbeid er et hefte som var laget til intern bruk av og for fagbevegelsen, og gir innsikt i den interne sjargongen i organisasjonen, som for eksempel at LO valgte å etablere kontakt og samarbeid med COSATU i Sør-Afrika i en tid hvor den sørafrikanske arbeidstakerorganisasjonen ble stemplet som kommunistiske og derfor Øst-orientert.

19

Flere har skrevet mer generelt om LOs internasjonale engasjement, deriblant historikerne Terje Halvorsen og Inger Bjørnhaug som tar for seg LOs antifascistiske historie i mellomkrigstida i Norge i korte trekk.²⁰ Trond Berghs verk favner 1970-tallet, og dermed omorganiseringen av LOs internasjonale arbeid, med blant annet opprettelsen av Arbeidernes Internasjonale Solidaritetskomite (AIS) og samkordineringsgruppa i antiapartheidkampanjen bestående av LO, AIS og Norsk folkehjelp. Denne omorganiseringen resulterte til en profesjonalisering av solidaritetsarbeidet i bevegelsen.²¹

Norway and national liberation in Southern Africa, et verk flere av antiapartheidbevegelsen i Norge har bidratt til, viser nyansene blant bevegelsens bidrag og primærstandpunkt, samtidig gir artiklene nyttig innblikk i de ulike kravene og forventingene organisasjonene hadde til boikottdebatten og myndighetene.²² I flere tiår ble det argumentert med at samhandelen mellom Sør-Afrika og Norge var lite, og dermed ville ikke økonomiske sanksjoner fra Norge ha særlig virkning på apartheidregimet.²³ Tore Linné Eriksen and Anita Kristensen Krokans kapittel «Fuelling the Apartheid War Machine: A case study of Shipowners, Sanctions and Solidarity Movements» avkrefter mytene om at Norge er en uskyldig part, og ansvarliggjør myndighetene for å ha undervurdert virkningene en boikott av skipsfarten ville ha for apartheidregimet.²⁴

¹⁹ Hanssen, Nina. *Et bidrag til en bedre verden. Glimt fra LOs internasjonale arbeid*. Oslo: LO Media, 2007.

²⁰ Bjørnhaug, Inger and Terje Halvorsen. *Medlemsmakt og samfunnsansvar 1935-1969, v.2*, LOs historie. Oslo: Pax forlag, 2009

²¹ Bergh, Trond. *Kollektiv fornuft 1969-2009, v. 3, LOs historie*. Oslo: Pax forlag, 2009

²² Eriksen, Tore Linné (red.) *Norway and National Liberation in Southern Africa*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet, 2000.

²³ Eriksen, Tore L., Anita Kristensen Krokan, «Fuelling the Apartheid War Machine: A case study of Shipowners, Sanctions and Solidarity Movements» I . *Norway and National Liberation in Southern Africa*, redigert av Tore L. Eriksen, 197-216, Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet, 2000.

²⁴ Eriksen, «Fuelling the Apartheid War Machine»

Tidligere utenriksminister, Knut Frydenlund, reflekterer personlig rundt Norges utenrikspolitiske situasjon i sin biografi *Lille land – hva nå?* Denne biografien gir nyttig innblikk i utenriksministerens arbeid med utformingen av den norske boikottloven.²⁵

Sør-Afrikas apartheidhistorie er av betydelig størrelse, og litteraturen gjenspeiler landets lange historie og brutale historie. Denne oppgaven tar for seg hovedsakelig norsk litteratur om temaet, med enkelte unntak. *Sør-Afrikas historie* av Tore Linne Eriksen trekker de lange historiske linjene, og gir en bred oversikt over landets historie. Fra kolonitiden, gjennom apartheidårene og fram til demokratiet ble innført i 1994.²⁶ Daniel Maul har gjennom mange år skrevet omfattende verk om internasjonal arbeiderhistorie, avkolonialisering, menneskerettigheter, kaldkrig-problematikk og antiapartheid. Maul har i sine verk også problematisert Sør-Afrikas rolle i FN og ILO.²⁷ Elling Njål Tjønneland gjennomfører et dypdykk i de største og blodigste demonstrasjonene i sørafrikansk historie, og utfordrer bruken av begrepet «opprør». Dersom begrepsapparatet ikke er dekkende og riktig, hevder han at det påvirker folks syn på de som gjør motstand mot ufriheten.²⁸

De siste årene har flere historiestudenter skrevet vellykkede masteroppgaver om apartheidhistorie. Åmund Bækken Blakar har gjennomført en dybdeanalyse av ILOs spesialrapporter fra 1964-1994 i sin oppgave «Acting as spokesman of the social conscience of mankind». ²⁹ Beate Husetuft har gjennomgått hvordan LO, Fellesrådet for det sørlige Afrika og Norges Rederiforbund forsøkte å oppnå politisk innflytelse i apartheidkampen, og hvordan boikottloven forskjellsbehandlet import- og eksportnæringen i landet. Husetuft fremhever de ulike aktørenes virkemidler hva gjelder myndighetskontakt og opinionsdannelse, og hvorvidt de ulike virkemidlene fikk reelle konsekvenser.³⁰ Vidar Apalset skriver om utviklingen av relasjonen mellom LO og COSATU, og LOs økonomiske og politiske bidrag til de i perioden 1986-1997.

²⁵ Frydenlund, Knut. *Lille land – hva nå? Refleksjoner om Norges utenrikspolitiske situasjon*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982

²⁶ Eriksen, Tore Linné. *Sør-Afrikas historie. Førkoloniale samfunn, apartheid og frigjøring*. Kristiansand: Portal Forlag, 2016

²⁷ Maul, Daniel. *The International Labour Organization: 100 years of global social policy*. Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2019

²⁸ Tjønneland, Elling Njål. «Sør-Afrika i opprør: apartheid, militarisering og reformpolitikk». Forum for utviklingsstudier, 1985, Nr.7-8.

²⁹ Blakar, Åmund Bækken. «Acting as spokesman of the social conscience of mankind” the International Labour Organisation and actions against apartheid, 1964-1994». Upublisert masteroppgave. Universitetet i Oslo. 2020

³⁰ Husetuft, Beate. «Likskap for lova? Den norske boikottlova mot Sør-Afrika og Namibia 1986/87». Upublisert masteroppgave, Universitetet i Bergen, 2007

COSATU.³¹ Til slutt ønsker jeg å trekke fram Vilde Opdan Ytterengs masteroppgave om LOs omorganisering av deres internasjonale arbeid, gjennom opprettelsen av Arbeidernes Internasjonale Solidaritetskomite.³²

³¹ Apalset, Vidar. «LOs støtte til den sørafrikanske fagorganisasjonen COSATU 1986-1997». Upublisert masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2012

³² Yttereng, Vilde Opdan. «International engagement in the 1960s: The establishment of the International Solidarity Committee of the Norwegian Labour Movement». Upublisert masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2020

Kapittel 2: Bakgrunn

“During my lifetime I have dedicated my life to this struggle of the African people. I have fought against white domination, and I have fought against black domination. I have cherished the ideal of a democratic and free society in which all persons will live together in harmony and with equal opportunities. It is an ideal for which I hope to live for and to see realised. But, My Lord, if it needs be, it is an ideal for which I am prepared to die”³³

I årene etter andre verdenskrig gikk verdenssamfunnet inn for å nedfelle noen felles forståelser og sannheter som skulle gjelde alle mennesker uavhengig av hudfarge, religion eller kjønn.³⁴ De enorme forbrytelsene mot menneskeheten i nazistenes dødsleirer og de titalls av millioner som var drept gjennom verdenskrigene skulle føre til en mer enhetlig verdensorden basert på menneskerettigheter, folkerett og internasjonale lover og konvensjoner. De forente nasjoner (FN) skulle håndheve disse nye lovene og reglene og hindre en ny verdenskrig. De enorme lidelsene mennesker over hele verden hadde vært utsatt for holocaust, holodomor og andre folkemord skulle også gi verden et eget begrepsapparat for å kunne klassifisere forbrytelser mot menneskeheten.

1948 var året FNs menneskerettighetserklæring ble vedtatt, et internasjonalt vedtak som av mange ble feiret som en ny tid for menneskeheten. Samme år vant Nasjonalistpartiet regjeringsmakta i Sør-Afrika. Deres politiske plattform og valgkamp baserte seg på et tankegods inspirert av imperialism, etnonasjonalisme og rasisme.³⁵ Flere av partiets medlemmer var direkte inspirert av nasjonalsosialismen i Tyskland. Deres mål var et hvitt Sør-Afrika, og deres viktigste virkemiddel for å oppnå det var gjennom *apartheid*.

Apartheid er et begrep fra afrikaans og betyr adskillelse. Dette politiske systemet ble formalisert og intensivert først da Nasjonalistpartiet kom til makten, men

³³ Mandela, Nelson. 1964. Transkripsjon av forsvarstale under rettsak I Pretoria. 20.04.1964. http://db.nelsonmandela.org/speeches/pub_view.asp?pg=item&ItemID=NMS010&txtstr=prepared%20to%20die

³⁴ Vetlesen, Vesla. *Frihet for Sør-Afrika. LO og kampen mot apartheid*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1998, s.11

³⁵ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s.12

hadde vært praktisert i Sør-Afrika under hele kolonitiden. Gjennom lover og nådeløs håndhevelse av de, sørget den sørafrikanske staten for forskjellsbehandling av menneskene i landet på bakgrunn av hudfarge. Apartheid, som først og fremst ble begrunnet iverksatt av økonomiske årsaker, virket til slutt inn på alle samfunnets og enkeltmenneskets liv fra politikk, økonomi, kultur og menneskers sosiale liv.³⁶ Systemet bar tydelig preg av å dele mennesker inn i «raser», og ens rettigheter fikk en basert utfra hudfargen sin. Jo mørkere hud, jo færre rettigheter kunne en nyte.

Apartheid før 1948

Sør-Afrikas kolonihistorie er en historie om undertrykkelse, utnyttelse og hvit herredømme, og derfor kan det virke underlig å påstå at apartheid ble gjennomført først i 1948 da Nasjonalistpartiet fikk flertall og regjeringsmakt.³⁷ I flere hundre år ble svarte sørafrikanere ansett som mennesker uten sjel. På 1700-tallet ble de fraktet til Europa for å bli vist frem som sirkusdyr.³⁸ På 1800-tallet kom de første lovene som tvang alle ikke-hvite i Sør-Afrika til å bære pass, og lover som kriminaliserte «arbeidsvegring» ble innført i 1809.³⁹ Dette var et begrep som ble konstruert for å karakterisere svarte som late, og for å legitimere regimets tvangs- og slavearbeid. Iveren etter å utnytte de svartes arbeidskapasitet kunne blitt ansett som selvmotsigende all den tid Storbritannia hadde avskaffet slaveriet på de britiske øyene bare året før.⁴⁰

Etter boerkrigene og langvarige konflikter mellom britene og boerne, innbyggerne i Sør-Afrika med nederlandsk opphav, ble en av de viktigste oppgavene for sørafrikanske myndigheter å likestille og likebehandle sine hvite innbyggere. Samtidig ble diskrimineringen av landets majoritetsbefolkning intensivert. 1913 markerte starten på den geografiske adskillelsen i Sør-Afrika. Gjennom innføringen av *Native Land Act* fikk landets hvite minoritet tilgang på 87 prosent av Sør-Afrikas

³⁶ Gleditsch, Mona. *Apartheid og arbeid: en kritisk gjennomgang av apartheids virkninger på arbeidslivet i Sør-Afrika*. Oslo: Fellestrådet for det sørlige Afrika, 1984, s.6

³⁷ Eriksen, Tore Linné. *Sør-Afrikas historie. Førkoloniale samfunn, apartheid og frigjøring*. Kristiansand: Portal Forlag, 2016, s. 98

³⁸ Eriksen, *Sør-Afrikas historie* (Kristiansand: Portal Forlag, 2016), s. 24

³⁹ Eriksen, *Sør-Afrikas historie* (Kristiansand: Portal Forlag, 2016), s. 27

⁴⁰ Eriksen, *Sør-Afrikas historie* (Kristiansand: Portal Forlag, 2016), s. 36-37

landområde.⁴¹ Resterende landområder ble en integrert del av myndighetenes *bantustan*-politikk, som var selve kjernen i apartheidpolitikken. Myndighetene etablerte ti reservater hvor landets svarte skulle bosettes, og denne praksisen var blant deres tyngste verktøy for å etablere et hvitt Sør-Afrika.⁴² Bantustanene ble tillagt autonomi, kalt for «nasjonale stater» og anerkjent kun av sørafrikanske autoriteter. Selv om fire av de ti bantustanene erklærte deres egen selvstendighet og ga innbyggerne statsborgerskap, var det ingen anerkjennelse å få blant resten av verdens land.⁴³

For å håndheve *Native Land Act* tok myndighetene i bruk sterke maktmidler, og millioner av mennesker ble tvangsflyttet til områder de ikke hadde opprinnelig tilhørighet til. Årsaken til tvangsflyttingen var først og fremst å fjerne svarte fra de «hvite byene», samtidig som de var i umiddelbar nærhet for å sikre byene og industrien den tiltrengte arbeidskraften.⁴⁴ Bantustanene utgjorde kun 13 prosent av landets totale landområde, og på grunn av plassmangel ble det masseprodusert små «fyrstikkhus» på rundt 40 kvm. for å sikre flest mulig tak over hodet.⁴⁵

Bantustan-politikken ble dermed ikke bare kjernen i apartheidregimets undertrykkelse av den svarte befolkningen i Sør-Afrika, men også avgjørende i den stadig økende ulikheten og motstanden i landet: motstanden mot rasisme, mot trangboddhet, mot fattigdom, mot arbeidsledighet, mot å se at barna til deres hvite kolleger som hadde langt flere muligheter enn landets svarte barn. Motstanden mot apartheid. Likevel tok det nesten 200 år fra de første apartheidlovene ble innført til lovene ble avskaffet i 1991.

Apartheid etter 1948

Daniel François Malan var statsminister i Sør-Afrika fra 1948-1954 for Nasjonalistpartiet, og under hans styre ble apartheid formalisert og intensivert gjennom omfattende lovgivning. Han hadde tross alt gått aktivt til valg på å innføre

⁴¹ Pedersen, Odd Kvaal. *Sør Afrika: Siste trekk. Apartheid som mentalitet og maktsystem*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1986, s. 31

⁴² Speed, Jan. *Amandla! Sør-Afrika i 1980-årene*. Oslo: Fellesrådet for det sørlige Afrika, 1985, s.13

⁴³ Ottaway, Marina. *South Africa. The Struggle for a New Order. Washington, D.C.: The Bookings Institution, 1993, s.17*, Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellesrådet for det sørlige Afrika, 1985), s.14-15

⁴⁴ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellesrådet for det sørlige Afrika, 1985), s.14-15

⁴⁵ Tjønneland, Elling Njål. «Sør-Afrika i opprør: apartheid, militarisering og reformpolitikk». Forum for utviklingsstudier, 1985, Nr.7-8. s.13

apartheidsystemet, for å redde landet mot «den svarte fare».⁴⁶ Malans apartheidideologi handler ikke bare om økonomi og arbeidskraft, men også i stor grad om religion og kultur. Det ble stemplet som en synd å tukle med det «skille mellom raser som lå i selve skaperverket», og statsministeren brukte ofte å argumentere for apartheid av religiøse årsaker.⁴⁷ Dette ble synliggjort blant annet på hans respons på et brev han mottok av en lokal prest, som ville rådføre seg med statsministeren om hvordan han kunne overbevise det amerikanske folk om å innføre apartheid. Malans svar fra 12. februar 1954 var blant annet dette:

The difference in color is merely the physical manifestation of the contrast between two irreconcilable ways of life, between barbarism and civilization, between heathenism and Christianity, and finally between overwhelming numerical odds on the one hand, and insignificant numbers on the other.⁴⁸

Noe av det første statsminister Malan inkorporerte i landets lover, var adskillingen av menneskegruppene i Sør-Afrika. Befolkningen i Sør-Afrika ble delt inn i fire «etniske» grupper eller «raser», som var det begrepet regimet brukte: hvite, asiater, fargede og svarte. Som nevnt over gjennomsynte apartheidlovene politikken, arbeidslivet, bosetningen, kulturen, økonomien, utdanningen og hele hverdagslivet. Det eksisterte ikke et eneste tilfelle hvor en svart sørafrikaner hadde høyere posisjon eller levde i mer velstand enn sine boerske eller britiske naboer, selv om det også fantes stor fattigdom og nød blant de hvite. Lovene ble legitimert gjennom kalvinistisk gudstro. Troen innebefattet at boerne var Guds utvalgte folk, og at de kunne derfor, med Bibelen i hånden, undertrykke den fargede og svarte befolkningen.⁴⁹ Lovene undertrykte svarte og fargede sørafrikanere på alle samfunnets områder, og hadde først og fremst som formål å legitimere det hvite herredømmet. Brudd på apartheidlovene resulterte i bøter, fengselsstraffer, eksil eller dødsdommer.⁵⁰

Etter at lovene om *Prohibition of mixed marriages act* fra 1949 og *Immorality amendment act* fra 1950 ble vedtatt, ble seksuelt samkvem og ekteskap på tvers av

⁴⁶ Eriksen, *Sør-Afrikas historie* (Kristiansand: Portal Forlag, 2016), s. 97

⁴⁷ Eriksen, *Sør-Afrikas historie* (Kristiansand: Portal Forlag, 2016), s. 97

⁴⁸ Ukpokodu, Omiunota N., Ukpokodu, Peter. «Educational Transformation in South Africa». I *Contemporary voices from the margin: African educators on African and American education*, redigert av Omiunota N. Ukpokodu, Peter Ukpokodu, 253-277. USA: IAP-Information Age Publishing, Inc, 2012, s. 256

⁴⁹ Bakkevig, Trond. *Den norske kirke og kampen mot apartheid*. Oslo: Kirkerådet, 1995, s. 11-13

⁵⁰ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellesrådet for det sørlige Afrika, 1985), s.15

befolkningsgruppene forbudt. Loven om *Group Areas Act* fra 1950, *Bantu authorities act* fra 1951 og *Bantu homelands citizens act* fra 1970 førte til ytterligere tvangsflytting av den svarte og fargede befolkningen for å sikre fysiske skiller mellom befolkningen. Gruppene skulle ikke omgås i samme nabolag eller byer.⁵¹ Den eneste tillatelsen ikke-hvite hadde for å komme inn i byene var for å jobbe. *Pass Laws Act* ble imidlertid symbolet framfor noe på apartheidregimets brutalitet.⁵²

Enhver svart sørafrikaner over 16 år var nødt til å bære med seg en passbok som kunne identifisere dem, deres arbeidsplass, bosted og eventuelle arbeidstillatelser for å kunne oppholde seg i de «hvite byene».⁵³ Den første passloven ble innført allerede i 1812, men loven ble strammet inn og håndhevet strengere etter at Nasjonalistpartiet fikk makt. Enhver tjenesteperson hadde myndighet til å kunne kreve at en passbok ble framvist, og straffen for glemme denne eller mistanke om aktiv motstand mot regimets praksis var bøter og fengsel.⁵⁴ Denne loven ble selve symbolet på begrensningen av de svartes bevegelsesfrihet. Ingen svarte hadde lov til å oppholde seg i «hvite områder» mer enn 72 timer, med mindre de hadde spesielle tillatelser som sto ført i passboka. Først i 1985 innrømmet myndighetene at loven og praksisen hadde vært dyr og byråkratisk, og ble dermed anbefalt avskaffet av økonomiske hensyn.⁵⁵

Passlovene førte til sterk motstand over hele Sør-Afrika. Store demonstrasjoner ble organisert av den svarte befolkningen, den mest kjente av disse fant sted i Sharpeville 21. mars 1960, og markerte et vannskille i sørafrikansk apartheidhistorie. Rundt 5000 demonstranter markerte fredelig sin forakt for de ytterlige innstrammingene av passloven, og ble møtt med skarpe geværskudd fra sørafrikansk politi. 180 mennesker ble såret, og 69 ble drept under Sharpeville-massakren. I ettertid viste obduksjonsrapportene at flesteparten av de drepte hadde blitt skutt i ryggen. Bildene spredte seg raskt etter blodbadet og skapte overskrifter i

⁵¹ Lov nr. 55 av 1949, Prohibition of Mixed Marriages Act, Lov nr. 821 av mai 1969, Immorality Amendment Act, Lov nr. 51 av 1950, Group Areas Act, Lov nr. 68 av 1951, Bantu authorities act, Lov nr. 2055 av 6. november 1974, Bantu Laws Amendment Act

⁵² Pedersen. *Sør Afrika: Siste trekk* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1986), s. 140, Dubow, Saul. *Apartheid, 1948-1994*. Oxford: Oxford University Press, 2014, s.74-75

⁵³ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellesrådet for det sørlige Afrika, 1985), s.14-15

⁵⁴ Gleditsch, Mona. *Apartheid og arbeid* (Oslo: Fellesrådet for det sørlige Afrika, 1984), s.14

⁵⁵ Pedersen. *Sør Afrika: Siste trekk* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1986), s.94-95

store deler av verden.⁵⁶ Apartheidregimets ekte ansikt ble synlig for det internasjonale samfunnet, og 21. mars 1960 markerte starten på den internasjonale antiapartheidkampen. Nürnbergprosessen etter andre verdenskrig fant sted bare 15 år tidligere og var friskt i minne for spesielt de europeiske landene. En kunne rett og slett ikke unnskyldes seg med uvitenhet. Uretten som skjedde rett foran øynene på en måtte repliseres.

Apartheidregimets svar på massakren i Sharpeville var å forby de svarte frigjøringsbevegelsene African National Congress (ANC), Pan Africanist Congress of Azania (PAC) og den svarte fagforeningsføderasjonen South African Congress og Trade Union (SACTU).⁵⁷ Selv om disse organisasjonene ikke sto som arrangører av Sharpeville-demonstrasjonen hadde de deltatt aktivt i den. Myndighetene håndhevet *Unlawful Organizations Acts* strengt, og alle organisasjonene som talte mot apartheid ble ansett som enten kommunister eller terrorister.⁵⁸ Tusenvis av medlemmer av frigjøringsbevegelsen og fagforeningene ble straffet, enten med bøter, fengsel, eksil eller med dødsstraff. Steve Biko, grunnleggeren av Black Consciousness movement (BCM) og Nelson Mandela, leder av ANCs væpnede fløy Umkhonto we Sizwe, var to av de mest kjente lederskikkelsene som ble arrestert.⁵⁹

1. april 1960 erklærte FNs sikkerhetsråd at situasjonen i Sør-Afrika kunne utvikle seg til en trussel mot internasjonal fred og sikkerhet og at det som følge av dette behøvdes internasjonale reaksjoner.⁶⁰ 13. april samme år vedtok Generalforsamlingen i FN en resolusjon som stadfestet at apartheidregimets rasepolitikk utgjorde en krenkelse av FN-pakten og Menneskerettighetserklæringen. FN-resolusjonen ble vedtatt med 95 stemmer mot Sør-Afrikas ene stemme.⁶¹

De sterke internasjonale reaksjonene til tross; konsekvensene av Sharpeville-massakren var at regimet strammet grepet ytterligere. Myndighetene viste ikke vilje til å endre på landets apartheidlover, og Hendrik Frensch Verwoerds, statsminister i

⁵⁶ Maul, Daniel. *The International Labour Organization: 100 years of global social policy*. Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2019, s. 209-210

⁵⁷ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellestrådet for det sørlige Afrika, 1985), s.17

⁵⁸ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellestrådet for det sørlige Afrika, 1985), s.17-18

⁵⁹ Jorde, Sigurd. «The Foreign Relations of South Africa 1973-1978». Upublisert hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo. 2005, s. 3, 75, 93

⁶⁰ Børde, Kjetil. *Norge i FN. 1945-1970*. Oslo: Aschehoug, 1970, s. 123

⁶¹ Børde. *Norge i FN*. (Oslo: Aschehoug, 1970), s. 123

Sør-Afrika fra 1958 til 1966, tale i parlamentet 25. januar 1963 var et bevis på nettopp det:

Reduced to its simplest form the problem is nothing else than this: We want to keep South Africa White... 'Keeping it White can only mean one thing, namely, White domination, not 'leadership', not 'guidance', but 'control', 'supremacy'. If we agreed that it is the desire of the people that the White man should be able to continue to protect himself by retaining White domination... we say that it can be achieved by separate development.⁶²

11 statsministre og presidenter fra Nasjonalistpartiet regjerte landet før det første frie og demokratiske valget ble gjennomført i 1994.⁶³

Blodbadet i Soweto

16 år etter Sharpeville-massakren, avfyrte det sørafrikanske politiet på nytt skarpe skudd mot fredelige demonstranter. Mer enn 30 000 demonstranter, flesteparten studenter og ungdommer, markerte sin misnøye mot regimets forsøk på å tvangsinnføre afrikaans som undervisningsspråk til fordel for engelsk. Afrikaans ble talt av boerne, og et symbol på apartheid.⁶⁴ Utdanningspolitikken i Sør-Afrika, var som alt annet, regulert av apartheidlovene, gjennom *Black education acts*, fra 1953, og hadde ført til helt adskilte utdanningstilbud. Denne loven ga myndighetene rett til å overta undervisningssystemet. Læreplanene og undervisningen ble sterkt rasedelt, og innholdet var forankret i regimets raseideologi.⁶⁵ I tillegg hadde apartheidregimet konsentrert mesteparten av skoleressursene rundt den hvite befolkningen. Det ble brukt rundt åtte ganger mer midler på utdanning til hvite barn og ungdommer enn på svarte barn og ungdommer. Lærerne i bantustanene var langt mindre utdannet enn lærerne i de «hvite byene», som igjen resulterte i et svakere utdanningsløp- og

⁶² FN. «Apartheid in South Africa». The UNESCO Courier: a window open on the world, 1965, Nr. 8: 20-28

⁶³ Tørres, Liv. «Sør-Afrika, hva nå?». Internasjonal Politikk, 2002, Nr. 2: 189-210, s.191

⁶⁴ Eriksen, Tore Linné. *Nelson Mandela. Historien om den sørafrikanske frigjøringskampen*. Oslo: Omnipax, 2002, s. 33

⁶⁵ Boutros-Ghali, Boutros. *The United Nations and Apartheid 1948-1994*. New York: Department for Public Information, 1994, s. 277-281

muligheter for de svarte.⁶⁶ Da regimet vedtok tvangsinnføring av afrikaans som pensumspråk for alle på toppen av svake utdanningsmuligheter, våknet en ny generasjon opprørere. Nå var det ikke lenger bare voksne som marsjerte for å forbedre deres nåtid, men deres barn stilte seg fremst i demonstrasjonene. Med seg bar de håndlagde plakater hvor de hadde skrevet blant annet: «hvis vi må lære Afrikaans, får statsministeren lære seg zulu» og «ned med afrikaans».⁶⁷

Demonstrasjonen i Soweto 16. juni 1976 var hovedsakelig organisert av studenter og ungdommer, selv om regimet ga ANC skylden for oppstanden.⁶⁸ Uten forvarsel trakk Johannes Kleingeld, politiets øverstkommanderende, våpen og skjøt ungdom, ble det som startet som en fredelig demonstrasjon til et blodbad. Skytingen av ubevæpnede studenter og elever ga verden på nytt et bilde av hvor langt apartheidregimet var villige til å gå for å beskytte sitt rasistiske styresett. Angrepet skapte desto større motstand blant antiapartheidbevegelsen i Sør-Afrika, og flere demonstrasjoner fant sted rundt om i hele landet. Mange av de ble holdt ved utenlandske ambassader i håp om internasjonale reaksjoner. Flere tusen demonstranter ble drept og skadd under disse protestene.⁶⁹

I kjølvannet av blodbadet i Soweto, ble 19 svarte bevissthetsorganisasjoner og to svarte aviser forbudt.⁷⁰ Apartheidregimet svarte igjen med å stramme grepet ytterligere, til tross for at massakren ble dømt i harde ordelag i det internasjonale samfunnet. Tre dager etter angrepet, samlet FNs sikkerhetsråd seg om en resolusjon hvor de fordømte politivolden og regimets drap på uskyldige barn og unge i Soweto.⁷¹ Med dette hadde kampen mot apartheid fått et vendepunkt.

Som følge av de sterke fordømmelsene av Soweto-massakren, fikk frihetsbevegelsene flere allierte, og ble styrket politisk og økonomisk. ANC, som til nå var blitt framstilt som en kommunistisk geriljaorganisasjon av regimet, fikk økt

⁶⁶ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellestrådet for det sørlige Afrika, 1985), s.23

⁶⁷ Eriksen, *Nelson Mandela* (Oslo: Omnipax, 2002) s. 33-34

⁶⁸ Pedersen, *Sør Afrika: Siste trekk* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1986), s. 130, Jode, Sigurd. «The foreign relations of South Africa 1973-1978». Upublisert hovedoppgave. Universitetet i Oslo, 2005, s. 130

⁶⁹ Nygaard, Sven Andreas. "An analysis of the Norwegian Shipping Association in shaping Norwegian foreign policy towards South Africa 1984-1987". Publisert masteroppgave i historie. NTNU 2021 s.15

⁷⁰ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellestrådet for det sørlige Afrika, 1985), s.17

⁷¹ Resolusjon 392 vedtatt av FNs sikkerhetsråd, 19. Juni 1976

internasjonal støtte i deres kamp for frihet og rettferdighet.⁷² I 1977 fikk frihetsbevegelsene ytterlige økt støtte fra den internasjonale antiapartheidbevegelsen, som et direkte resultat av at Steve Biko hadde blitt torturert og drept under sikkerhetspolitiets varetekt. Biko, grunnleggeren av Svart Bevissthetbevegelsen og *South African Student's Organisation (SASO)*, hadde på 1970-tallet blitt en av de fremste lederfigurene i antiapartheidkampen. Drapet på Biko den medfølgende rettssaken ga studentorganisasjonene inspirasjon til å føre hans kamp og filosofi videre. Totalt rapporterte Amnesty International at 57 mennesker døde under sikkerhetspolitiets varetekt i årene 1963 til 1983.⁷³

Apartheid reformeres

Nasjonalistpartiet-politikerer Pieter Willem Botha var Sør-Afrikas statsminister fra 1978 til 1984 og president fra 1984 til 1989, og ble kjent for hans gjentakende forsøk på å reformere og modernisere apartheid.⁷⁴ Målet var å demme opp for kritikken fra det internasjonale samfunnet og å blidgjøre deler av den svarte opposisjonen for å redusere den stadig økende uroen og de stadig flere kampene mellom demonstranter og politiet. Regimets svar var å innføre den såkalte *Total Strategy*, som konstanterte at landets nasjonale sikkerhet og økonomiske utvikling var helt avhengige av hverandre.⁷⁵

Fra 1978 og frem til 1985 gjennomførte Botha-regimet flere større endringer i apartheidsystemet: enkelte svarte grupper fikk flere økonomiske fordeler, statseide bedrifter ble åpnet for privat finansiering for å redusere statens utgifter, visse svarte fagforeninger ble anerkjent, bantustanene skulle få selvstyre og Sør-Afrikas nye grunnlov innlemmet indere og fargede i det politiske systemet. Samtidig ble den svarte majoritetsbefolkningen fremdeles ikke ansett som fullverdige borgere i grunnloven fra 1984, og ved parlamentsvalget samme år gjennomførte mange av landets nye stemmeberettigede valgboikott.⁷⁶

⁷² Pedersen, *Sør Afrika: Siste trekk* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1986), s. 131-133, 152-153, Jode, Sigurd. «The foreign relations of South Africa 1973-1978». Upublisert hovedoppgave. Universitetet i Oslo, 2005, s. 131

⁷³ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellestrådet for det sørlige Afrika, 1985), s. 17

⁷⁴ Eriksen, *Sør-Afrikas historie* (Kristiansand: Portal Forlag, 2016), s. 126-128

⁷⁵ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellestrådet for det sørlige Afrika, 1985), s. 12

⁷⁶ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellestrådet for det sørlige Afrika, 1985), s. 12-13

Bothas forsøk på å reformere apartheid ble heller ikke mottatt utelukkende positivt i eget parti. 22 parlamentsmedlemmer fra Nasjonalistpartiet brøt ut, og dannet Det konservative parti (CP) i 1982. CP mente apartheidssystemet ikke hadde behov for lettelse og reformer, men sterkere håndheving av lovene og en styrking av maktapparatet.⁷⁷ Loven om «indre sikkerhet» ble vedtatt for å blidgjøre skeptikerne i Nasjonalistpartiet, og sikkerhetspolitiet fikk ytterligere myndighet til å straffeforfølge den svarte befolkningen.⁷⁸ Voldsspiralen fortsatte det neste tiåret, og fikk et nytt klimaks på 25-årsmarkeringen av massakren i Sharpeville.

Torsdag 21. mars 1985, på 25-årsdagen for Sharpeville-massakren, marsjerte tusenvis av demonstranter fra PAC i retning politistasjonen i Vaal-regionen for å markere sin motstand mot regimets passlover. Før demonstrantene hadde rukket å ankomme politistasjonen, ble de første skuddene avfyrt og de første demonstrantene falt om. I løpet av kort tid var 69 personer skutt og drept av politiet.⁷⁹ PAC svarte med å organisere protestmarsjer rundt om i hele landet senere samme dag. På kvelden, i Langa, ble begravelser som bar kistene til ofrene tidligere på dagen, igjen beskyttet av politiet. På denne tiden tillot myndighetene ikke åpne begravelser for mennesker som var ansett å være fiender av apartheidssystemet. Ytterligere 20 mennesker ble drept under begravelser i Langa, og flere hundre ble skadet.⁸⁰ Endemisk vold var ikke nytt, og politibrutaliteten i Sør-Afrika hadde eskalert over lang tid, men ikke siden blodbadet i Soweto hadde et slikt antall mennesker blitt drept og skadet på en og samme dag.⁸¹ Massakren i Langa ble symbolet på at heller ikke de døde fikk fred.

Bothas forsøk på å reformere apartheidssystemet som var ment for å berolige antiapartheidbevegelsen i landet, viste seg ikke gå som planlagt. Det internasjonale samfunnet reagerte med stadig sterkere internasjonal fordømmelse mot apartheid, og fra midten av 1980-tallet vedtok flere lands nasjonalforsamlinger å gjennomføre økonomiske og politiske sanksjoner. Boikott ble ansett som det siste fredelige

⁷⁷ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellesrådet for det sørlige Afrika, 1985) s. 12

⁷⁸ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellesrådet for det sørlige Afrika, 1985), s. 17

⁷⁹ Thornton, Robert J. «The shooting at Uitenhage, South Africa, 1985: The context and interpretation of Violence». *American Ethnologist*, 1990, Nr. 2: 217-236

⁸⁰ Thornton, «The shooting at Uitenhage», s.217

⁸¹ Thornton, «The shooting at Uitenhage», s. 218

virkemiddelet i kampen mot apartheid. Harde omtaler, fordømmelser og FN-resolusjoner ble ansett for å ikke lenger være nok til å endre det politiske systemet i Sør-Afrika. Spørsmålet var nå bare hvor kompromissløs resten av verden skulle være i møte med apartheid. Som et talende eksempel uttalte den svenske statsministeren Olof Palme i sin siste tale i den svenske riksdagen den 21. februar 1986, en uke før han ble myrdet på åpen gate i Stockholm: «Apartheid kan inte reformeras, det kan bara avskaffas». ⁸²

Apartheid i arbeidslivet

Apartheidlovene regulerte alle områder ved livene til svarte sørafrikanere, men hadde først blitt rettfærdiggjort av økonomiske hensyn. Hvite bedriftsledere trengte billig arbeidskraft og pekte på en større innsats fra staten om å bidra til næringsutvikling i landet.

Da det ble oppdaget store mineralrikdommer i landet, ble apartheidpolitikken intensivert og behovet for arbeidskraft ble enda større. Bruken av svart arbeidskraft var regulert gjennom mange ulike lover, og ble strammet inn flere ganger. Eksempelvis regulerte *The Black Urban Areas Act* hvor svarte kunne bo, og det skulle hovedsakelig være i nærhet av de hvite byene eller industriområdene.⁸³ *The Black Labour Act* fastslo hvilke jobber svarte kunne få, og kanskje viktigst, hvilke jobber det var forbudt for dem å ha.⁸⁴ Apartheidpolitikken hindret frihet i valg av arbeid og arbeidssted, siden svarte arbeidere bare kunne ta seg til takke med de jobbene de lokale arbeidskontorene tildelte dem. Lovene begrenset de svarte arbeidernes muligheter til å arbeide og oppholde seg i «hvite områder» sterkt.⁸⁵ Passlovene bidro til en sterk håndhevelse av nettopp bevegelsesfriheten, da arbeiderne måtte framvise gyldig arbeidstillatelse fra arbeidsgiver og arbeidskontoret. Sørafrikansk arbeidsliv ble videreutviklet til et migrantarbeidersystem, som ble

⁸² Palme, Olof. 1986. Transkripsjon av tale om apartheid i den svenske riksdagen, 21.02.1986. http://www.olofpalme.org/wp-content/dokument/860221b_folkriksdag.pdf

⁸³ Lov nr. 54 av 1952, The Black Urban Areas Act

⁸⁴ Lov nr. 67 av 1964, The Black Labour Act

⁸⁵ Gleditsch, Mona. *Apartheid og arbeid* (Oslo: Fellesrådet for det sørlige Afrika, 1984), s.14-19

oppsummert av myndighetene slik: «en svart mann kommer bare til hvite for å selge sitt arbeid».⁸⁶

Apartheid i arbeidslivet bidro til økt økonomisk ulikhet i Sør-Afrika, og dermed stor nød. Lønningene til svarte arbeidere var betydelig lavere enn de hvites. Tall fra regjeringen viste at hvite gruvearbeidere tjente i gjennomsnitt 530 prosent mer enn sine svarte kolleger, og svarte fabrikkarbeidere tjente omtrent 400 prosent mindre enn sine hvite kolleger.⁸⁷ Svarte arbeidere hadde ikke tilgang på lovlige virkemidler for å kunne bedre arbeidskårene sine, og fikk ikke de samme mulighetene som sine hvite kolleger til å forhandle om lønn. Fram til 1981 var det forbudt for Sør-Afrikas svarte arbeidere å fagorganisere seg, og de var dermed ikke omfattet av de organiserte lønnsforhandlingene.⁸⁸ For å kunne hevde at et samfunn nyter organisasjonsfrihet, er to forhold nødt til å respekteres: selve retten til å kunne fagorganisere seg, og å kunne gjøre det uten inngrep eller kontroll av myndighetene.⁸⁹ Etter at forbudet mot å fagorganisere seg ble opphevet for *noen få* yrkesgrupper, grep sørafrikanske myndigheter stadig oftere inn i arbeidstvister på bedriftsnivå og hindret forsamlingsmulighetene for de nye, lovlige fagforeningene.⁹⁰ *The Labour Relations Act* skulle gi flere svarte arbeidere organisasjonsfrihet, men endte opp med økt straffeforfølgelse av fagforeningsledere. I 1981-82 ble flere anholdt, arrestert, torturert eller forvist fra Sør-Afrika. Flere av fagforeningslederne hadde blitt tiltalt for brudd på den brede og omfattende terrorloven i landet, og endte opp i isolasjon uten tilgang på rettssak eller dom.⁹¹

Til tross for regimets utallige forsøk på å underminere de nye fagforeningene og fagforeningslederne, ble det gjennomført hundrevis av streiker. 1982 ble framstilt som et rekordår med 394 streiker, hvorav halvparten av streikene var begrunnet i dårlige lønnsvilkår. Året etter ble rekorden knust, og hundretusenvis av svarte arbeidere meldte seg inn i ulike fagorganisasjoner.⁹² 1980-årene ble det tiåret hvor svarte arbeidere innså at de var nødt til å organisere seg, og hvor dette først også ble

⁸⁶ Gleditsch, Mona. *Apartheid og arbeid* (Oslo: Fellestrådet for det sørlige Afrika, 1984), s.12

⁸⁷ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellestrådet for det sørlige Afrika, 1985), s.22

⁸⁸ Gleditsch, Mona. *Apartheid og arbeid* (Oslo: Fellestrådet for det sørlige Afrika, 1984), s.24

⁸⁹ Gleditsch, Mona. *Apartheid og arbeid* (Oslo: Fellestrådet for det sørlige Afrika, 1984), s.24

⁹⁰ Gleditsch, Mona. *Apartheid og arbeid* (Oslo: Fellestrådet for det sørlige Afrika, 1984), s.24-25

⁹¹ Lov nr. 28 av 1956, *The Labour Relations Act*, Eriksen, *Sør-Afrikas historie* (Kristiansand: Portal Forlag, 2016), s.126-132

⁹² Gleditsch, Mona. *Apartheid og arbeid* (Oslo: Fellestrådet for det sørlige Afrika, 1984), s.24-25

lovlig enkelte steder, Kun i fellesskap kunne de få varige endringer på arbeidsplassen og bedre arbeidsvilkår. Bare den faglige sammenslutningen COSATU hadde i 1986 et medlemstall på over en halv million medlemmer, og antallet fagorganiserte hadde nådd sekssifret på kort tid.

Kampen mot apartheid ble nå kjempet på flere fronter internt i Sør-Afrika. Felles for frigjøringsbevegelsen, studentbevegelsen, fagbevegelsen og deler av kirken var deres kamp mot apatien, arrestasjonene og apartheid. Det massive interne og eksterne presset mot apartheid fra antiapartheidbevegelsen ble et nådestøt mot 300 års undertrykkelse, umenneskeliggjøring og ufrihet.

Kapittel 3: En arbeiderbevegelse vokser

Let us not give in. The international community has a moral obligation to create an atmosphere conducive to peaceful change by showing determination in the fight against apartheid⁹³

Den industrielle revolusjonen, som begynte i England på midten av 1700-tallet, resulterte i økonomisk vekst og sosial mobilitet for store deler av kontinentets innbyggere. Arbeiderklassen vokste parallelt med industrialiseringens framvekst. I Norge var det først i 1860-årene at industrien vokste seg til et betydelig omfang, og arbeidere rundt om i hele landet arbeidet harde og lange skift i industrien med dårlige arbeidskår.⁹⁴ Industrialiseringen viste seg ikke bare å være en solskinnshistorie. Denne realitetsorienteringen resulterte i framveksten av organisasjonsånden blant arbeiderne. Gjennom å organisere seg i fagforeninger fikk arbeiderne en sterkere kollektiv røst opp mot bedriftseierne. I praksis byttet arbeiderne inn tilgangen til å forhandle individuelle avtaler med kraften i kollektive forhandlinger for å sikre flere og bedre rettigheter for alle. Målet var å bedre deres livs- og arbeidsvilkår.⁹⁵ Troen om at arbeiderne var sterkere sammen enn hver for seg økte.

Marcus Thrane stiftet den første arbeiderforeningen ved årsskiftet 1848/1849, men ble raskt arrestert sammen med flere av lederne i det som etter hvert ble kjent som thranittbevegelsen.⁹⁶ Myndighetene sto på bedriftseiernes side, og det ble brukt sterke maktmidler mot arbeidere som prøvde å gjøre opprør. De neste tjue årene var sterkt preget av nettopp det, og det var først i 1870-årene en ny oppstandelse blant industriens arbeidere fant sted. I 1872 ble det gjennomført omfattende streiker blant industriens arbeidere, og arbeiderne kom seirende ut av streikene. Følelsen av innflytelse og seier ga vann på mølla. 30 år etter at Norges første fagforening ble

⁹³ Brundtland, Gro Harlem. 1987. Transkripsjon av tale på rådsmøte i Sosialistinternasjonalen. 7.-9. 04.1987. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/smk/vedlegg/taler-og-artikler-av-tidligere-statsministre/gro-harlem-brundtland/1987/speech_to_socialist_international_council_april.pdf

⁹⁴ Valstrand, Liv (red.). *Alt om LO: Historikk, vedtekter, lover, oppgaver, samarbeidsformer, de enkelte forbund m.m.* Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1985, s. 19-20

⁹⁵ Bergh, Trond, Solveig Halvorsen, Stig-Audun Hansen mfl. (red.). *Arbeiderhistorie. Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.* Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 1999, s.18

⁹⁶ Valstrand, *Alt om LO* (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1985), s. 21-22

knust og lederne for foreningen ble plassert i fengsel, skylte en sterk fagforeningsbølge over Norge.⁹⁷

I 1887 forente arbeidere seg på tvers av fagforeninger og stiftet Arbeiderpartiet. Målet med dette var å bygge en fellesorganisasjon for fagforbundene hvor de kunne kanalisere arbeiderbevegelsens kampsaker, for å påvirke maktapparatet og de allerede etablerte stortingspartiene. Arbeiderpartiet fungerte derfor det første tiåret som en faglig landsorganisasjon for arbeidere, og partiets fremste kampsaker var blant annet kortere arbeidsdager, bedre lønnsvilkår, streikerettigheter og allmenn stemmerett.⁹⁸ Selv om en ny faglig landsorganisasjon ble stiftet bare tolv år senere, var båndet mellom Arbeiderpartiet og Landsorganisasjonen i Norge sterkt både på det formelle og det uformelle plan. Det sterke båndet kom karakteristisk til syne under Landsorganisasjonens lange kamp mot apartheid siste halvdel av 1900-tallet.

Landsorganisasjonen i Norge (LO) ble stiftet 1. april 1899 under navnet Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon.⁹⁹ De første kampene til LO var kortere arbeidsdager og bedre lønnsvilkår. Streikekasser ble opprettet, og arbeidernes verktøykasse for hvordan oppnå bedre og flere rettigheter ble større gjennom fagforeningene.¹⁰⁰ Stiftelsen av LO var en del av en større internasjonal trend, hvor arbeidere over hele Europa begynte å organisere seg gjennom fagforeninger. Det direkte initiativet for å frigjøre seg fra Arbeiderpartiet ble tatt under Den nordiske arbeiderkongress i 1897. Med dette skulle norsk arbeiderbevegelse få en faglig del og en politisk del i henholdsvis LO og Arbeiderpartiet.¹⁰¹ Dansk og svensk LO ble stiftet bare ett år etter Arbeiderkongressen, og norsk LO fulgte året etter. Dette initiativet kom parallelt med omorganiseringen av arbeidsgiverforeningene i de nordiske landene. Frigjøringen fra Arbeiderpartiet skjedde med andre ord ikke i et vakuum, og de tre nordiske landene hadde de samme diskusjonene rundt forholdet mellom landets sosialdemokratiske og landets faglige organisasjon. Den nordiske arbeiderkongressen symboliserte noe mer enn bare stiftelsen av norsk LO.

⁹⁷ Valstrand, *Alt om LO* (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1985), s. 23

⁹⁸ Bjørgum, Jorun. «Arbeiderpartiet og LO» i *Arbeiderhistorie*, redigert av Trond Bergh, 31-57. Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 1999, s 31

⁹⁹ Bergh, *Arbeiderhistorie* (Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 1999), s.18

¹⁰⁰ Bergh, *Arbeiderhistorie* (Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 1999), s. 19, 29

¹⁰¹ Valstrand, *Alt om LO* (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1985), s. 23

Kongressen symboliserte starten på en internasjonal arbeiderbevegelse, hvor fagorganiserte arbeidere løftet blikket utover sine egne landegrenser. Fra den første kongressen og frem til i dag har norsk LO delt erfaringer og samarbeidet med andre lands faglige organisasjoner og støttet arbeidere i andre land i deres kamp for bedre arbeidsvilkår og større frihet.

Det internasjonale tankegodset i LO bidro til at de daglige hverdagskampene som ble kjempet i små lokalsamfunn eller på den enkelte bedrift følte som en del av en større internasjonal kamp. Troen på at arbeiderne var sterkere sammen enn de var hver for seg var ikke bare en nasjonal følelse, men en internasjonal leveregel. Dette styrket bevegelsens selvtillit, og for å bruke historikeren Einar A. Terjesens ord: «arbeiderne følte at de ikke sto alene, men hadde hele verden i ryggen».¹⁰² Den internasjonale solidariteten mellom arbeiderbevegelsene på kontinentet viste seg flere ganger det første tiåret i LOs historie. Under bokbinderstreiken i Kristiania i 1898 bidro landsorganisasjonene i Sverige, Danmark, England, Frankrike, Østerrike og Sveits med økonomisk støtte til de norske steikerne. Norsk LO bidro betydelig økonomisk under storlockouten i Danmark i 1899 og storstreiken i Sverige ti år senere i 1909.¹⁰³ Det internasjonale fellesskapet ble et mål i seg selv for arbeiderbevegelsen, og internasjonal solidaritet ble en del av bevegelsens fundament.¹⁰⁴ Selv om den internasjonale sosialistbevegelsen var blitt delt mellom flere konkurrerende retninger på slutten av 1800-tallet og frem mot midten av 1920-tallet, var fortsatt læresetningen «Arbeidere i alle verdens land – foren eder» fra marxismens grunnlegger Karl Marx en viktig rettesnor.¹⁰⁵ Siden sosialdemokrater og sosialister mente arbeiderne i alle land hadde en felles fiende, kapitalismen, var det nødvendig å danne internasjonale organisasjoner og samarbeide på tvers av landegrensene for å kunne skape en sosialistisk verdensorden.¹⁰⁶

¹⁰² Halvorsen, Solveig, Lill-Ann Jensen, Einhart Lorenz, Arnfinn Malme, Einar A. Terjesen (red.). *Arbeiderhistorie 1987*. Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 1987, s. 9-10

¹⁰³ Terjesen, Einar A. «Begrenset solidaritet eller solidaritet uten grenser?» i *Arbeiderhistorie 1987*, redigert av Solveig Halvorsen mfl., 7-40, Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 1987, s. 15

¹⁰⁴ Terjesen, «Begrenset solidaritet eller solidaritet uten grenser?», s. 19

¹⁰⁵ Marx, Karl, Friedrich Engels. *Det kommunistiske partis manifest*. Oslo: Sosialistisk Opplysningsråd, 1970, s. 1

¹⁰⁶ Terjesen, «Begrenset solidaritet eller solidaritet uten grenser?», s. 15

Assosiasjonsfriheten og assosiasjonsånden som ble styrket i hele Europa gjennom opprettelsen av fagforeninger resulterte blant annet i opprettelsen av Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO) i 1919.¹⁰⁷ Det var den eneste internasjonale organisasjonen hvor myndigheter, arbeidsgiverorganisasjoner og arbeidstakerorganisasjoner deltok på lik linje. Trepertssamarbeidet resulterte i at arbeidstakernes rettigheter ble satt på den internasjonale dagsorden, og arbeidstakerorganisasjoner rundt om i hele verden fikk muligheten til å påvirke og forbedre sine egne lands rettigheter gjennom å kjempe for sine saker også internasjonalt. ILO fungerte dessuten som en plattform hvor den internasjonale arbeiderbevegelsen fikk muligheten til å styrke sin rolle gjennom å etablere sterke relasjoner på tvers av kontinenter og landegrenser.¹⁰⁸

Internasjonal solidaritet var en av bærebjelkene i arbeiderbevegelsens historie, nettopp fordi arbeiderbevegelsen var og fremdeles er en internasjonal bevegelse. I arbeiderbevegelsen ble det sagt at ufriheten kunne spre seg over landegrensene, men det kunne også friheten.¹⁰⁹ Arbeidere rundt om i hele verden delte et «uavvendelig skjebnefellesskap både økonomisk og ressursmessig, når det gjelder bevaring av miljøet og når det gjelder sikkerhet», og dette var den grunnleggende årsaken til det økte internasjonale engasjementet i norsk arbeiderbevegelse og i LO.¹¹⁰

Arbeiderbevegelsen og motstand mot fascismen

Den tyske arbeiderbevegelsen ble knust nærmest over natta da Adolf Hitler tok makta og erklærte seg selv som rikskansler av Tyskland i 1933. Denne maktovertagelsen sjokkerte den arbeiderbevegelsen over hele verden. Arbeiderbevegelsen var blant det nasjonalsosialistiske partiets fremste fiender, og skulle knuses. Fagorganiserte, sosialdemokrater og kommunister i Tyskland ble utsatt for systematisk forfølgelse, arrestasjoner og drap.¹¹¹ Mange ble også tvunget i

¹⁰⁷ Kjellberg, Anders. «Fagorganisering i Norge og Sverige i et internasjonalt perspektiv» i *Arbeiderhistorie*, redigert av Trond Bergh, 57-85. Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 1999, s 62

¹⁰⁸ Sandegren, Kaare. *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1977, s. 19

¹⁰⁹ Sandegren, *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*. (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1977), s. 15, Moen, Jo Stein og Trond Giske. *Utøya. En biografi*. Oslo: Gyldendal, 2012), s. 43

¹¹⁰ Sandegren, *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*. (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1977), s. 15

¹¹¹ Terjesen, «Begrenset solidaritet eller solidaritet uten grenser?» s. 24-25

eksil, som den senere vest-tyske forbundskansleren Willy Brandt, som søkte eksil i Norge.¹¹² De neste tolv årene etter Hitlers maktovertakelse endte medlemmer av arbeiderbevegelsen fra alle deler av det okkuperte Tyskland i nazistenes konsentrasjonsleirer. Arbeidere rundt om i hele Europa fikk med egne øyne se hvilken trussel fascismen og nazismen utgjorde. Nazismens frammarsj i Tyskland førte til en intensivering av arbeiderbevegelsens internasjonale solidaritetsarbeid hjemme i Norge. Kampen mot ufrihet og fascistisk og nazistisk tankegods, og solidaritet med dens ofre ble en av de viktigste kampene for en samlet arbeiderbevegelse utover i 1930- og 1940-årene.¹¹³ Arbeiderbladets mektige redaktør, Martin Tranmæl, som også var sentralstyremedlem i Arbeiderpartiet og medlem av LOs sekretariat, formulerte det etter Tysklands invasjon av Østerrike våren 1938 slik:

«Diktaturstatene marsjerer, i Østerrike og Spania. Andre stater som ligger i marsjlinjen, skjelver for en invasjon. Og ingen vet hvor marsjlinjen trekkes i denne nazismens seiersepoke. Den brutale voldsmakt triumferer. Folkerett og traktater er fremdeles bare en lapp papir, og en ny verdenskrig er en truende utgang på denne prosess. Den begynte da arbeiderbevegelsen under jubel fra de konservative ble knust i Sentral-Europa. De tok det som en seier. Nå former den seg som en trussel mot hele menneskeheten.»¹¹⁴

LO, Arbeiderpartiet og partiets ungdomsorganisasjon, Arbeidernes Ungdomsfylking (AUF), engasjerte seg stort i kampen mot den fremvoksende fascismen i Europa.¹¹⁵ Ved utbruddet av Den spanske borgerkrigen 18. juli 1936, oppsto det umiddelbart større solidaritetsaksjoner blant sosialister over hele Europa. Penger ble samlet inn, felles opprop til støtte for den sosialistiske siden ble trykket i avisene og titusener av frivillige reiste fra hele verden til Spania i det som ble kjent som De internasjonale brigadene.¹¹⁶ Fra Norge reiste rundt 300 frivillige til Spania

¹¹² Aas, Oddvar. «Norske penneknekt i eksil: en beretning om Stockholm-legasjonens pressekontor under krigen. Wisconsin: Tiden, 1980, s. 167

¹¹³ Terjesen, «Begrenset solidaritet eller solidaritet uten grenser?», s. 24-25

¹¹⁴ Olsen, Bjørn Gunnar. *Tranmæl og hans menn*. Oslo: Aschehoug, 1991, s. 302

¹¹⁵ Imad, Hoda. «Fra LOs boikottkampanje til Brundtlands boikottlov, 1976-1987» Upublisert fordypningsoppgave i HIS3090. UiO, 2019, s. 3-4..

¹¹⁶ Ustvedt, Yngvar. *Arbeidere under våpen. Norske frivillige i den spanske borgerkrig*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1975, s. 11, 12, 42, 44, 212

som medlemmer av de internasjonale brigadene. En rekke fremtredende venstresidepolitikere- og tenkere dro også til Spania. Blant disse var både senere Arbeiderparti-statsminister Einar Gerhardsen og partisekretær Haakon Lie, dikteren Nordahl Grieg og den britiske forfatteren George Hemingway. Martin Tranmæl var blant de som tok til ordet for ulike former for norsk involvering i den spanske borgerkrigen, til tross for at Norge ved Nygaardsvold-regjeringen førte en ikke-innblandingspolitikk. Tranmæl begrunnet involveringen blant annet med «nu er tiden kommet til å vise sin sympati i handling ... Vi kan og må yde vår bistand, først og fremst for vår egen skyld, men dernest av hensyn til de store interesser som står på spill.»¹¹⁷

10. november 1936 ble Den norske hjelpekomiteen for Spania, senere kalt Spaniakomiteen, opprettet av LO.¹¹⁸ Spaniakomiteen sto for pengeinnsamling, større informasjonskampanjer og solidaritetsaksjoner i Norge. Via Spaniakomiteen ble innsamlede midler fra norske arbeidere sendt til den republikanske siden i den spanske borgerkrigen. Den spanske borgerkrigen fikk enorm oppmerksomhet i arbeiderbevegelsen både i Norge og globalt. Særlig blant unge medlemmer av LO og Arbeiderpartiets ungdomsfylking, AUF, var spørsmålet av stor interesse.

Våren 1938 vedtok AUFs landsstyremøte en uttalelse til støtte for den republikanske siden i borgerkrigen:

AUFs landsstyre uttaler sin varmeste sympati og beundring for det heltmodige spanske folks frihetskamp. Det spanske folk fører sin kamp for frihet mot den internasjonale fascisme, en kamp som angår alle frihetselskende og demokratisk innstilte mennesker, også i vårt land. Landsstyret vil derfor på det alvorligste oppfordre til økt oppslutning om det hjelpearbeid som drives av den norske Spania-komite. I dette arbeid må ungdommen gå foran og vise sin solidaritet i handling.¹¹⁹

Om de som reiste som frivillige til de internasjonale brigadene fra Norge finnes det få nedskrevne kilder, men av de som dro kom en betydelig andel fra Arbeideridretten (AIF), ungdomsfylkingen AUF, LO eller andre organisasjoner på venstresiden.¹²⁰ Fra

¹¹⁷ Deichman-Sørensen, Bjørn, Ida Holter, Stein Tønnesson, Gerd Åse Nyland. «Det norske hjelpearbeidet for Spania». Upublisert oppgave i samtidshistorie. Oppland distrikthøgskole, 1976, s. 25-26

¹¹⁸ Deichman-Sørensen, «Det norske hjelpearbeidet for Spania», s. 21

¹¹⁹ Arbeideravisa, «Ungdomsspalten: Ungdomsfylkingens landsstyre drøfter de praktiske arbeidsoppgaver»

¹²⁰ Komiteen for Spaniakjempenes minnesmerke, «Nordmenn i den spanske borgerkrig». Oslo

AUF falt 4 medlemmer i Spania. En av de frivillige, sekretær i Førde AUF, Martin Schei, dro fra kurs på arbeiderbevegelsens øy Utøya i Tyrifjorden via et Spaniamøte i Oslo før han enten på den spanske fronten. Schei skrev i et brev hjem til sin bror: «Taper vi krigen, så betyr det ikke bare et fascistisk diktatur i Spania, eller rettene sagt en koloni under fasciststatene. Nei, det betyr en seier for fascismen i våre egne land».¹²¹ Martin Schei falt ved fronten i Aragon 18 år gammel. Etter den 1000 dager lange spanske borgerkrigen kunne General Franco erklære ubetinget seier for den nasjonalistiske siden, og Spania skulle forbli et diktatur under Fransisco Franco frem til 1975. Etter slutten på den spanske borgerkrigen ble fascismen spredt utover større deler av Europa, og få år etter Schei mistet livet ble også Norge underlagt nazismen da Nazi-Tyskland invaderte og okkuperte Norge og Danmark våren 1940.

To år tidligere, høsten 1938 hadde LO 110 lokalkomiteer spredt rundt i hele landet. Det var disse som først og fremst drev det utadrettede arbeidet i fagbevegelsen.¹²² Helt vanlige medlemmer bidro aktivt i solidaritetsaksjonene gjennom å bidra til innsamlingsaksjoner, de delte ut løpesedler på arbeidsplasser og på torgene, og de deltok på kurs i regi av Arbeidernes Opplysningforbund (AOF). LO valgte la hjelpekomiteens arbeid fortsette etter den spanske borgerkrigs slutt. 9. desember 1939 ble Spaniakomiteen sammenslått med Arbeidersaniteten og fikk navnet Norsk Folkehjelp.¹²³ Det internasjonale engasjementet i arbeiderbevegelsen fra 1930- og 1940-årene la grunnlag for videre internasjonalt arbeid etter andre verdenskrig.

Øst. Vest. Hvor skal LO se?

Kaare Sandegren, internasjonal sekretær i LO fra 1973-1994, skrev: «trangen til frihet og demokrati er én av menneskets sterke krefter.»¹²⁴ Denne trangen var én av årsakene til at arbeiderbevegelsen startet sitt engasjement i kampen mot apartheid i Sør-Afrika i 1950-årene. Med andre verdenskrig og krigens ofre friskt i minne, vakte den systematiske diskrimineringen av den svarte befolkningen i Sør-Afrika sterke reaksjoner. Landet hadde gjort rasisme om til sin offisielle politikk.

¹²¹ Moen, *Utøya* (Oslo: Gyldendal, 2012), s. 43

¹²² Deichman-Sørensen, «Det norske hjelpearbeidet for Spania», s. 21

¹²³ Ousland, Gunnar. *Fra verkstedet til samfunnet, 1932-1939*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1949, s. 599

¹²⁴ Sandegren, *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*. (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1977), s. 21

Nasjonalistpartiets verdier brøt med den internasjonale fagbevegelsens prinsipper om at ethvert menneske er født med de samme rettighetene. Prinsippene til den internasjonale fagbevegelsen ble vedtatt av ILO, hvor både Norge og Sør-Afrika var medlemmer.

ILO ble opprettet som verdenssamfunnets viktigste internasjonale organisasjon for arbeidslivsspørsmål, i kjølvannet av første verdenskrig.¹²⁵ I de første årene etter opprettelsen hadde ILO i all hovedsak tilslutning fra vestlige land, og hadde i 1948 55 medlemsland. Dette økte med tiden, og i 1970 hadde organisasjonen 121 medlemsland, en økning som i all hovedsak skyldtes avkoloniseringen av Asia og Afrika. Fra 1960 utgjorde land som ble kategorisert som utviklingsland majoriteten i ILO.¹²⁶

Utover 1950- og 1960-tallet opplevde ILO, i forbindelse med avkoloniseringen og den kalde krigen, større indre splittelser. Særlig ble disse splittelsene synlige i form av fraksjonering mellom østblokkens og vestblokkens medlemsland, og organisasjonen opplevde i disse tiårene en større politisering.¹²⁷ På 1950- og 1960-tallet var debattene om apartheid en av organisasjonens fremste skillelinjesaker. Dette sammenfalt med både den kalde krigen, dekolonialiseringdebatten og en voksende debatt om ILOs forhold til den nylig vedtatte menneskerettighetserklæringen til FN. Debatten om menneskerettighetsstandarder splittet ILO mellom øst og vest, nord og sør, og mellom de ulike militære, sosiale og økonomiske samarbeidskonstellasjonene.¹²⁸

Landene som tok til ordet for at ILO skulle ta et aktivt standpunkt i spørsmålet om Sør-Afrika, argumenterte med at Philadelphia-erklæringen fra 1944 understrekte blant annet organisasjonsfriheten for alle verdens arbeidere, frihet fra umenneskelige arbeidsforhold og frihet til å vokse som arbeidstaker.¹²⁹ Afro-asiatiske land tok opp menneskerettighetssituasjonen og arbeidsrettighetene til svarte sørafrikanere i ILO og FN.¹³⁰ Landene mente at internasjonale reaksjoner mot apartheid var nødvendige

¹²⁵ Maul, Daniel. *The International Labour Organization: 100 years of global social policy*. Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2019, s. 1

¹²⁶ Maul, *The International Labour Organization*(Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2019), s. 156

¹²⁷ Maul, *The International Labour Organization*(Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2019), s. 155

¹²⁸ Maul, *The International Labour Organization*(Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2019), s. 183

¹²⁹ Maul, *The International Labour Organization*(Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2019), s. 127-131

¹³⁰ Børde, *Norge i FN*. (Oslo: Aschehoug, 1970), s. 123-126

for ikke å delegitimere de internasjonale forpliktelsene FN-pakten, Menneskerettighetserklæringen og Philadelphia-erklæringen utgjorde.¹³¹ Den norske FN-delegasjonen tok oppfordringen, og tok kampen mot apartheid inn i FNs sikkerhetsråd, hvor Norge satt fra 1963-1964.¹³²

De nordiske landene så til Vesten i det internasjonale faglige samarbeidet, men bygget opp under en visjon om at det demokratiske Norden kunne bli et tredje samfunnsalternativ mellom det kapitalistiske og liberalistiske Amerika og den kommunistiske Sovjetunionen.¹³³ Norge hadde en særposisjon på grunn av landets geografi, og var avhengige av en god relasjon med både Øst og Vest for å sikre norske interesser. Utfra LOs kongressvedtak av 1969, hadde LO etablert relasjoner med alle nasjonale fagorganisasjoner i Øst-Europa, med unntak av den albanske og bulgarske.¹³⁴

Sovjetunionen meldte seg inn i ILO for andre gang i 1954, etter å ha meldt seg ut i 1940. Sovjetiske myndigheter så mulighetene et medlemskap i ILO ga i en tid hvor alle internasjonale organisasjoner kunne bety definisjonsmakt og alliansebygging. De nylig selvstendige landene som nettopp hadde blitt medlemmer av ILO hadde i flere århundre opplevd et nytt engasjement fra Vesten i debatten rundt menneskerettigheter og arbeidslivsrettigheter. Dette ga sovjetiske myndigheter anledning til å spille på misnøyen som de gamle kolonilandene kjente på. Arbeidet mot diskriminering i ILO bar preg av at ufriheten i verden ikke hadde opphørt med kolonitiden. De første årene var de vestlige landene tilbakeholden i diskusjoner rundt økonomiske og politiske sanksjoner utover skriftlige og muntlige fordømmelser.¹³⁵ Denne tilbakeholdenheten ble en brekkstang for Sovjetunionen i alliansebygging innad ILO.

Vestens iherdige kamp mot det kommunistiske Sovjetunionen kom spesielt til syne i kampen mot apartheid. En rekke arbeidstakerorganisasjoner i Sør-Afrika ble nærmest diskvalifisert til å motta økonomisk og politisk støtte fra de vestlige landene på grunn av deres kommunistiske tilbøyelighet. Congress of South African Trade Unions (COSATU) var blant de sørafrikanske landsorganisasjonene som var ansett

¹³¹ Børde, *Norge i FN*. (Oslo: Aschehoug, 1970), s.82

¹³² Børde, *Norge i FN*. (Oslo: Aschehoug, 1970), s.18

¹³³ Sandegren, *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*. (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1977), s. 21

¹³⁴ Sandegren, *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*. (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1977), s. 51

¹³⁵ Maul, *The International Labour Organization*(Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2019), s. 206-209

som kommunistvennlig. Dette synet påvirket naturligvis norsk LO, og skepsisen for samarbeid var stor. Likevel endret skepsisen seg til entusiasme, mye på grunn av Kaare Sandegrens personlige overbevisning om seriøsiteten i den sørafrikanske landsorganisasjonen.¹³⁶

Etter å ha møtt COSATUs ledelse i Johannesburg i 1986, var LOs internasjonale sekretær sikker på at COSATU fortjente LOs støtte.¹³⁷ COSATUs demokratiske oppbygging, antiapartheidpolitikk og mål om å bli økonomisk selvstendig var viktige faktorer for Sandegrens overbevisning. Selv om de fleste av COSATUs fagorganiserte var svarte, var organisasjonen inkluderende og åpen for alle. Dette var blant grunnene til at landsorganisasjonen rekrutterte i hundretusener, samtidig som det fantes konkurrerende faglige landsorganisasjoner.¹³⁸ Samarbeidet mellom LO og COSATU resulterte i at LO utvidet sin verktøykasse i kampen mot apartheid. I tillegg til å iverksette kampanjer i Norge og å løfte den politiske debatten om apartheid i de internasjonale faglige organisasjonene og blant norske partier, ble det nå kanalisert millioner av norske kroner til å støtte sørafrikanske fagorganiserte i deres frihetskamp. Fra 1975 til 1996 ga LO over 85 millioner norske kroner til Sør-Afrika.¹³⁹ Kampen mot apartheid kunne likevel ikke bare kjempes internasjonalt. Den viktigste kampen måtte kjempes innad i Sør-Afrika, på bakken.

LOs reaksjoner på Sharpeville

Mellom 1948-1960 innskrenket apartheidregimet den svarte befolkningens rettigheter betraktelig. Diskrimineringen av arbeidere og mangelen på respekt overfor menneskers grunnleggende organisasjonsfrihet og forsamlingsfrihet skapte sterke reaksjoner blant LOs medlemmer. Da bildene fra massakren i Sharpeville våren 1960 nådde Norge, fikk langt flere enn bare de spesielt engasjerte se apartheidregimets brutalitet.

LO oppfordret til forbrukerboikott av sør-afrikanske varer i kjølvannet av blodbadet i Sharpeville. Dette var organisasjonens første organiserte kampanje mot

¹³⁶ Apalset, Vidar. «LOs støtte til den sørafrikanske fagorganisasjonen COSATU 1986-1997». Upublisert masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2012, s.33

¹³⁷ Apalset, «LOs støtte til COSATU», s. 33-35

¹³⁸ Apalset, «LOs støtte til COSATU», s. 31-35

¹³⁹ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s.68

apartheidregimet. Kampanjen gikk under navnet *Solidaritet mellom rasene* og ble lansert på arbeidernes internasjonale kampdag 1. mai 1960, og varte fram til august samme år. En følge av denne forbrukerboikotten var at den samlede verdien fra import av sørafrikansk frukt og grønnsaker gikk ned fra 10,7 millioner kroner i 1959 til 0,5 millioner kroner i 1960. Dette skyldtes i stor grad et mobiliseringsarbeid blant Norges Kokkemesternes Landsforening (NKL) og Norges Fruktgrossisters Forbund (NFF), som førte til at de stanset alt av deres import fra Sør-Afrika.¹⁴⁰

I tillegg til forbrukerboikott drev LO med informasjonsarbeid. Bevegelsen hadde drevet med internasjonale solidaritetskampanjer i flere tiår og var derfor godt kjent med hvordan de kunne bedrive påvirknings-, informasjons- og innsamlingsarbeid effektivt.¹⁴¹ Bilder fra Sharpeville-demonstrasjonen ble trykt på flygeblader og skoleringsblader. Den norske kampanjen ga resultater i form av økt kunnskap om menneskerettighetssituasjonen i Sør-Afrika.

Engasjementet og antiapartheidkampanjen var samkjørt med nordisk, europeisk og internasjonal fagbevegelse. Nordens Faglige Samorganisasjon (NFS), Den europeiske faglige samorganisasjonen (Euro-LO), Frie Faglige Internasjonale (FFI) og Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO) var alle faglige organisasjoner som norsk LO samarbeidet med i kampen mot apartheid i Sør-Afrika.¹⁴²

På FFIs kongress 1.april 1960 oppfordret til en internasjonal forbrukerboikott, som resulterte i at flere medlemsland begynte å planlegge sine boikottkampanjer. Afroasiatiske land hadde lenge oppfordret til økonomiske sanksjoner av apartheidregimet, men det var først etter blodbadet i Sharpeville at flere europeiske land intensiverte sin kamp mot apartheid og dermed også intensiverte planleggingen av forbrukerboikott på 1960-tallet. Fagbevegelsen i hele Norden og 30 andre land gjennomførte liknende boikottaksjoner.¹⁴³

¹⁴⁰ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s.112-113

¹⁴¹ Sandegren, *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*. (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1977), s. 77

¹⁴² Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s.29

¹⁴³ Vetlesen, Vesla. «Trade Union Support to the Struggle Against Apartheid: The role of the Norwegian Confederation of Trade Unions». I *Norway and National Liberation in Southern Africa*, redigert av Tore L. Eriksen, 326-353. Stockholm: Nordiska Afrikainstitutet, 2000, s. 326

Frie Faglige Internasjonale (FFI) hadde helt siden stiftelsen av organisasjonen i 1949 gjennomført solidaritetsaksjoner, og Norge bidro her aktivt, både politisk og økonomisk. Siden det første fellesprogrammet ble vedtatt i 1950, gjennomførte FFI koordinert støtte, enkelttiltak og press på regjeringer og mellomstatlige organer for å gi flere arbeidere rundt om i verden bedre rettigheter. Den internasjonale fagbevegelsen inntok en aktiv holdning i kampen mot apartheid og for svarte og fargede sørafrikanernes faglige og sosiale rettigheter.¹⁴⁴ Oppfordringer og krav rundt økonomiske sanksjoner og handelsblokader av Sør-Afrika ble reist i FFI, og senere gjennomført i flere av medlemslandene. LOs styrke i kampen mot apartheid var å kunne henvise til felles krav fra nordisk og internasjonal fagbevegelse i møte med norske myndigheter.¹⁴⁵

LOs første boikottkampanje ble framstilt som vellykket og effektiv fordi samhandelen mellom Sør-Afrika og Norge hadde gått ned i 1960. Året etter var Norges frukt- og grønnsaksimport fra Sør-Afrika stabilisert og samhandelen mellom de to landene var blitt normalisert.¹⁴⁶

LOs reaksjoner på Soweto

13. mai 1976 vedtok det internasjonale utvalget i Norsk Folkehjelp at det anbefalte «at det forberedes en bred opplysningskampanje om forholdene i det sørlige Afrika, og at dette kombineres med en innsamling til støtte for frigjøringsbevegelsene.»¹⁴⁷ Dette vedtaket var starten på en atten år lang kampanje for å frigjøre alle sørafrikanere. Samtidig som arbeiderbevegelsen forberedte en solidaritetskampanje for Sør-Afrika, kunne verden lese om og se bilder fra apartheidregimets brutale angrep på ungdommer og studenter i Soweto i juni 1976.¹⁴⁸

Massakren i Soweto resulterte i forgang av kampanjeforberedelsene til LO. Sammen med Arbeiderpartiet, Arbeiderbevegelsens Internasjonale Støttekomite (AIS), Arbeidernes Opplysningsforbund (AOF), Norsk Folkehjelp og AUF ble det

¹⁴⁴ Leerland, Dag, 1985. *Apartheid er død: frihet for Sør-Afrika*. Oslo: Aktietrykkeriet, 1985, s. 18

¹⁴⁵ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s.14-15

¹⁴⁶ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s. 113

¹⁴⁷ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s. 113

¹⁴⁸ Jode, Sigurd. «The foreign relations of South Africa 1973-1978». Upublisert hovedoppgave. Universitetet i Oslo, 2005, s. 87-90

vedtatt to mål med kampanjen. Det første var å påvirke den norske opinionen gjennom å spre informasjon, og på den måten forberede dem på en kommende kampanje for sterkere økonomiske og politiske sanksjoner.¹⁴⁹ Det andre målet var å samle inn midler til støtte for frigjøringsbevegelsen og fagorganisasjonene. Løpesedler, plakater og brosjyrer ble sendt i trykken, nærmest uten å ha gått gjennom korrekturlesing. Innbetalingsblanketter fulgte materiellet som ble sendt de lokale forbundene. Det ble sendt brev til samtlige kommuner i landet med oppfordring om å bidra i solidaritetsaksjonen, og det ble satt fram innsamlingsbøsser i Samvirkelagene, det som i dag er kjent som Coop.¹⁵⁰ I forbindelse med FNs menneskerettighetsdag ble det arrangert fakkeltog mot apartheid.

Et av kravene LO fremmet under kampanjen, var økonomiske sanksjoner overfor apartheidregimet. Enkeltmennesker ble oppfordret til ikke å kjøpe blant annet Outspan-appelsiner, Cape-druer og Granny Smith-epler. Dette kravet resulterte i at Norges Kooperative Landsforening stoppet all import fra Sør-Afrika 1. september 1976.¹⁵¹ Aksjonsviljen var stor i flere av LOs forbund, og kampanjen ble intensivert i samarbeid med FFI og NFS. De nordiske arbeidstakerorganisasjonene oppfordret de nordiske regjeringene til å ta initiativ til en internasjonal økonomisk og politisk boikott av Sør-Afrika.¹⁵² Likevel meldte LOs presseutvalg om lite «gjennomslag i presse/kringkasting».¹⁵³

LOs reaksjoner på Botha-regimets fagforeningsknusing

«Frihet for det sørlige Afrika» ble navnet på kampanjen fra 1981. Det var stor enighet i fagbevegelsen om at antiapartheidkampanjen måtte trappes opp, og hovedvekten fremdeles skulle ligge på informasjonsformidling og innsamlingsaksjoner. 1980-årene i Sør-Afrika bar preg av at Botha-regimet prøvde å reformere apartheid.¹⁵⁴ Målet var å skaffe allierte blant den svarte befolkningen, men også kommunisere til det internasjonale samfunnet at regimet prøvde å imøtekomme

¹⁴⁹ Vetlesen, «Trade Union Support to the Struggle Against Apartheid Africa» s. 327

¹⁵⁰ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s. 17-18

¹⁵¹ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s.19

¹⁵² Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s.21

¹⁵³ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s.18

¹⁵⁴ Tjønneland, «Sør-Afrika i opprør», s.25-33

det internasjonale presset. Regimet hadde likevel ingen mål om å avskaffe apartheid. Nettopp av den grunn økte misnøyen blant den svarte befolkningen, og dermed også misnøyen blant antiapartheidbevegelsen internasjonalt. Dette førte til at det internasjonale samfunnet fortsatte presset på Sør-Afrikas regjering, for å vise solidaritet og støtte til den svarte befolkningen. Apartheid kunne simpelthen ikke reformeres, det måtte fjernes.¹⁵⁵ Dette tiåret ga antiapartheidbevegelsen et håp om at tiårene med kampanjevirkosomhet lønte seg. Det internasjonale presset påvirket Sør-Afrikas regime til å tenke annerledes.

1.mai 1986 gjennomførte fagbevegelsen i Sør-Afrika et av landets største arbeidsnedleggelse. En halv million arbeidere ble tatt ut i streik.¹⁵⁶ Året før hadde Botha-regimet innført unntakstilstand i landet, og ga politiet, sikkerhetspolitiet og militæret utvidede fullmakter til å straffeforfølge medlemmer av frigjørings- og fagbevegelsen.¹⁵⁷ Sikkerhetspolitiet brukte sterke maktmidler for å kue lederne av bevegelsene, og langvarig isolasjon, tortur og psykisk terror var ikke ukjente virkemidler for regimets forlengede arm.¹⁵⁸ Undertrykkelsen ble ikke, som Botha hadde lovet, modernisert. Tvert imot økte voldsspiralen og den systematiske politivolden mot den svarte befolkningen i Sør-Afrika. O følge statistikk fra regimet ble det de første månedene etter innføringen av unntakstilstanden, ble 4690 mennesker arrestert og i gjennomsnitt drept fire personer per døgn.¹⁵⁹

Den voldelige fagforeningsknusingen Botha-regimet stod for, fra midten av 80-tallet, resulterte i en ny giv i kampanjevirkosomheten til LO. Fra 1985 til 1986 fikk antiapartheidkampanjen til LO navnet «Frihet for Sør-Afrika». Som et direkte svar på organisasjonens syn på den økte fengslingen av svarte sørafrikanske ledere, ble kravet om å løslate Nelson Mandela framlagt. Mandela var president i ANC, og hadde vært fengslet siden 1962. Han var blitt et av symbolene på det brutale apartheidregimet, som forfulgte og fengslet opposisjonelle ledere og aktivister.¹⁶⁰ Et av mest kjente virkemidlene i denne kampanjen, var en postkort-aksjon. LO planla å sende postkort direkte fra norske LO-medlemmer til Mandela. Over 70 000 postkort

¹⁵⁵ Tjønneland, «Sør-Afrika i opprør», s.25-27

¹⁵⁶ Pedersen. *Sør Afrika: Siste trekk* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1986), s. 145

¹⁵⁷ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellesrådet for det sørlige Afrika, 1985), s.12

¹⁵⁸ Speed, *Amandla!* (Oslo: Fellesrådet for det sørlige Afrika, 1985), s.17

¹⁵⁹ Tjønneland, «Sør-Afrika i opprør», s.2

¹⁶⁰ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s.29

ble sendt til Pollsmoor Prison, men ettersom postarbeidernes internasjonale poststreik ble gjennomført samme tid, kom ikke postkortene fram før lenge etterpå.¹⁶¹

«Frihet for Sør-Afrika» var den siste utadrettede kampanjen LO gjennomførte før Stortinget den 20. mars 1987 vedtok lov om økonomisk boikott av Sør-Afrika og Namibia å bekjempe apartheid.¹⁶²

¹⁶¹ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s.35

¹⁶² Prop. nr.14LS (1986-1987)

Kapittel 4: Importør, eksportør eller transportør – hvem hadde størst ansvar i kampen mot apartheid?

To compromise would be an expediency that is most treacherous to democracy, for in the turn of events, the sweets of economic, political, and social privileges that are a monopoly of only one section of a community turn sour even in the mouths of those who eat them.¹⁶³

Den nederlandske antiapartheidorganisasjonen *The Shipping Research Bureau* (SRB) ble stiftet i 1980. Den skulle komme til å endre diskusjonene rundt økonomiske sanksjoner og byrdefordeling i kampen mot apartheid i Norge. SRBs hovedformål var å presse oljeselskaper, skipsredere, oljeselskaper, parlamentarikere og sivilsamfunn til å gjennomføre en oljeboikott gjennom å avdekke og kartlegge olje- og skipstrafikken til Sør-Afrika.¹⁶⁴

Apartheidregimet var hovedsakelig selvforsynt med de aller fleste varer, men var helt avhengig av å importere olje for å kunne forsyne landet og opprettholde regimets militære aktivitet i nabolandet Namibia. Olje ble derfor regnet som selve akilleshælen i kampen mot apartheid. Da den sørafrikanske erkebiskopen og frihetsforkjemperen, Desmond Tutu, ble tildelt Nobels fredspris i 1984 for hans utrettelige ikke-voldelige kamp mot apartheid, oppfordret han resten av verden til å innføre en total oljeboikott av Sør-Afrika.¹⁶⁵ Appellen hans fikk store ringvirkninger

¹⁶³ Lutuli, Albert. 1961. Transkripsjon av takketale under Nobels Fredsprisutdelingen, 11.12.1961.

<https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1960/lutuli/lecture/>

¹⁶⁴ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s.128, Hengeveld, Richard; Rodenburg, Jaap (red). *Embargo: Apartheid's Oil Secrets Revealed*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1995, s. 2-6

¹⁶⁵ Lorenz, Wolf. "Norway and "Rhodesia": 1965-1980". I *Norway and National Liberation in Southern Africa*, redigert av Tore L. Eriksen, 177-193. Stockholm: Nordiska Afrikainstitutet, 2000, s. 170-171

innad antiapartheidbevegelsen i Norge som krevde total oljeboikott av norske myndigheter. Dette kom parallelt med kravet om en omfattende handelsboikott.¹⁶⁶

Fram til SRBs årlige rapporter ble publisert fra 1980, hadde hovedfokuset vært på salg av olje til Sør-Afrika. I 1975 vedtok FNs generalforsamling en resolusjon hvor oljestater ble frarådet å eksportere olje til Sør-Afrika, med mål om å strupe tilførselen til apartheidregimet.¹⁶⁷ Norge, som en av de største eksportørene internasjonalt av olje, ville imøtekomme FNs oljeembargo selv om norsk oljeeksport til Sør-Afrika var minimal. Den norske regjeringen hadde samtidig uttrykt bekymring for at en slik embargo kunne ramme norske næringsinteresser.¹⁶⁸

Fra 1976 til 1981 var Arbeiderparti-politiker Oddvar Nordli Norges statsminister. Halvveis i løpet av hans regjeringsperiode ble det i 1979 inngått en *gentleman's agreement*, en uformell og uskrevet avtale, med oljeselskapene som opererte på norsk kontinentalsokkel.¹⁶⁹ Denne avtalen var et forsøk på å forplikte de norske oljeselskapene til ikke å eksportere norsk olje til Sør-Afrika uten at et forbud ble fattet ved lov på Stortinget.¹⁷⁰ Målet var en felles forståelse om at en uskreven avtale var til det beste både for de norske oljeselskapene, norsk industri og norske arbeidsplasser.¹⁷¹ Bare to år tidligere hadde Nordli holdt tale under Verdenskonferansen mot apartheid i Lagos. Han ytret støtte til antiapartheidkampen, og brukte sine tildelte minutter til å erkjenne den dårlige tiden verdenssamfunnet hadde, og viktigheten av å innføre effektive tiltak mot apartheidregimet:

Jeg ser denne konferansen mot apartheid som en prøve på vår evne til å bidra til et verdig liv for våre brødre i Sør-Afrika. Det blir en prøve på vår evne til å skape en verdigere tilværelse for kommende generasjoner. Det blir en prøve på vår evne til å vise at vi ikke er handlingslammet, men kan

¹⁶⁶ Tamnes, Rolf. *Oljealder 1965-1995*, bind 6 av *Norsk utenrikspolitikk historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997, s. 370.

¹⁶⁷ FN-resolusjon 22/183 av 1979

¹⁶⁸ Tamnes, *Oljealder 1965-1995* (Oslo: Universitetsforlaget, 1997), s. 368

¹⁶⁹ Ot.prp. nr. 34 (1985/86) s. 1.

¹⁷⁰ Meland, «Boycott which backfired», *Draugen Industriminne*, <https://draugen.industriminne.no/en/2018/10/01/boycott-which-backfired/>

¹⁷¹ Meland, «Boycott which backfired», *Draugen Industriminne*, <https://draugen.industriminne.no/en/2018/10/01/boycott-which-backfired/>

bruke våre politiske midler for å få målet: frihet – rettferdighet – likhet – brorskap.¹⁷²

På pressekonferansen i etterkant, ble statsministeren bedt om å konkretisere handlingene Norge hadde tenkt å iverksette mot apartheidregimet siden han ikke hadde vært spesifikk i sin tale. Han ble samtidig konfrontert med at den norske skipsfarten fortsatt anløp sørafrikanske havner. Nordli ble svar skyldig. Arbeiderparti-regjeringen hadde fram til da ikke iverksatt omfattende ensidige sanksjoner mot Sør-Afrika, men arbeidet heller for forpliktende internasjonale tiltak.¹⁷³ I biografien sin erkjente Nordli at «de store ordene satt fast i halsen» under og etter pressekonferansen.¹⁷⁴

Etter 1980 ble oppmerksomheten flyttet i økende grad mot transportleddet og transportørene av olje til Sør-Afrika etter at SRB hadde avdekket at norske redere sto for om lag 40 prosent av all oljetransport til apartheidregimet i perioden 1980-82.¹⁷⁵ LO hadde fram til da vært en sterk stemme for sterke og effektive sanksjonsmidler overfor apartheidstaten, men da antiapartheidbevegelsen begynte å sette søkelyset på de norske transportørene, endret LOs taktikk. Norges utførsel av råolje forekom sjeldent, og en boikott av oljesalg hadde ikke påvirket norsk økonomi. En boikott som ville påvirke skips- og transportnæringen ville derimot skade flere tusen norske arbeidsplasser, og dermed mange av LOs medlemmer.

Veien til den norske boikottloven

Da Den norske Nobelkomiteen i 1960 ble enige om å tildele fredsprisen til den tidligere ANC-presidenten og fagforeningslederen Albert Luthuli, ble han den første afrikaneren både til å bli nominert, og ikke minst til å motta Nobels fredspris.

¹⁷² Nordli, Odvar. 1977. Transkripsjon av tale under Verdenskonferansen mot apartheid, 23.08.1977.

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/smk/vedlegg/taler-og-artikler-av-tidligere-statsministre/odvar-nordli/1977/tale_til_verdenskonferansen_mot_apartheid.pdf

¹⁷³ Nordli, Odvar. *Min vei, Minner og meninger*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1985, s.122

¹⁷⁴ Nordli, *Min vei* (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1985), s.127

¹⁷⁵ Eriksen, Tore L., Anita Kristensen Krokan, «Fuelling the Apartheid War Machine: A case study of Shipowners, Sanctions and Solidarity Movements» I . *Norway and National Liberation in Southern Africa*, redigert av Tore L. Eriksen, 197-216, Stockholm: Nordiska Afrikainstitutet, 2000, s. 197

Offentliggjøringen av fredsprisvinneren ble gjort kun måneder etter massakren i Sharpeville, og tildelingen ble et tydelig tegn på at Nobelkomiteen hadde valgt side i spørsmålet om apartheids eksistens. Luthuli mottok fredsprisen året etter, og i sin tale til omverdenen kritiserte han ikke bare apartheidregimet, men også kolonimaktene som hadde bidratt til undertrykkelse og ufrihet de siste 300 årene av Sør-Afrikas historie. Han rettet også sterk kritikk til de landene i verden som beskyttet sine egne lands interesser foran friheten til sørafrikanerne: «These ideas survive in South Africa because those who sponsor them profit from them. They provide moral whitewash for the conditions which exist in the country».¹⁷⁶ Den norske diskusjonen om økonomisk boikott av Sør-Afrika berørte Luthulis kritikk: Hvorvidt myndighetene burde gjennomføre ensidige sanksjoner, og risikere at norsk næringsliv ble skadelidende, eller vente på internasjonale, bindende forpliktelser.¹⁷⁷

Økonomiske sanksjoner overfor andre stater var ikke et nytt fenomen eller politisk virkemiddel for norske myndigheter. 6. juni 1980 innførte Norge økonomiske sanksjoner overfor Iran, og 7. mai 1982 overfor Argentina.¹⁷⁸ Begge disse lovene ble vedtatt på Stortinget med et stort flertall. Til tross for at det ble satt spørsmålsteget rundt suksessfaktoren ved staters bruk av økonomiske sanksjoner overfor andre stater, anså norske myndigheter sanksjoner for et legitimt verktøy for å oppnå politisk endring.¹⁷⁹ Sanksjonene overfor Iran og Argentina ble vedtatt uten at det forelå et FN-vedtak i bunn. Likevel argumenterte flere partier og organisasjoner, inkludert LO, for internasjonal forankring i forkant av en eventuell norsk boikott av Sør-Afrika.

Diskusjonen rundt ensidig boikott skapte splid i antiapartheidbevegelsen. Fellesrådet for det sørlige Afrika (Fellesrådet), som ble opprettet med den formål å bekjempe apartheid, holdt fast på at norske myndigheter var nødt til å iverksette effektive økonomiske sanksjoner, også hvis det betydde at norsk næringsliv ble skadelidende. Norges Rederiforbund (Rederiforbundet), interesseorganisasjonen for norske skipsredere, begrunnet sin motstand mot sanksjoner med at samhandelen mellom Sør-Afrika og Norge var for liten til at det ville skade sørafrikansk økonomi.

¹⁷⁶ Lutuli, 1961. Transkripsjon av takketale under Nobels Fredsprisutdelingen

¹⁷⁷ Crawford, Neta, Audie Klotz. *How Sanctions Work. Lessons from South Africa*. London: Macmillan, 1999, s. 15

¹⁷⁸ Smith, Carsten. *Rettsstenkning i samtiden*. Oslo: Universitetsforlaget, 1992, s. 306

¹⁷⁹ Thune, Henrik. «Sanksjonspolitikken paradokser og forglemmelser». *Mennesker & rettigheter*, 2001, nr. 2: 65-71, s. 66-69

LO, på sin side, hadde fram til 80-årene uttrykt en stor utålmodighet i kampen mot apartheidregimet. På 80-tallet utviste de i stedet en større utålmodighet for at myndighetene skulle garantere omstillingsmidler og sikre norske arbeidsplasser ved en eventuell boikott. LO mente myndighetene måtte samkjøre sine økonomiske sanksjoner med flere land for at de skulle være virkningsfulle og samtidig ikke ødelegge konkurransefortrinnet Norge hadde på enkelte næringslivsområder.¹⁸⁰

Fellesrådet, som jobbet tett med SRD, mente Norge bidro til opprettholdelse av apartheid gjennom å stå for 40 prosent av all transport av olje til Sør-Afrika importerte.¹⁸¹ Avsløringene fra SRBs årlige spesialrapporter viste at Norge hadde langt større økonomiske interesser i Sør-Afrika enn det som tidligere var antatt. Sør-Afrikas import av olje gikk òg direkte til å styrke landets militære muskler overfor nabolandene Namibia og Angola, som sørafrikanerne stadig kriget mot. For solidaritetsorganisasjonene handlet en ensidig boikott av Sør-Afrika om prinsipper, moral og etikk.¹⁸²

I 1980 foreslo LO ovenfor Nordli-regjeringen å ta initiativ til en FN-konferanse om oljeembargo mot Sør-Afrika. En slik konferanse ville for det første være et tegn på at norske myndigheter sto støtt bak antiapartheidkampen. Etter at statsministeren ble kritisert i etterkant av Verdenskonferansen et par år før, ville konferansen fungere omdømmebyggende. For det andre ville det ansvarliggjøre oljenasjonene slik at Sør-Afrikas oljetilførsel ble redusert. Utenriksminister Knut Frydenlund var positiv til initiativet, men fikk ikke muligheten til å iverksette det. Arbeiderpartiet mistet regjeringsmakten ved valget i 1981, og ble erstattet av en borgerlig regjering ledet av Kåre Willoch. Fram til 1983 ledet Willoch en mindretallsregjering bestående av kun Høyre. 8. juni 1983 ble regjeringen utvidet til en flertallsregjering bestående av partiene Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet.¹⁸³

Willoch-regjeringen la den forrige regjeringens planer om en FN-konferanse på is. Den borgerlige regjeringen var mer skeptisk til innføring av ensidige sanksjoner enn Arbeiderpartiregjeringene før seg, og ville ikke ha fokus på temaer som kunne være ødeleggende for norsk næringsliv. Etter at søkelyset ble satt på transportleddet,

¹⁸⁰ Husetuft, *Likskap på for lova? Den norske boikottlova mot Sør-Afrika og Namibia 1986/87* s. 25

¹⁸¹ Crawford, *Oil Sanctions Against Apartheid* (London: Macmillan, 1999), s. 104

¹⁸² Husetuft, *Likskap for lova?* s. 25

¹⁸³ Edvardsen, Morten Georg. «Det handler om politikk, ikke folkeskikk» Senterpartiets forhold til Høyre 1981-1995». Upublisert masteroppgave. Universitetet i Oslo. 2010, s. 1

foreslo LO overfor regjeringen å utvide konseptet til FN-konferansen til også å gjelde transportørene.¹⁸⁴ Dette var uunngåelig, da SRBs funn var såpass oppsiktsvekkende og ga debatten nye dimensjoner. Utenriksdepartementet, ved tidligere direktør i Norges Rederiforbund Eivinn Berg, argumenterte imidlertid for at FN-konferansen skulle utelate transportørleddet. Fokuset skulle rettes mot oljeeksportørene, og Willoch-regjeringen mente at løsningen på oljespørsmålet var et forbud mot eksport av olje, ikke et transportforbud.¹⁸⁵

24. september 1983 hadde NFS-delegasjonen møte med den norske utenriksministeren, Sverre Stray fra Høyre. Under dette møtet ble spørsmålet om oppfølgingen av FN-konferanse om oljeembargo av Sør-Afrika igjen tatt opp.¹⁸⁶ For norsk LO handlet det om å ansvarliggjøre myndighetene, slik at det ikke ble gjennomført vedtak som ville ramme norske arbeidere uproporsjonalt.

Det norske engasjementet ga Norge vinteren 1983 plass i en ekspertgruppe i FN som hadde som formål å utrede muligheten for en oljeembargo av Sør-Afrika. Norge var det eneste vestlige landet i ekspertgruppen. Oljeeksporterende land og antiapartheidbevegelsen presset på hver sin side for at transportleddet skulle inkorporeres i ekspertgruppens mandat, riktignok av helt ulike grunner. For oljeeksportørene handlet det om at det ville bety et svekket søkelys på dem, og for antiapartheidbevegelsen handlet det om at transportørene motarbeidet den internasjonale kampen mot apartheid.¹⁸⁷

Samme år som ekspertgruppen ble dannet, meldte Norge seg ut av den med den begrunnelse om at oppmerksomheten på transportleddet hadde blitt for stor. Dette førte igjen til at Norge avholdt seg fra å stemme for resolusjonen under avstemningen i FNs generalforsamling om oljeembargo av Sør-Afrika. Fram til da hadde norske myndigheter argumentert sterkt for at ensidige norske sanksjoner skulle vike for internasjonale sanksjoner. Det at Norge aktivt unnlot å stemme i en slik avstemning kunne ikke tolkes på noen annen måte enn som en endring i norsk antiapartheidpolitikk.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s 126

¹⁸⁵ Husetuft, *Likskap på for lova?* s. 47-48

¹⁸⁶ LO, Årsberetning 1983 s. 105

¹⁸⁷ Drolsum, *For et fritt Afrika* (Oslo: Solidaritet Forlag, 1999), s. 51

¹⁸⁸ Husetuft, *Likskap for lova?* s.46-49

Norges avholdenhet under FN-avstemningen vakte sterke reaksjoner blant antiapartheidbevegelsen. Også på Stortinget stilte opposisjonen muntlige spørsmål til utenriksministeren om hvorfor Norge hadde brutt med en mangeårig tradisjon om å stemme for FN-resolusjoner som omhandlet kampen mot apartheid. Den utvidede utenriks- og forsvarskomiteen kalte inn utenriksministeren til et lukket møte. Målet med møtet var å drøfte «den uroa som er skapt ved at Norge i FN har endra stemmegjeving i ei sak som gjeld boikott av Sør-Afrika», som komiteleder Jakob Anno, fra regjeringspartiet KrF, innledet møtet med.¹⁸⁹ Under møtet fikk utenriksminister Stray kritikk fra samtlige partier, også sitt eget, for ikke å ha involvert og informert komiteen på forhånd om det linjeskiftet avstemningen symboliserte.¹⁹⁰ Da utenriksministeren flere ganger nevnte at den endrede stemmegivningen ikke var et linjeskifte i norsk Sør-Afrika-politikk, tok Arbeiderpartiets Guttorm Hansen ordet og sa: «av meget brede kretser her heime, organisasjoner som er opptatt av dette, kirkens folk, arbeiderbevegelsen og en rekke andre er denne endrede stemmegivning oppfattet som en holdningsendring i selve Sør-Afrika-Spørsmålet».¹⁹¹ Rett før komitelederen erklærte debatten for avsluttet og møtet hevet, erkjente utenriksminister Stray, etter spørsmål fra Arbeiderpartiets Einar Førde, at FN-delegasjonen hadde anbefalt utenriksministeren å stemme for FN-resolusjonen.¹⁹²

«Halvparten av Sør-Afrikas olje via norske skip!»¹⁹³

18. juni 1982 kunne en lese overskrifter som «Oljefrakt til Sør-Afrika – med statsgaranti» i *Klassekampen* og «Halvparten av Sør-Afrikas olje på norske skip – Tvilsom rekord for Norge» i *Arbeiderbladet*. Den nederlandske antiapartheidorganisasjonen The Shipping Research Bureau sine funn om at 34 norske tankskip hadde vært involvert i oljetransport til Sør-Afrika fra 1981 til 1982 fikk ringvirkninger, også innad LO. Der det tidligere hadde vært bred enighet om internasjonale og omfattende sanksjoner, ble det nå ble reist krav fra forbund og lokalforeninger om større handlekraft fra Landsorganisasjonen og selvstendige norske sanksjoner.¹⁹⁴ Norsk Sjømannsforbund, med støtte fra LO, anmodet

¹⁸⁹ Møteprotokoll fra hemmelig møte i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, 16.12.1983, s. 62

¹⁹⁰ Møteprotokoll fra hemmelig møte i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, 16.12.1983, s. 71

¹⁹¹ Møteprotokoll fra hemmelig møte i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, 16.12.1983, s. 79

¹⁹² Møteprotokoll fra hemmelig møte i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, 16.12.1983, s. 88

¹⁹³ Stanghelle, «Halvparten av Sør-Afrikas olje på norske skip. Tvilsom rekord for Norge»

¹⁹⁴ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s. 135

regjeringen om å innføre meldeplikt og registrering av norske skipsanløp på sørafrikanske havner.¹⁹⁵

En registreringsordning for norsk skipsfart ble aktivt motarbeidet av Norges Rederiforbund, med trussel og frykt om utflagging som hovedargument.¹⁹⁶ Høyreregjeringens passivitet, som hadde sterke bånd til Rederiforbundet, resulterte i at de nordiske landsorganisasjonene tok misnøyen opp i ILOs Arbeidskonferanse. Det ble «framhevet at de nordiske regjeringer på mange måter hadde vist en lunken og negativ holdning til gjennomføringen av ILOs erklæring og handlingsprogram vedrørende kampen mot apartheid i Sør-Afrika.»¹⁹⁷

Utenriks- og konstitusjonskomiteen vedtok 4. juni 1985 å etablere en åpen registreringsordning for norske oljetankskip som gikk innom Sør-Afrika. Registreringen skulle gjøres av en uavhengig instans, og listen over skip skulle offentliggjøres. Komiteen mente òg at dette skulle gjelde alle norskeide skip, og registreringen skulle omfatte alle norske skipsanløp i Sør-Afrika. Denne registreringsordningen tok utgangspunkt i forslaget fra blant annet Norsk Sjømannsforbund.¹⁹⁸

Flertallet i utenrikskomiteen la vekt på at stortingsrepresentantene støttet regjeringens politikk som innebar internasjonale og nordiske bindende boikottvedtak, men at «fleire av dei tiltaka som Regjeringa har foreslått som nordiske, også kan vera aktuelle som norske tiltak dersom nordisk semje ikkje kan etablerast eller dersom det tar tid å oppnå slik semje.»¹⁹⁹ Handelsminister Asbjørn Haugstvedt fra Kristelig Folkeparti, og hans parti KrF var blant de partiene som tok til ordet for en åpen registreringsordning. Leder av utenrikskomiteen Jakob Anno, også fra KrF, var saksordfører og presenterte flertallsinnstillingen overfor Stortinget.

Til tross for et sterkt parlamentarisk engasjement fra flere hold, er det i politikken som kjent kjøttvekta som rår. Haugstvedt representerte en regjering hvor det største partiet, Høyre, var prinsipielt mot ensidige norske vedtak i kampen mot apartheid. Statsminister Kåre Willoch hadde sterke forbindelser med Norges

¹⁹⁵ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s. 134-135

¹⁹⁶ Smith, *Rettsenkning i samtiden* (Oslo: Universitetsforlaget, 1992), s 301

¹⁹⁷ LO, Årsberetning 1983 s. 137

¹⁹⁸ Innst. S. Nr. 284 (1984-85),s. 3, Smith, *Rettsenkning i samtiden* (Oslo: Universitetsforlaget, 1992), s. 308

¹⁹⁹ Innst. S. Nr. 284 (1984-85), s.3

Rederiforbund. I Haugstvedts redegjørelse for Stortinget la han vekt på at fraktinntektene fra samhandelen med Sør-Afrika utgjorde to prosent og at landet var av «begrenset betydning for norsk skipsfart».²⁰⁰ Selv om komitéflertallet ba om norske vedtak og om at registreringen skulle foretas av uavhengige instanser, presiserte handelsminister Haugstvedt at «i forståelse mellom Regjeringen og Norges Rederiforbund etableres en ordning for å sikre at myndighetene kan registrere transport av råolje på norskregistrerte skip til Sør-Afrika».²⁰¹

Handelsministeren hadde, til tross for regjeringens syn på ensidig boikottvedtak, fått en marsjordre fra en enstemmig utenrikskomité: ensidige norske sanksjoner har «ein symbolverdi som vil ha ein psykologisk effekt på apartheidregimet, og dersom tiltaka får spreeingseffekt, vil dei utgjera eit trugsmål mot regimets økonomiske basis.»²⁰²

Det var ikke en ensidig norsk boikott flertallet i utenrikskomiteen ba om i juni 1985, men det var flere og sterkere norske virkemidler. En registreringsordning ble argumentert for å være et slikt virkemiddel. Ellers ble forslag som importstopp av frukt og grønt, import- og eksportstopp av militært utstyr og et omstillingsfond for de selskapene som kom til å bli berørt av et boikottvedtak også beskrevet i innstillingen fra utenrikskomiteen. Det ble også tatt til orde for et nytt norsk initiativ i FN for en transportboikott, samt at komitéflertallet ba regjeringen følge opp FNs svartelisting av redere som fraktet olje til Sør-Afrika.²⁰³ Få dager etter stortingsbehandlingen kunne imidlertid Arbeiderbladet melde at Handelsdepartementet hadde fått opplysninger om skjult norsk oljetransport til Sør-Afrika. Norsk Sjømannsforbund hadde sendt brev til departementet, hvor de beskrev at sjøfolkene fikk sterke anmodninger om å tie om «hemmelighetskremmeriet».²⁰⁴

Da Willoch-regjeringen i november 1985 fremdeles ikke hadde lagt fram sitt forslag til oppfølging av stortingsvedtaket, var det en utålmodig opposisjon de møtte. Verken Arbeiderpartiets leder siden 1981, Gro Harlem Brundtland, eller LO, ved Oslo faglige samorganisasjon, var fornøyde med regjeringens trenering. Statsministeren hadde løpende dialog med Norges Rederiforbund, som var sterkt mot forslaget om

²⁰⁰ Innst. S. Nr. 284 (1984-85), s.6

²⁰¹ Innst. S. Nr. 284 (1984-85), s 8

²⁰² Innst. S. Nr. 284 (1984-85), s..2

²⁰³ Ask. «Stortinget presser Sør-Afrika»

²⁰⁴ Arbeiderbladet, «Kamouflerte båter til S-Afrika», Bjørgum, «Boikott S-Afrika»

en uavhengig og åpen registreringsordning av norsk skipsfart. Brundtland var bekymret for at denne dialogen ville bety svekkelse av flertallsvedtaket.²⁰⁵

Brundtlands bekymring viste seg å stemme, da Willoch-regjeringen i januar 1986 hadde fått med seg mellompartiene Senterpartiet og Kristelig Folkeparti til å støtte et omstridt forslag. Det tydelige stortingsvedtaket om en åpen registreringsordning, der registreringen skulle forekomme av uavhengige instanser, ble endret til at Rederiforbundet skulle overlates ansvaret for registrering. Listene over norske skip som fraktet råolje til Sør-Afrika skulle heller ikke offentliggjøres, som opprinnelig foreslått av utenrikskomiteen.²⁰⁶ Willoch fikk med seg mellompartiene etter at Rederiforbundet ga Handelsdepartementet forsikringer om at de skulle følge opp innstillingen fra regjeringen om ikke å inngå avtaler med Sør-Afrika om oljetransport.²⁰⁷ I Stortingsmeldingen gjentok regjeringen nok en gang bekymringen fra Norges Rederiforbund om svekket konkurransevne ved gjennomføring av ensidige norske vedtak, og regjeringen var enig med Rederiforbundet i at en registreringsordning med mål om offentliggjøring av opplysninger om det enkelte skip ville «kunne få betydelige negative konsekvenser for norsk skipsfart.»²⁰⁸

Utvanningen av Innst. S. Nr. 284 (1984-85) vakte sterke reaksjoner, blant annet fra nestlederen i utenrikskomiteen, Arbeiderpartiets Knut Frydenlund. «Handelsminister Asbjørn Haugstvedt har tidligere forpliktet seg til å gå inn for registrering av skipsanløp slik en enstemmig utenrikskomité foreslår. Han må regne med bråk når han nå kommer til Stortinget med dette i en annen og utvannet form», advarte Frydenlund.²⁰⁹

Skipsregisteret som Willoch-regjeringen la fram var en frivillig ordning for de norske skipene. Ingen sanksjoner skulle bli gitt dersom rederiene ikke ville registrere seg, og skipene skulle heller ikke navngis i registeret. Begrunnelsen til regjeringen var at de norske rederne ikke skulle miste sitt konkurransefortrinn i en allerede tøff tid. Willochs dialog med Norges Rederiforbund hadde båret frukter.²¹⁰

²⁰⁵ Arbeiderbladet, «AP- og Samorg-krav om Sør-Afrika: Legg fram tiltak!».

²⁰⁶ Tamnes, *Oljealder 1965-1995* (Oslo: Universitetsforlaget, 1997), s. 368-369

²⁰⁷ Ask, «Norsk Sør-Afrika-transport: Mellompartiene bøyer av»

²⁰⁸ St. Meld. nr. 26 (1985/1986), s. 11

²⁰⁹ Helgesen, «Haugstvedt får bråk!»

²¹⁰ Arbeiderbladet, «Underbruket»

Samtidig som kompromissforslaget lå til behandling hos Stortinget, og Arbeiderpartiets gruppe skulle diskutere hvorvidt de skulle stå på deres opprinnelige forslag fra utenrikskomiteen eller støtte opp under kompromisset fra Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti, kunne SRB avsløre å ha identifisert flere norske leveranser til Sør-Afrika.²¹¹

Reaksjonene på kompromissforslaget til Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti var ikke få og heller ikke nådige. Fellesrådet hadde de siste årene gjennomført en massiv kommuneboikottkampanje, og nå hadde 336 av landets 444 kommuner fattet ulike boikottvedtak på lokalt plan.²¹² Norsk Transportarbeiderforbund intensiverte sin boikott av sørafrikanske varer, og medlemmer av forbundet nektet å losse varer fra Sør-Afrika.²¹³ 296 tillitsvalgte i LO undertegnet et opprop som krevde ensidig og total norsk boikott av Sør-Afrika, og regjeringsgarantier overfor norske arbeidsplasser som ville komme i faresonen ved en boikott.²¹⁴ Alle disse motreaksjonene betydde en større forventning til opposisjonen på Stortinget, der Arbeiderpartiet sto i bresjen.

Da Norges Rederiforbund nektet å offentliggjøre opplysninger om norske skipsanløp i Sør-Afrika i slutten av mai 1986 med den begrunnelse om at de ventet på at Sør-Afrika-politikken skulle ferdigbehandles, fikk antiapartheidbevegelsen enda større forhåpninger til Arbeiderpartiet og Gro Harlem Brundtland. At Høyreregjeringens frivillige registreringsordning, ifølge handelsminister Haugstvedt, skulle ha trådd i kraft 1.april var ikke nok til at Rederiforbundet så seg forpliktet til å utlevere sine medlemmer.²¹⁵

I tidsperioden januar 1979 og juni 1987 avdekket SRB 232 norske leveranser til Sør-Afrika. Dette utgjorde rundt 40 prosent av Sør-Afrikas oljeimport.²¹⁶ Likevel viste The Shipping Research Bureau sine funn at et frivillig skipsregister ikke var nok til å få bukt med den norske oljetransporten. Skipsindustrien og oljetransportørene

²¹¹ Hengeveld, *Embargo: Apartheid's Oil Secrets Revealed* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 1995),s. 160

²¹² Gudim, «Ord eller realiteter?»

²¹³ Mikaelen, «Fortsatt boikott av Sør-Afrika»

²¹⁴ Arbeiderbladet, «Boikott Sør-Afrika»

²¹⁵ Arbeiderbladet, «Hvit terror»

²¹⁶ Hengeveld, *Embargo: Apartheid's Oil Secrets Revealed* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 1995),s. 160

ble derfor på nytt et diskusjonstema da den norske boikottloven av Sør-Afrika skulle vedtas av Stortinget i 1986/1987.

Ny regjering – endelig full boikott av Sør-Afrika?

9. mai 1986 samlet Gro Harlem Brundtland sin kvinneregjering foran slottet. Norge hadde fått en ny Arbeiderparti-regjering og sin første kvinnelige statsminister etter at Kåre Willoch måtte gå av. Fremskrittspartiet felte mindretallsregjeringen da det stemte mot den økonomiske innstrammingspakken regjeringen la fram.²¹⁷

Bare noen dager før regjeringsskiftet markerte arbeiderbevegelsen arbeidernes internasjonale kampdag 1. mai. Der omhandlet en av de to hovedparolene boikott av Sør-Afrika. Landsorganisasjonens leder, Tor Halvorsen, sto på arbeiderbevegelsens hovedscene, Youngstorget i Oslo, og fremførte hard apartheidkritikk i sin tale. Om Sør-Afrikas raseskillepolitikk sa han det «finnes ingen kompromisser». Det måtte iverksette full olje- og forbrukerboikott av Sør-Afrika.²¹⁸ Var dette et signal på en enda hardere linje fra LO for ensidige norske sanksjoner mot apartheidregimet, siden det nå var nulltoleranse mot raseskillepolitikken?

Selv om Willoch-regjeringen ble kastet av helt andre grunner enn Sør-Afrika-politikken, kunne en ny regjering bety en ny giv i antiapartheidkampen. For LO betydde en ny regjering også større muligheter for gjennomslag. Ikke bare var forventningen om mer gjennomslag begrunnet i at Arbeiderpartiet og LO tilhørte samme bevegelse og delte fells historie, men også det faktum at prominente enkeltpersoner fra fagbevegelsen ble hentet direkte inn i regjeringsapparatet. Flere av disse tok med seg sitt engasjement for et fritt Sør-Afrika inn i sitt virke som regjeringsmedlemmer. Eksempelvis var Thorvald Stoltenberg utenriksminister fra 1987 til 1989. Han hadde vært internasjonal sekretær i LO fra 1970 til 1973 og fra 1981 til 1983.²¹⁹ Vesla Vetlesen var bistandsminister fra 1986 til 1988. Hun hadde bakgrunn som bistandssekretær i LOs internasjonale avdeling fra 1980 til 1994.²²⁰ Leif Haraldseth var kommunal- og arbeidsminister fra 1986 til 1987 og hadde bakgrunn fra Norsk Jernbaneforbund. Han hadde sittet i LOs ledelse fra 1969, og fra 1977 til 1987 var han vært nestleder.²²¹ Kurt Mosbakk var handels- og skipsfartsminister fra 1986 til 1988. Han hadde vært kontorsjef i LO fra 1969-1974.²²²

²¹⁷ Brundtland, Gro Harlem. *Mitt liv* Oslo: Gyldendal, 1997, s. 415,422-424

²¹⁸ «Arbeiderbladet, «Klar til å ta over»

²¹⁹ Stortinget, «Biografi Thorvald Stoltenberg (1931-2018)»

²²⁰ Stortinget, «Biografi Vesla Vetlesen (1930-)»

²²¹ Stortinget, «Biografi Leif Haraldseth, 1929-2019»

²²² Stortinget, «Biografi Kurt Mosbakk, 1934-»

Den nye Arbeiderparti-regjeringen sto overfor et veiskille: skulle de forkaste skipsfartsmeldingen fra Willoch-regjeringen eller skulle de arbeide med et nytt forslag? Tidligere nestleder i utenrikskomiteen Knut Frydenlund var blitt utnevnt til utenriksminister og satt på sin post fram til 26. februar 1987, da han døde brått og ble etterfulgt av Thorvald Stoltenberg. Frydenlund hadde vært blant de hardeste kritikerne av Willoch-regjeringens Sør-Afrika-politikk og mente at den ikke gikk langt nok i skipsfartsmeldingen som tok for seg registreringsordningen. Rett før regjeringsskiftet hadde Frydenlund og resten av Arbeiderpartiets utenriksfraksjon fått Arbeiderpartiets stortingsgruppe til å opprettholde standpunktet om en åpen registreringsordning, selv om Willoch-regjeringen ba om støtte til deres kompromissforslag.²²³

Ministerposisjon for Knut Frydenlund betydde også ny fraksjonsleder for Arbeiderpartiet i utenrikskomiteen. Liv Aasen var Arbeiderpartiets utenrikspolitiske talsperson, samt nestleder i utenrikskomiteen under hele Brundtland 2-regjeringen. Det var under henne at Arbeiderpartiet la fram et forslag for utenrikskomiteen om at den norske regjeringen skulle vurdere en full norsk økonomisk boikott av Sør-Afrika.²²⁴ Aasens forslag prydet Arbeiderbladets forside samme dag som komitébehandlingen, 4. juni 1986. Ordet «total» ble brukt gjentakende ganger i artikkelen om omfanget av boikotten. Det var en ordbruk som etter hvert skulle vise seg å utgjøre en større diskusjon enn hva som kanskje opprinnelig var planlagt.²²⁵

«Grønt lys for full økonomisk boikott»²²⁶

Norske tiltak mot Sør-Afrika ble debattert i stortingssalen 13. juni 1986. Kaci Kullmann Five fra Høyre var saksordfører. Hun understreket den uenigheten som hadde vært i utenrikskomiteen mellom Høyre og Arbeiderpartiet. Five og Høyre kritiserte Arbeiderpartiet for ineffektiv symbolpolitikk som kun vil ramme Norge og norsk næringsliv. Andre Høyre-representanter, blant annet Kåre Willoch, kritiserte Arbeiderpartiet for å føre en politikk i strid med folkeretten og pekte spesielt på

²²³ Berget, «AP om Sør-Afrika: Vil ha åpen registrering»

²²⁴Innst. S. Nr. 227 (1985/1986), s. 12, Nordland, «Flertall for full boikott?», Arbeiderbladet

²²⁵Innst. S. Nr. 227 (1985/1986), s. 12, Nordland, «Flertall for full boikott?», Arbeiderbladet

²²⁶ Forhandlinger i Stortinget nr. 219 (1986-86), 13.06.1986. Innst. S. Nr. 227, jf. St.meld. nr. 26, s. 3266

forslaget om skipsregistrering og offentliggjøring av skipsanløp.²²⁷ Five reagerte også på Arbeiderpartiets fraksjonsleder i utenrikskomiteen, Liv Aasen, sitt oppslag i Arbeiderbladet i forkant av stortingsbehandlingen. Her ga Aasen, ifølge Five, inntrykk av at innstillingen Stortinget behandlet ga regjeringen «grønt lys til å utarbeide full boikott av Sør-Afrika».²²⁸ Dette krevde Høyre å få svar på.

Høyres argumenter under debatten handlet i all hovedsak om tre ting: nei til ensidige økonomiske sanksjoner, nei til innstramming på registreringsordningen og nei til forbud mot import av manganmalm. «Hvilke arbeidsplasser [skal] 1100 ansatte i Elkem, særlig i Sauda, da gå til», spurte Five retorisk.²²⁹ Argumentasjonen, særlig fra Five og Willoch, som var leder av utenrikskomiteen, lente seg tungt på jus og folkerett. Dette reagerte særlig Arbeiderpartiets parlamentariske leder, Einar Førde, på:

Folkeretten er viktig, og folkeretten har krav på omsyn. Eg vil heller ikkje nekte for at her er vanskelige folkerettslege spørsmål. Men la meg konstatere at dersom vi sterkt nok ønskjer å ta i bruk dei sterkaste verkemiddel vi har i indignasjon over situasjonen i Sør-Afrika, kjem ikke jus eller folkerett til å kunne stå i vegen for det. Det eg reagerer på her nå, er den tradisjonelle konservative bruk av jus og folkerett som hindrer for å gjere det ein eigentlig vil. Jusen kjem ikkje til å bli avgjerande når det kjem til stykket i dette spørsmålet.²³⁰

Utenriksminister Knut Frydenlund og handelsminister Kurt Mosbakk forsvarte Liv Aasens oppslag i Arbeiderbladet under debatten. Innstillingen fra utenriks- og konstitusjonskomiteen om norske tiltak mot Sør-Afrika innebar en vurdering av full boikott. Frydenlund understreket at et «flertall i komiteen ber regjeringen vurdere strengere tiltak, herunder en mulig full norsk økonomisk boikott av Sør-Afrika, dersom de tiltak som nå er lagt fram, ikke fungerer som forventet.»²³¹ Utenriksministeren forsikret Five, Stortingets medlemmer, samt Sauda-samfunnet om at «regjeringen vil sette i gang det som er nødvendig for å forberede en slik boikott. Men i disse

²²⁷Forhandlinger i Stortinget nr. 219 (1986-86), 13.06.1986. Innst. S. Nr. 227, jf. St.meld. nr. 26, s.3241-3243

²²⁸ Forhandlinger i Stortinget nr. 219 (1986-86), 13.06.1986. Innst. S. Nr. 227, jf. St.meld. nr. 26, s. 3243

²²⁹ Forhandlinger i Stortinget nr. 219 (1986-86), 13.06.1986. Innst. S. Nr. 227, jf. St.meld. nr. 26, s. 3243

²³⁰ Forhandlinger i Stortinget nr. 219 (1986-86), 13.06.1986. Innst. S. Nr. 227, jf. St.meld. nr. 26, s. 3264

²³¹ Forhandlinger i Stortinget nr. 219 (1986-86), 13.06.1986. Innst. S. Nr. 227, jf. St.meld. nr. 26, s. 3257

forberedelser ligger også den vurdering vi må foreta for å ivareta hensynet til norske arbeidsplasser, slik som i Sauda.»²³²

Stortingsdebatten 13. juni 1986 økte forventningene til det arbeidet Arbeiderpartiregjeringen skulle sette i gang med utforming av boikottloven. Samtidig som flere av Arbeiderpartiets medlemmer krevde større handling fra sin egen regjering, og i hvert fall sammenlignet med det de hadde erfart fra den nylig avgåtte Willoch-regjeringens side, økte presset fra en rekke aktører i norsk næringsliv og fagbevegelse. For at boikott skulle være et vellykket politisk virkemiddel, så måtte det jo svi, også for de som gjennomførte sanksjonene. Det var sjeldent at effektive økonomiske sanksjoner kun svei den ene veien.

Norge - «spydspiss» i kampen mot apartheid? ²³³

Den norske boikottloven ble utformet i en tid da flere vestlige land begynte å iverksette sterkere sanksjoner overfor apartheidregimet i Sør-Afrika. Danmark vedtok en ensidig dansk boikottlov i mai 1986. September samme år vedtok Det europeiske felleskapet (EF) et forbud mot import av sørafrikansk jern, stål og gullmynter. En måned senere overkjørte den amerikanske kongressen president Ronald Reagans vetorett og gikk inn for bortimot full boikott av Sør-Afrika.²³⁴

Tidligere kunne norske regjeringer argumentere mot innføring av økonomiske sanksjoner ved å peke på at bidraget til et lite land som Norge ville være ubetydelig så lenge andre land ikke iverksatte økonomiske sanksjoner. 1986 var beviset på at det argumentet ikke lengre var gyldig, og norske myndigheter kunne ikke lenger hevde at Norge gikk i bresjen i kampen mot apartheidregimet. Til og med Sverige, som etter Olof Palmes død ble en sinke i den nordiske diskusjonen om økonomiske sanksjoner av Sør-Afrika, innførte omsider ensidig boikottvedtak i mars 1987. Arbeiderbladet kunne i sitt oppslag 3. mars skrive at svenske myndigheter for første gang siden 1948 «avviker fra den såkalte Undén-linja, som sier at Sverige bare skal

²³² Forhandlinger i Stortinget nr. 219 (1986-86), 13.06.1986. Innst. S. Nr. 227, jf. St.meld. nr. 26, s. 3257

²³³ Bratteli, Tone. «Håp om oljeboikott». Arbeiderbladet. 31.01.1986. Begrepet kommer fra KrFs Kjell Magne Bondevik, som kaller Norges innsats i kampen mot apartheid for «spydspiss».

²³⁴ Husetuft, Beate. «Likskap for lova? Den norske boikottlova mot Sør-Afrika og Namibia 1986/87». Upublisert masteroppgave, Universitetet i Bergen, 2007, s.59

delta i sanksjoner vedtatt av FN».²³⁵ Presset på at den norske Arbeiderpartiregjering skulle levere var stort – og skulle fortsette å øke.

I arbeidet med utformingen av boikottloven satte regjeringen ned en intern styringsgruppe. Gruppen besto blant annet av avdelingsdirektør i Handelsdepartementet Jon Blaaid og underdirektør Ole Peter Kolby fra Utenriksdepartementet. Representanter for den politiske ledelsen deltok også i styringsgruppa, først og fremst gjennom handelsminister Mosbakks personlige rådgiver Asbjørn Eikeland.²³⁶ I sin masteroppgave om den norske boikottloven av Sør-Afrika og Namibia 1986/87 skriver Beate Husetuft at den interne styringsgruppa ved de første rundene av sitt arbeid inkluderte manganmalm i deres anbefaling til regjeringen.²³⁷ Etter at de gjennomførte høringsrunder med berørte parter, ble Sauda trukket opp som en bekymringsfaktor av flere aktører. Dette førte til at styringsgruppa inviterte representanter for Sauda kommune og LO for å diskutere eventuelle konsekvenser ved gjennomføring av et importforbud mot manganmalm. Kort tid etter høringsmøtet kunne LO innkassere en seier: Styringsgruppa hadde åpnet opp for en dispensasjonsperiode for manganimport fra Sør-Afrika.²³⁸

«Her kommer det norske bidraget»²³⁹

Loven om økonomisk boikott av Sør-Afrika og Namibia for å bekjempe apartheid ble debattert og stemt over i Odelstinget 16. mars 1987, og deretter i Lagtinget tre dager senere. Utenriksminister Knut Frydenlund fikk aldri muligheten til å oppleve at forslaget om norsk boikott av Sør-Afrika, som han hadde jobbet med over lang tid, ble vedtatt. Han døde brått 26. februar 1987 på vei hjem fra et møte i Nordisk Råd.²⁴⁰ Thorvald Stoltenberg ble utnevnt som utenriksminister og dermed hans etterfølger. Stoltenberg hadde bred politisk erfaring, blant annet som statsråd i Forsvarsdepartementet, statssekretær i Utenriksdepartementet,

²³⁵ NTB, «Sverige vedtar S-Afrika boikott»

²³⁶ Husetuft, «Likskap for lova?» s.60

²³⁷ Husetuft, «Likskap for lova?» s.61

²³⁸ Husetuft, «Likskap for lova?» s.61

²³⁹ Verdens Gang, 17. november 1986

²⁴⁰ Hansson, Steinar, Ingolf Håkon Teigene. *Makt og mannefall: historien om Gro Harlem Brundtland*. Oslo: Cappelen, 1992, s. 182

Forsvarsdepartementet og Handels- og skipsfartsdepartementet, samt mange år som internasjonal sekretær i LO.²⁴¹ Norges nye utenriksminister var personlig svært opptatt av kampen mot apartheid og for frihet i Sør-Afrika etter å ha hatt ansvaret for LOs antiapartheidkampanjer i flere år som internasjonal sekretær og leder av Arbeiderbevegelsens Internasjonale Støttekomite.

Arbeiderpartiregjeringen la fram et lovforslag med elleve paragrafer. Utenriksminister Thorvald Stoltenberg påpekte i sitt innlegg at «det lovforslag som vi drøfter i dag, må ikke ses isolert, men som et ledd i en større internasjonal prosess».²⁴² Boikottlovens paragrafer 5-12 omhandlet tydeliggjøring av sanksjoner ved brudd på loven, på hvilket tidspunkt loven trådte i kraft og presiseringer rundt unntak fra lovgivningen. Paragrafene 3-5 omhandlet blant annet norsk luftfartøy, investeringer og lånevilkår. De to første paragrafene, hvorav paragraf en omhandlet import og eksport av varer og paragraf to omhandlet frakt av råolje med norske skip, var omdiskuterte.²⁴³ Sosialistisk Venstreparti (SV) og flere utbrytere fra Arbeiderpartiet mente at lovforslaget ikke gikk langt nok i å forby handelsvirksomhet med Sør-Afrika, særlig da det gjaldt oljetransport. Høyre og Fremskrittspartiet mente regjeringen gikk for langt i ikke å ta hensyn til norsk næringsliv.²⁴⁴

Under debatten poengterte Kaci Kullmann Five at Høyre «fastholder at bindende økonomiske sanksjoner i regi av FNs sikkerhetsråd vil være det mest effektive virkemiddelet overfor Sør-Afrika», og stemte derfor mot flere av lovforslagets paragrafer.²⁴⁵ De punktene Høyre ikke kunne støtte var for det første Arbeiderpartiregjeringens forslag om at manganmalmindustrien fikk en dispensasjonsrett på to år. Høyre mente to år var for kort tid og henviste til at Elkem påpekte at en omstilling fra sørafrikansk manganmalm ville ta bortimot fem år.²⁴⁶ Det andre forslaget som Høyre ikke støttet, var at lovforslaget skulle omfatte fiskehermetikkneringen. Høyre ønsket at det skulle være unntak for eksport av matvarer, i hovedsak norsk fiskehermetikk. Det tredje punktet som Høyres stortingsgruppe stemte mot, var forbudet mot frakt av råolje til Sør-Afrika.²⁴⁷

²⁴¹ Stortinget, «Biografi Thorvald Stoltenberg (1931-2018)»

²⁴² Forhandlinger i Odelstinget nr. 11 (1986-87), 16.03.1987. Innst. O. nr. 29, jf. Ot.prp. nr. 14., s. 151

²⁴³ Besl. O. Nr. 39 (Jfr. Innst. O. Nr. 29) s.1-2

²⁴⁴ Forhandlinger i Odelstinget nr. 11 (1986-87), s.136-139

²⁴⁵ Forhandlinger i Odelstinget nr. 11 (1986-87), s. 137

²⁴⁶ Forhandlinger i Odelstinget nr. 11 (1986-87), s 152

²⁴⁷ Forhandlinger i Odelstinget nr. 11 (1986-87), s. 137

Høyres viktigste kritikk, som ble gjentatt av flere representanter under debatten i Odelstinget, handlet om hvorvidt Arbeiderpartiet kunne kalle lovforslaget for full boikott av Sør-Afrika eller ikke. Five henviste til Liv Aasens oppslag i Arbeiderbladet året før, og uttalte:

Den proposisjonen vi i dag har til behandling ble forhåndsvarslet av statsministeren sist sommer som et forslag om full boikott av Sør-Afrika. Når vi nå har forslaget på bordet, må vi altså konstatere at norske sanksjoner etter dette ikke blir så omfattende at uttrykket full økonomisk boikott er dekkende. Regjeringen har åpnet for unntak. Den bygger sine unntak på det hovedsynspunkt at det er både legitimt og nødvendig å begrense skadevirkningene for norske lokalsamfunn og norske næringer når dette ikke kommer i strid med lovens hovedprinsipp.»²⁴⁸

Tidligere Arbeiderparti-leder og nå medlem av Stortingets utenrikskomite Reiuulf Steen, forsvarte lovforslaget under debatten og sa at Arbeiderpartiet hadde lagt vekt på at «loven skal praktiseres i et samarbeid med skipsfarten selv, med næringens organisasjoner og med sjøfolkenes organisasjoner – ikke i konfrontasjon med, men i samarbeid med næringen selv».²⁴⁹ Det hindret ikke kollegene hans, Marit Nybakk og Turid Birkeland, i å legge fram et alternativt forslag til lovparagrafen som omtalte skipsfarten. De var begge en del av den såkalte «AUF-delegasjonen» i Arbeiderpartiets stortingsgruppe, og mente at lovforslaget hadde mangler.²⁵⁰ Arbeiderbladet kunne allerede 14. mars fortelle om at seks AUFe i Arbeiderpartiets stortingsgruppe som ville bryte med gruppas vedtak og stemme for full boikott av Sør-Afrika.²⁵¹ Under debatten uttalte Nybakk at hun var «redd for at de fleste oljefrakter på norske skip ikke vil rammes av loven».²⁵² Birkeland tok til orde for å innføre totalforbud mot oljefrakt «uansett kontraktstype og også når det gjelder gass og andre petroleumsprodukter».²⁵³ SV gikk enda lenger enn AUFe og foreslo totalforbud mot all handelsvirksomhet med Sør-Afrika. Forslaget til SV falt med tre

²⁴⁸ Forhandlinger i Odelstinget nr. 11 (1986-87), s. 137

²⁴⁹ Forhandlinger i Odelstinget nr. 11 (1986-87), s. 134

²⁵⁰ Forhandlinger i Odelstinget nr. 11 (1986-87), s. s. 149

²⁵¹ Arbeiderbladet, «AUFe bryter ut»

²⁵² Forhandlinger i Odelstinget nr. 11 (1986-87), s. 149

²⁵³ Forhandlinger i Odelstinget nr. 11 (1986-87), s. 160

stemmer. Forslaget til Nybakk og Birkeland falt med ti stemmer. Utenrikskomiteens innstilling ble vedtatt med 58 mot 23 stemmer.²⁵⁴

Arbeiderpartiets stortingsgruppe bar preg av stor indre solidaritet til partiet og ytre disiplin.²⁵⁵ Partiet ble ofte kritisert av andre organisasjoner og partier for sin disiplinære tilnærming i beslutninger, som kritikerne hevdet var på grunn av omfattende bruk av «partipisken»²⁵⁶ Til tross for store uenigheter opptrådte og stemte Arbeiderpartiets stortingsgruppe så å si alltid likt etter grundige diskusjoner internt i gruppa. For medlemmene av Arbeiderpartiet handlet det ikke om at «de hadde en partipisk hengende over seg», men på grunn av en felles kultur og forståelse for at flertallet og fellesskapet skulle respekteres.²⁵⁷ Med andre ord, det var sjeldenhet at stortingsmedlemmene i Arbeiderpartiet brøt ut og stemte annerledes enn resten av sine partikolleger.

I saken om boikott av Sør-Afrika hadde blant annet Oslo Arbeiderparti, hvor både Marit Nybakk og Turid Birkeland var sentrale medlemmer, gått lengre enn flere av Arbeiderpartiets fylkespartier. Oslo bystyre, med Arbeiderpartiet i spissen, hadde vedtatt blant annet boikott av Shell.²⁵⁸ I tillegg var Turid Birkeland nestleder i AUF på dette tidspunktet, som i mange år hadde tatt til orde for full boikott av apartheidregimet.²⁵⁹ Det ble derfor en diskusjon om hvilket fellesskap og flertall de følte lojalitet til: de som de var innvalgt på vegne av, eller stortingskollegiet.

Birkeland og Nybakks forslag til en mer omfattende boikottlov ble stemt ned, og regjeringens lovforslag fikk alle stortingspartienes stemmer med unntak av Fremskrittspartiet.²⁶⁰ Aldri før hadde Stortinget vedtatt en slik omfattende lov om Sør-Afrika, som innebar en større innsats fra norske myndigheter og næringsliv. Likevel bar boikottloven preg av at hensynet til norske arbeidsplasser, norsk økonomi og norske næringsinteresser gjennomsyret unntaksbestemmelsene i lovgivningen.

²⁵⁴ Forhandlinger i Odelstinget nr. 11 (1986-87), s. 174-176

²⁵⁵ Oftedal, Tor. *Det norske Arbeiderparti. Oslo: Folkets Brevskole, 1986, s. 89*

²⁵⁶ Oftedal, Tor. *Det norske Arbeiderparti. Oslo: Folkets Brevskole, 1986, s. 89 -90, Engebretsen, Bjørn V. (red). «Sleggene synger og hamrene slår...» Festskrift til Tor Aspengren. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1997, s. 94*

²⁵⁷ Engebretsen, *Sleggene synger og hamrene slår* (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1997) s. 94

²⁵⁸ Forhandlinger i Stortinget nr. 186 (1987), s. 2652

²⁵⁹ Hjellum, Torstein. «Hvordan har Arbeiderpartipolitikere tenkt om årsakene til underutvikling i den tredje verden?». *Forum for utviklingsstudier*, 1985, Nr.9-10, s. 11-13

²⁶⁰ Forhandlinger i Odelstinget nr. 11 (1986-87), s. 174-176

Kapittel 5: boikottloven – bare en symbollov?

Samtidig som Stortinget debatterte boikott-tiltakene, sto 2000 demonstranter utenfor Stortinget og reiste krav om full boikott av apartheidregimet i Sør-Afrika. Oslo Samorganisasjon sto som medarrangør sammen med Fellesrådet for det sørlige Afrika, Studentenes og Akademikernes Internasjonale Hjelpesfond (SAIH) og Mellomkirkelig Råd. Flere av LOs forbund hadde sluttet seg til markeringen og budskapet, men LO nasjonalt uteble.²⁶¹

Brundtland-regjeringens forslag til boikottlov ble møtt med kritikk fra flere kanter etter at utenriksminister Knut Frydenlund presenterte regjeringens lovforslag for Stortinget den 14. november 1986.

Tilhengerne av boikottloven mente at Norge stilte seg på riktig side av historien med et slikt lovforslag, selv med dispensasjonsrettene. Danmark og Sverige hadde vedtatt full boikott bare måneder før Norge.²⁶² Nesten hele Asia bortsett fra Thailand, Sri Lanka, Filippinene og Pakistan hadde iverksatt full handelsboikott.²⁶³ Det samme gjaldt hele Afrika nord for Sahara og de fleste Karibiske land, og da USA vedtok en sterkere sanksjonspakke mot apartheidregimet falt argumentet om at Norge ville stå alene ved en eventuell boikott. Likevel argumenterte tilhengerne av den vedtatte boikottloven, at hensynet til norske arbeidsplasser, spesielt der industrien utgjorde nærmest hele livsgrunnlaget for de små lokalsamfunnene, skulle hegnes om.

Motstanderne av boikott som sanksjonsmiddel begrunnet det med at boikott ville først og fremst gå utover den svarte befolkningen i Sør-Afrika, og all den tid store deler av verden ikke gjennomførte økonomiske sanksjoner mot apartheidregimet, ville regimet lett finne andre og nye markeder som ville tettet gapet etter at norske investeringer forsvant. Fremskrittspartiet, som var det eneste partiet på Stortinget som stemte mot boikottloven, og Rederiforbundet, som hadde lagt inn store ressurser

²⁶¹ Drolsum, Nina. *For et fritt Afrika: solidaritet mot kolonialisme og apartheid, for menneskeverd og rettferdighet: Fellesrådet 1967-2000*. Oslo: Solidaritet Forlag, 1999, s. 76

²⁶² Gudim, «Ord eller realiteter?»

²⁶³ Eilertsen. «Økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika», s. 11

i påvirkningsarbeid mot en norsk boikottlov, argumenterte med at Norge, norske arbeidsplasser og norske næringsinteresser ville være de største taperne.²⁶⁴

Tilhengerne av full boikott mente at norske myndigheter hadde beskyttet «seg selv på praktisk talt alle de områder hvor vårt økonomiske samkvem med apartheidstaten har noen betydning», og en boikottlov som tilrettela for fortsatt manganimport var ikke noe annet enn en symbollov.²⁶⁵

Fikk den norske boikottloven av mars 1987 noen virkninger på samhandelen mellom Norge og Sør-Afrika, eller fikk tilhengerne av full boikott rett i at flertallet på Stortinget hadde vedtatt en lov uten reell betydning?

Reaksjoner på boikottloven

Noen av de sterkeste reaksjonene mot boikottloven kom innenfra, fra antiapartheidbevegelsen. Bevegelsen hadde store forhåpninger til Arbeiderpartiet, siden flere av partiets prominente representanter hadde flagget et tydelig standpunkt for full boikott da partiet var i opposisjon.

Under FN-konferansen om økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika 16.-20. juni 1986, bare få dager etter utenriksdebatten i Odelstinget, holdte utenriksminister Frydenlund tale der han sa at den norske regjeringen var «klar til å sette i verk bindende sanksjoner mot Sør-Afrika uansett hvor få andre land som ville gjøre det» fordi «ett land gir eksempel for andre land». ²⁶⁶ Fellesrådet for det sørlige Afrika, (fra nå av omtalt som Fellesrådet) ved Øystein Gudim brukte sin tale på å refse utenriksministeren og den norske regjeringens innsats i kampen mot apartheid. Gudim beklaget overfor salen, og sa i sitt innlegg at Norge ga støtte til apartheidregimet på flere måter, og fremhevet særlig oljefrakt.²⁶⁷

Når det ferdige lovforslaget ble vedtatt ni måneder senere, vakte det stor misnøye i Fellesrådet, og loven, dens utformere og støttespillere måtte tåle harde ordelag både i aviser, debatter, politiske uttalelser og demonstrasjoner. Solidaritetsorganisasjonen karakteriserte loven «som ikke mindre enn et svik mot det

²⁶⁴ Eilertsen. «Økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika», s.32

²⁶⁵ Likskap for lova? VG, 17.11.1986

²⁶⁶ Drolsum, *For et fritt Afrika* (Oslo: Solidaritet Forlag, 1999), s. 75

²⁶⁷ Drolsum, *For et fritt Afrika* (Oslo: Solidaritet Forlag, 1999), s. 75

svarte flertallet i Sør-Afrika».²⁶⁸ Runar I. Malkenes, informasjonssekretær i Fellesrådet, skrev om sin skuffelse i magasinet Afrika Informasjon: «Norge som drivkraft i det internasjonale boikottarbeidet er gjort ettertrykkelig til skamme. I stedet har boikottloven blitt en pinlig skandale det politiske Norge helst vil glemme».²⁶⁹ Redaktøren av magasinet, Bo Brekke, mente at «illusjonen om at det er en boikottlov har effektivt drept opinionbevegelsen for boikott av Sør-Afrika».²⁷⁰

Fellesrådet, som ble grunnlagt i 1967 ene og alene på grunn av kampen mot apartheidregimet i Sør-Afrika, var kompromissløse i spørsmålet om ensidig og full boikott. For organisasjonen trumfet solidariteten med den svarte befolkningen i Sør-Afrika både økonomiske kostnader og tap av arbeidsplasser her hjemme i Norge. Som en del av Fellesrådets informasjonsarbeid, hovedsakelig til intern bruk for opplæring av medlemmene og aktivistene i Fellesrådet, ble det publisert en rekke studiehefter. Aktivistene som fikk utdelt studieheftet «Knus Apartheid» kunne lese at boikott var et viktig og nødvendig virkemiddel, fordi «det setter fingeren på hvem som holder apartheidregimet flytende. Hvem som, tross fine talemåter, i alle år har funnet det lønnsomt å la apartheid fortsette».²⁷¹ Disse argumentene og studieheftene ble brukt aktivt av Fellesrådets aktivister i informasjons- og påvirkningsarbeidet deres, mot stortingspolitikere, men desto viktigere, mot lokalforeninger, klubber i ulike forbund, kommunepolitikere og grasrotbevegelser. Fellesrådets store styrke var massemobiliseringen nedenifra og opp, som blant annet førte til at større organisasjoner ikke kunne ta det som en selvfølge at deres syn gjenspeilet det store flertallet av medlemsmassen deres.

I LO kom innflytelsen fra Fellesrådet til syne ved at flere lokale foreninger vedtok uttalelser som ba LO sentralt arbeide for en helhetlig boikott.²⁷² Fellesrådets henvendelser om samarbeid på sentralt nivå, blant annet med kommuneboikottkampanjen, hadde blitt avvist av LO-lederen selv, med det svar at «Landsorganisasjonen driver sitt eget solidaritetsarbeid gjennom Arbeiderbevegelsens Internasjonale Støttekomite. Landsorganisasjonen har ingen

²⁶⁸ Drolsum, *For et fritt Afrika* (Oslo: Solidaritet Forlag, 1999), s. 76

²⁶⁹ Drolsum, *For et fritt Afrika* (Oslo: Solidaritet Forlag, 1999), s. 78

²⁷⁰ Drolsum, *For et fritt Afrika* (Oslo: Solidaritet Forlag, 1999), s.76

²⁷¹ Brekke, Bo (red.). *Står apartheid for fall?* Oslo: Cappelen, 1991.s. 80

²⁷² Drolsum, *For et fritt Afrika* (Oslo: Solidaritet Forlag, 1999), s.72

tanke på å endre denne praksis». ²⁷³ Mye av det reelle samarbeidet mellom Fellesrådet og LO foregikk derfor på lokalt nivå.²⁷⁴ Da boikottloven ble lagt fram og vedtatt, ansvarliggjorde Fellesrådet LO for å ha bidratt til å utvanne lovforslaget.²⁷⁵

Til sammenligning ble ikke Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund (NKIF), som organiserte smelteverksarbeiderne i Sauda, kritisert til tross for deres godt kjente påvirkningsarbeid for dispensasjonsrettene i loven. En av årsakene kan være den tette relasjonen Fellesrådet og NKIF fikk etter hvert, der NKIF ble både medlemmer av Fellesrådet og bidro økonomisk til deres antiapartheidarbeid.²⁷⁶ En annen årsak kan være at NKIF tross alt organiserte de potensielt berørte arbeiderne, mens LO sentralt kunne vektlegge flere interesser og hensyn all den tid flere av forbundene hadde tatt til orde for en sterkere sanksjonspakke fra norske myndigheter.

Støtte til boikottloven

Til tross for at flere av LO-forbundene var tilsluttet protestaksjoner mot boikottloven, var LO-ledelsen raskt ute og støttet Brundtland-regjeringen da lovforslaget ble offentliggjort. Leder av LOs internasjonale avdeling, Kaare Sandegren, ble intervjuet av Arbeiderbladet etter fremleggelsen av loven og uttalte at han var fornøyd med lovforslaget.²⁷⁷ LO hadde i flere år fryktet tap av norske arbeidsplasser, da spesifikt ved smelteverket i Sauda, og var tydelige tilhengere av dispensasjonene gitt i loven.

Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund, som organiserte industriarbeiderne ved smelteverket i Sauda, støttet LO-ledelsen. Forbundet hadde arbeidet internt i LO og eksternt mot myndighetene for å forhindre en ensidig og fullstendig boikott. De var uttalt motstandere av full boikott all den tid ingen kunne garantere alternative arbeidsplasser til smelteverksarbeiderne som kunne bli rammet av sanksjonene.²⁷⁸ NKIFs påvirkningsarbeid hadde blitt lagt merke til, også utenfor LOs rekke og nasjonens landegrenser. Da generalsekretær i det sørafrikanske gruvearbeiderforbundet *National Union of Mineworkers* (NUM), Cyril Ramaphosa,

²⁷³ Brev fra LO v/ Thor Andreassen og Kaare Sandegren, 3.4.1978

²⁷⁴ Drolsum, *For et fritt Afrika* (Oslo: Solidaritet Forlag, 1999), s.72

²⁷⁵ Drolsum, *For et fritt Afrika* (Oslo: Solidaritet Forlag, 1999), s. 36, 72, 75

²⁷⁶ Drolsum, *For et fritt Afrika* (Oslo: Solidaritet Forlag, 1999), 75, Johansen, Tor Are. *Krafttak. Kjemisk Forbund 1973-1998*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1999, s. 165-166

²⁷⁷ Bjørgum, «Blandede reaksjoner», Bjørgum, «Norges sterkeste bidrag»

²⁷⁸ Johansen, *Kjemisk Forbund 1973-1998* (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1999), s. 165-66

besøkte LO gikk han til frontalangrep mot NKIFs formann Arthur Svensson på et møte foran flere av forbundslederne. Ramaphosa hadde lite til overs for sitt søsterforbunds kamp for dispensasjonene i den norske boikottloven, og hadde sagt:

«Det kan ikke være et problem i et rikt land som Norge å løse situasjonen for et begrenset antall smelteverksarbeidere. Dere må følge medansvar og vise solidaritet med de millionene av arbeidere i Sør-Afrika som slåss mot apartheid, som lever i nød og nedverdiggelse og som ikke har en velferdsstat i ryggen når de sparkes fra jobben». ²⁷⁹

Svensson svarte på sin side: «Hvis du, Ramaphosa, hadde vært i mitt sted som forbundsansvarlig for over tusen arbeidstakere som kan miste jobben, så ville du ha tatt samme standpunkt som meg og gått inn for dispensasjon.»²⁸⁰

Ramaphosa var ikke den eneste fra sørafrikansk fagbevegelse som kritiserte norsk fagbevegelse under besøk i Norge. Da Sauda Fabrikkarbeiderforening hadde invitert Lindiwe Mabuza fra ANC til et åpent møte, hadde hun uttrykt seg uenig med foreningens standpunkt mot full boikott, og hadde sagt at «for Norge er det lite offer å innføre boikott sammenliknet med det å leve under apartheid».²⁸¹ Boikottspørsmålet var vanskelig for Sauda-samfunnet, og for fagforeningen på smelteverket. De hadde tidligere uttalt seg prinsipielt for boikott av Sør-Afrika, men var bekymret for arbeidsplassene sine.²⁸² Mabusas budskap var ikke til å misforstå, men det endret likevel ikke synspunktet til Sauda Fabrikkarbeiderforening. Sammen med Sauda Arbeiderparti, Sauda SV og Indre Ryfylke Faglige Samorganisasjon henvendte de seg direkte til myndighetene, og sendte brev til LOs postkontor. Kravet deres var å holde manganmalmen utenfor boikottloven. Kjell A. Pettersen fra Saudas Fabrikkarbeiderforening uttalte det som var den gjengse oppfatning blant arbeiderne på smelteverket: «Intet ville være oss mer kjærert enn om vi kunne bryte forbindelsene med apartheidregimet. Men skal Sauda-samfunnet overleve, må vi fortsatt importere malm fra Sør-Afrika».²⁸³

²⁷⁹ Johansen, *Kjemisk Forbund 1973-1998* (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1999), s. 122

²⁸⁰ Johansen, *Kjemisk Forbund 1973-1998* (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1999), s. 122

²⁸¹ Vetlesen, *Frihet for Sør-Afrika* (Oslo: Tiden norsk forlag, 1998), s.122,

²⁸² Eilertsen, Inger-Lise og Carl-Erik Schulz. «Økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika. Virkninger av ensidig norsk boikott». FAFO-rapport nr. 61. 1986, s. 39

²⁸³ Johansen, *Kjemisk Forbund 1973-1998* (Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1999), s. 164

Virkninger av boikottloven

I 1985 mottok LO midler av Handelsdepartementet for å kunne gjennomføre et forprosjekt i forkant av arbeidet med den norske boikottloven. Forprosjektet skulle konsekvensanalysere en ensidig norsk boikott, og se på de økonomiske og sysselsettingsrelaterte utfordringene en boikott ville få for samhandelen mellom Norge og Sør-Afrika.

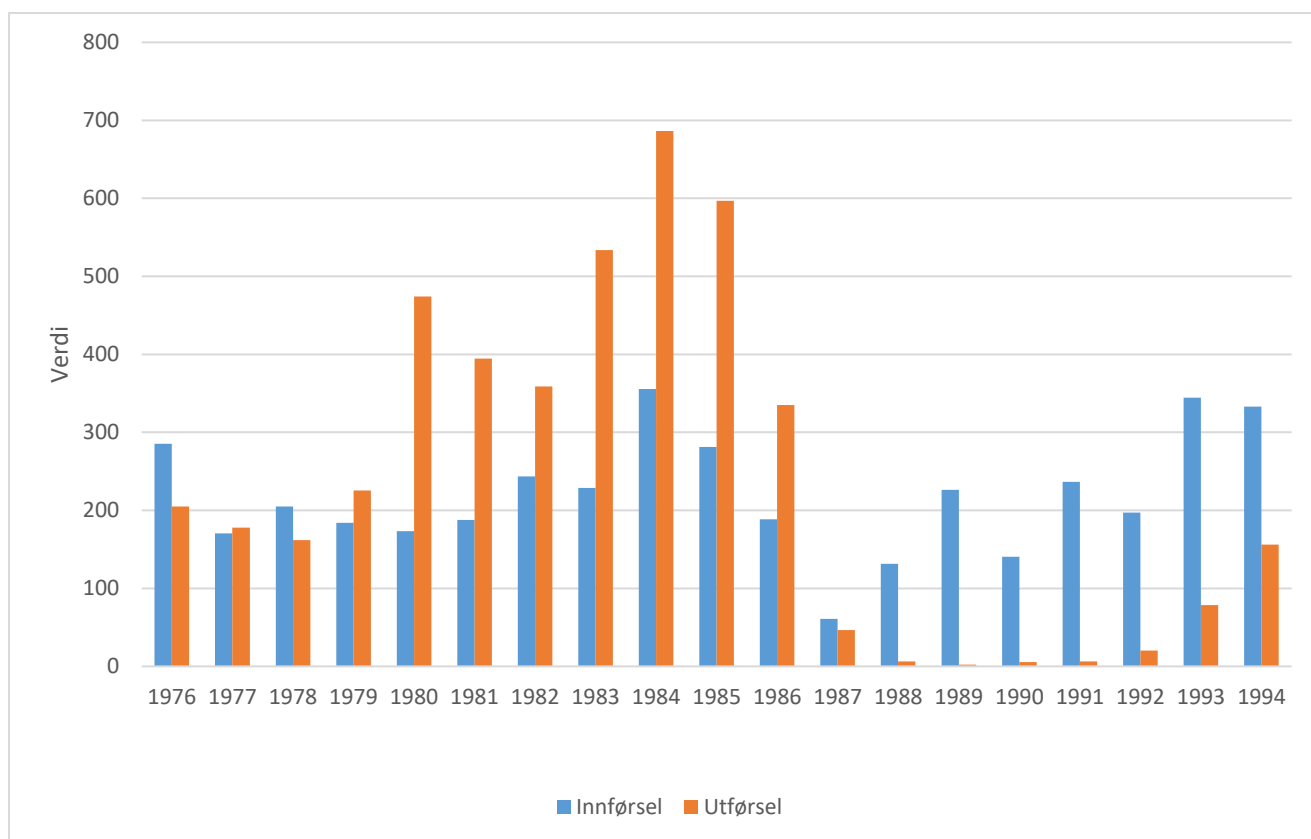
Arbeidet ble utført av Fagbevegelsens senter for forskning, utredning og dokumentasjon (FAFO). Konsekvensanalysen ble ferdigstilt sommeren 1986 og la stor vekt på importnæringen i forhold til eksportnæringen. Ifølge rapportens forfattere var denne avgrensningen gjort på grunn av tidsmangel. Likevel ble rapportens innhold brukt aktivt i det videre påvirkningsarbeidet mot innføring av en helhetlig og total boikottlov.²⁸⁴

Sør-Afrika hadde aldri vært et stort marked for Norge sammenlignet med andre handelspartnere, hverken når det gjaldt import eller eksport. I 1985 utgjorde importen fra Sør-Afrika 0,24 prosent av Norges totale import, og eksporten utgjorde 0,87 prosent av den samlede eksporten.²⁸⁵ Likevel var enkelte områder av det norske næringslivet langt mer avhengig av den sørafrikanske samhandelen enn andre områder. Det var for eksempel enklere å finne alternative handelspartnere og importørland innen frukt og grønt som kunne tilby varer av lik kvalitet og pris enn manganmalm, hvor den sørafrikanske malmen var av betydelig bedre kvalitet enn konkurrentenes.²⁸⁶ I tillegg til manganproduksjon, var de to andre hovedområdene som ble ansett som vanskeligstilt og ble unntatt boikottloven produksjon av fiskehermetikk og skipsfartstjenester, med unntak av transport og salg av råolje som ble forbudt. Det var også de områdene der samhandelen mellom Norge og Sør-Afrika var av betydning.

²⁸⁴ Eilertsen. «Økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika», s. s. 3

²⁸⁵ Eilertsen. «Økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika», s. 13

²⁸⁶ Husetuft, «Likskap for lova», s.26-27

Figur 1: All samhandel, både eksport og import, mellom Sør-Afrika og Norge. Oppført i mill. kr.²⁸⁷

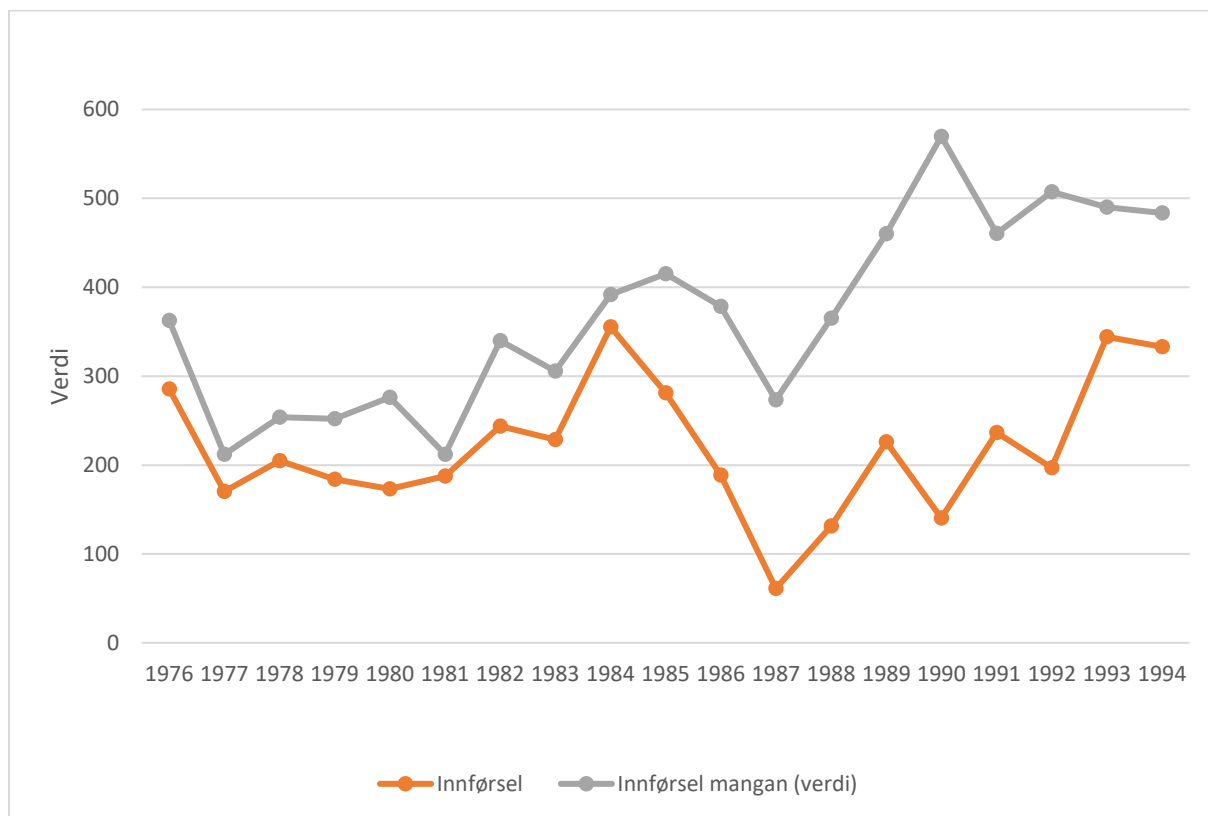
Importen av manganmalm og andre edle metaller representerte rundt 75 prosent av den totale norske importen fra Sør-Afrika.²⁸⁸ De resterende 25 prosentene som da boikottloven i realiteten ville omfatte, utgjorde 63 millioner kroner i 1985. Dette var hovedsakelig sørafrikansk fisk, hermetisk frukt og grønnsaker.²⁸⁹ Importen av frukt og grønt fra Sør-Afrika hadde blitt redusert etter flere tiår med boikottkampanje der

²⁸⁷ Kilder: Norsk Offisiell Statistikk XII 290, Statistisk årbok 1978, Oslo, 1978 tabell 209. Norsk Offisiell Statistikk B142, Statistisk Årbok 1980, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1980, tabell 212, Norsk Offisiell Statistikk B195, Statistisk Årbok 1981, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1980, tabell 213, Norsk Offisiell Statistikk B298, Statistisk Årbok 1982, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1980, tabell 220, Norsk Offisiell Statistikk B458, Statistisk Årbok 1984, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1984, tabell 220, Norsk Offisiell Statistikk B612, Statistisk Årbok 1986, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1986, tabell 362, Norsk Offisiell Statistikk B612, Statistisk Årbok 1986, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1986, tabell 362, Norsk Offisiell Statistikk B774, Statistisk Årbok 1988, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1988, tabell 351, Norsk Offisiell Statistikk B921, Statistisk Årbok 1990, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, tabell 351, Norsk Offisiell Statistikk B921, Statistisk Årbok 1990, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, tabell 342, Norsk Offisiell Statistikk C32, Statistisk Årbok 1992, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, tabell 334, Norsk Offisiell Statistikk C161, Statistisk Årbok 1994, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, tabell 334

²⁸⁸ Tamnes, *Oljealder 1965-1995* (Oslo: Universitetsforlaget, 1997), s. 370

²⁸⁹ Eilertsen. «Økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika», s.13

fokuset var nettopp å kutte denne varekategorien i samhandelen. Da boikottloven trådte i kraft med umiddelbar virkning, måtte samtlige bedrifter som handlet med Sør-Afrika søke lisens gjennom Handels- eller Fiskeridepartementet.²⁹⁰

Figur 2: Total import av mangamalm sammenlignet med all import fra Sør-Afrika.
Oppført i mill.kr.²⁹¹

²⁹⁰ Eilertsen. «Økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika», s. 49

²⁹¹ For import, se fotnote 285. Norsk Offisiell Statistikk XII 290, Statistisk Årbok 1978, tabell 205. Norsk Offisiell Statistikk XII 295, Statistisk årbok 1979, Statistisk Sentralbyrå, Oslo tabell 203, Norsk Offisiell Statistikk B195, Statistisk Årbok 1981, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, tabell 208, Norsk Offisiell Statistikk B298, Statistisk Årbok 1982, Statistisk sentralbyrå, Oslo, tabell 209, Norsk Offisiell Statistikk B458, Statistisk Årbok 1984, Norsk Offisiell Statistikk B612, Statistisk Årbok 1986, Statistisk sentralbyrå, Oslo, tabell 354, Norsk Offisiell Statistikk B774, Statistisk Årbok 1987, Statistisk sentralbyrå, Oslo, tabell 349, Norsk Offisiell Statistikk B921, Statistisk Årbok 1990, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, tabell 340, Norsk Offisiell Statistikk C32, Statistisk Årbok 1992, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, tabell 332, Norsk Offisiell Statistikk C161, Statistisk Årbok 1994, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, tabell 331

Arbeiderbladet kunne den 31. oktober 1987 opplyse at kun to av de syv selskapene som på det tidspunktet hadde søkt om omstillingsstøtte, hadde fått det innvilget av myndighetene. De to selskapene som skulle ha fått statlig støtte var anleggsmaskinfirmaet Brøyt A/S, som eksporterte maskiner og maskindeler, og Norway Foods, som eksporterte blant annet fiskehermetikk.²⁹² Regjeringen hadde uttalt at søknadene om omstillingsstøtte og dispensasjoner skulle behandles restriktivt for ikke å utvanne boikottloven.²⁹³ Resultatet ble noe annet enn det Arbeiderbladet først hadde opplyst om. Brøyt A/S fikk avslag på dispensasjonssøknaden, til tross for at myndighetene var klar over at bedriften hadde blitt økonomisk skadelidende etter boikottdebatten som hadde foregått siden 1984. Bedriftens eksport utgjorde to prosent av den totale norske eksporten til Sør-Afrika, men fra 1984-86 ble ikke en eneste maskin solgt til Sør-Afrika.²⁹⁴ Norway Foods valgte selv å trekke dispensasjonssøknaden sin før myndighetene rakk å behandle den, og fikk dermed heller ikke innvilget dispensasjon fra boikottloven.²⁹⁵ Figur 1 viser at eksporten til Sør-Afrika reduserte kraftig, og var rekordlav i 1988. Dette kan tyde på at avslagene på dispensasjonssøknadene gjorde tjeneste, og at det først og fremst var eksportbedriftene som måtte adaptere boikottloven.

Med unntak av 1987 hvor importen nådde et bunnpunkt, var den totale importen fra Sør-Afrika stabil.²⁹⁶ Dette skyldes hovedsakelig Elkem sin manganimport, som stod for 90 prosent av den totale norske importen fra apartheidregimet.²⁹⁷ Industrien brukte dispensasjonene til å kjøpe opp store partier med manganmalm for lagring, i frykt for at Stortinget ville stramme inn sanksjonsloven. Disse kjøpene resulterte i at året etter boikottloven ble vedtatt, utgjorde Elkems import over det dobbelte enn året før. Industrien hadde fått forsikringer om store muligheter for å få innvilget flere dispensasjoner, og lokkemiddelet for å finne alternative markeder forsvant med det. Det vakte sterke reaksjoner da det ble gjort kjent at Elkem hadde kun brukt 0,43 promille av selskapets omsetninger på å forske etter andre alternativer og nye importørland.²⁹⁸

²⁹² Talsnes, «To får boikott-støtte»

²⁹³ Husetuft, «Likskap for lova», s. 64

²⁹⁴ Husetuft, «Likskap for lova», s. 568-70

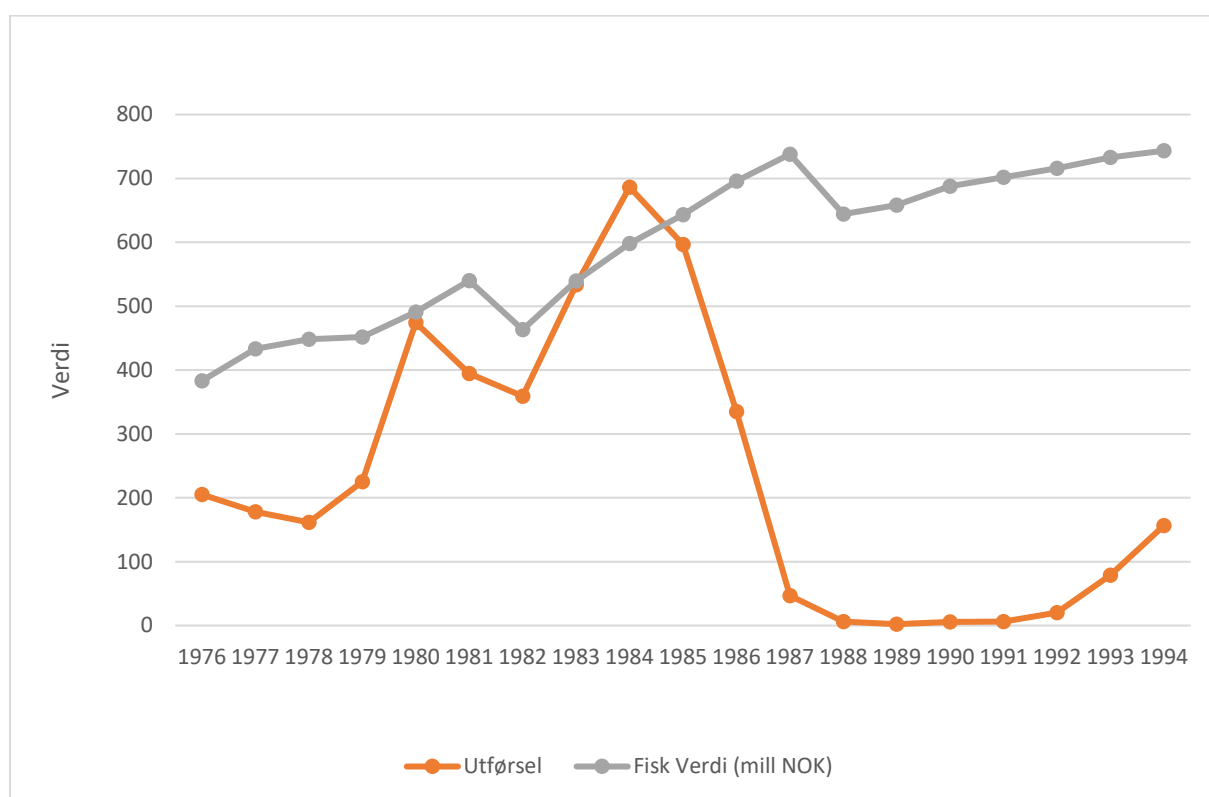
²⁹⁵ Husetuft, «Likskap for lova», s. 67

²⁹⁶ Husetuft, «Likskap for lova», s. 72

²⁹⁷ Husetuft, «Likskap for lova», s. 70

²⁹⁸ Drolsum, *For et fritt Afrika* (Oslo: Solidaritet Forlag, 1999), s. 78

Det var en forutsetning at de forholdsvis raskt la om sin virksomhet. Senere ble det røpet, gjennom blant annet Klassekampen, at Elkem hadde solgt overskuddslagre til nabolandene våre, Sverige og Finland. Begge landene hadde vedtatt økonomiske sanksjoner som gikk lengre enn Norge, og disse salgene bidro til å underminere deres håndhevelse av de økonomiske sanksjonene overfor apartheidregimet.²⁹⁹ På denne måten bidro manganindustrien i Norge ikke kun til å utvanne en mulig mer omfattende norsk boikottlov, men også undergraving av andre lands solidaritet med antiapartheidbevegelsen.

Figur 3: Total eksport av fiskehermetikkprodukter, sammenlignet med all eksport til Sør-Afrika. Oppført i mill.kr.³⁰⁰

²⁹⁹ Klassekampen, 12.03.1990

³⁰⁰For eksport, se fotnote 285. Kilder: Norsk Offisiell Statistikk XII 290, Statistisk Årbok 1978, Statistisk Sentralbyrå, Oslo, tabell 206. Norsk Offisiell Statistikk XII 295, Statistisk årbok 1979, Statistisk Sentralbyrå, Oslo, tabell 204, Norsk Offisiell Statistikk B195, Statistisk Årbok 1981, Statistisk sentralbyrå, Oslo, tabell 209, Norsk Offisiell Statistikk B298, Statistisk Årbok 1982, Statistisk sentralbyrå, Oslo, tabell 210, Norsk Offisiell Statistikk B458, Statistisk Årbok 1984, Oslo, tabell 218, Norsk Offisiell Statistikk B458, Statistisk Årbok 1984, Statistisk sentralbyrå, Oslo, tabell 218, Norsk Offisiell Statistikk B612, Statistisk Årbok 1986, Statistisk sentralbyrå, Oslo, tabell 360, Norsk Offisiell

Sør-Afrika var det tredje største og viktigste markedet for norsk eksport av fiskehermetikk, etter USA og Australia. Som resultat av høy vernetoll i Det europeiske fellesskap (EF), var den norske fiskehermetikkbransjen avhengig av handel med land utenfor Europas grenser. Sør-Afrika, i motsetning til andre land på kontinentet, hadde høy betalingsevne, og var derfor en stor handelspartner.³⁰¹

Industrien ble kategorisert som vanskeligstilt, og derfor omfattet av dispensasjonsrettene. Mye av begrunnelsen var lik manganindustriens: Fiskehermetikkbedriftene var lokalisert langs kysten i små tettsteder, og var hovedpulsåren til lokalsamfunnene. Alternative arbeidsplasser var vanskelig å opparbeide, og risikoanalysen gjennomført av FAFO viste til at mellom 175-200 arbeidsplasser sto i direkte fare dersom boikottloven hadde inkludert forbud mot eksport av fiskehermetikk.³⁰² Likevel valgte Norway Foods å trekke dispensasjonssøknaden de hadde sendt Fiskeridepartementet. Det tatt i betraktning, viser figur 3 at norsk eksport av fiskehermetikk holdte seg stabil også etter at boikottloven ble vedtatt. Selv i bunnårene forekom eksport av fiskehermetikk til Sør-Afrika.

En av de største bekymringene for å gjennomføre en omfattende boikott, var tapet av det norske konkurransefortrinnet i enkelte industrier og et skadelidende næringsliv. Det figurene over viser er to tydelige utfall. Det første tydelige resultatet, er at norsk import holder seg på et høyt nivå gjennom hele tidsperioden. Etter et fall fram til boikottloven ble vedtatt, steg både den totale importen og importen fra Sør-Afrika raskt etter 1987. Det andre tydelige trekket med figurene, er at eksporten til Sør-Afrika ble redusert kraftig, og holdte seg nede fram til etter det første frie valget i Sør-Afrika i 1994. Ser man derimot på den totale eksporten, opplevde eksportnæringene et lite fall fra begynnelsen av 1987 til slutten av 1987. Likevel kan man se tydelig på figuren at til og med eksporten i landet øker. Det kan blant annet

Statistikk B774, Statistisk Årbok 1988, Statistisk sentralbyrå, Oslo, tabell 350, Norsk Offisiell Statistikk B921, Statistisk Årbok 1990, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, tabell 341, Norsk Offisiell Statistikk C32, Statistisk Årbok 1992, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, tabell 333, Norsk Offisiell Statistikk C161, Statistisk Årbok 1994, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, tabell 332

³⁰¹ Husetuft, «Likskap for lova», s. 27

³⁰² Eilertsen. «Økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika», s.66

bety at eksportbedrifter som tapte handelsavtaler med Sør-Afrika, fant nye og andre markeder og handelspartnere.

Kapittel 6: Konklusjon

Ikke bare var den ideologiske konsolideringen viktig, men det internasjonale felles tankegods bidro også til at de daglige kampene i lokalsamfunn eller lokale bedrifter framsto som en del av en stor internasjonal kamp. Dette styrket igjen bevegelsens selvtillit. Arbeiderne følte at de ikke sto alene, men hadde hele verden i ryggen.³⁰³

Da apartheid ble avskaffet i 1994, og Sør-Afrika fikk sitt første frie demokratiske valg, vant den internasjonalt anerkjente frihetsforkjemperen Nelson Mandela med et valgskred. ANC fikk en oppslutning på 62,65 prosent.³⁰⁴ Etter 46 år med apartheid og 300 år med undertrykkelse fra kolonimaktene, skulle svarte sør-afrikanere endelig få leve sine liv med de samme rettighetene som sine hvite landsmenn. Helt frem til 1990-tallet var landet som i 1990 talte 40 millioner innbyggere, gjennomsyret av rasistiske lover som definerte innbyggernes rettigheter etter hudfarge. Avskaffelsen av apartheid skjedde på fredelig vis, og ble ansett for å være en modell for demokratibygging gjennom en sterk fagbevegelse og en folkelig involvering. Likevel var avskaffelsen av apartheid aldri noen selvfølge, men kom som et resultat av sterk motstand fra landets svarte befolkning, fagforeningene og frigjøringsbevegelsen kombinert med et massivt internasjonalt politisk press. Særlig var den internasjonale fagbevegelsen pådriver for å bedre rettighetene for sør-afrikanske arbeidere, og gjennom en stor internasjonal mobilisering ble apartheidregimet rammet både diplomatisk, politisk og økonomisk.³⁰⁵ Internasjonalt hadde de nordiske landene vært regnet for å være pådrivere for de tøffe sanksjonene apartheidregimet ble utsatt for, og den norske fagbevegelsen fikk mye av æren for dette.

Denne oppgaven har tatt utgangspunkt i den norske fagbevegelsens antiapartheidkampanje i årene som fulgte Soweto-opprøret. Det er godt dokumentert hvordan LO var en pådriver for å fremme spørsmålet om boikott av Sør-Afrika i den norske politiske debatten, og særlig overfor Arbeiderpartiet. Gjennom å være en del

³⁰³ Terjesen, «Begrenset solidaritet eller solidaritet uten grenser?» s.9-10

³⁰⁴ Eriksen, *Sør-Afrikas historie* (Kristiansand: Portal Forlag, 2016), s. 181

³⁰⁵ Blakar, «Acting as spokesman of the social conscience of mankind», s. 17

av den internasjonale fagbevegelsen bidro LO til å sette forholdene for sørafrikanske arbeidere på kartet. Med en lang tradisjon for internasjonalt engasjement hadde LO gode forutsetninger for å drive kampanje for svarte sørafrikaneres rettigheter. I samarbeid med Kirken, Fellesrådet, SAIH og andre solidaritetsorganisasjoner, utøvde LO et sterkt politisk press mot det politiske Norge. Gjennom sine krav og offentlige uttalelser, var LO med på å bygge høye forventninger til først Oddvar Nordlis regjering, deretter til Gro Harlem Brundtlands første regjering i 1981.

De første årene av 1980-tallet endret debatten om boikott av Sør-Afrika karakter. Flere forhold spilte inn, men viktigst var avsløringen fra SRB som dokumenterte at nærmere 40 prosent av Sør-Afrikas oljeimport ble transportert av norske skip.³⁰⁶ Dette ble et vendepunkt, og gjorde at debatten fikk en tilleggsdimensjon i de norske arbeidsplassene som var knyttet til denne transporten. For Høyre og Kåre Willoch som da satt med regjeringsmakten, ble da bekymringene fra Rederiforbundet vektlagt tungt. For LO ga dette grunn til bekymring ettersom de organiserte mange av arbeidstakerne som ville rammes dersom denne handelen inngikk i en eventuell boikottlov.³⁰⁷ Etter å selv ha bidratt til å øke forventningene til Arbeiderpartiets boikottpolitikk, sto LO nå overfor et dilemma.

FAFOs rapport «Økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika. Virkinger av ensidig norsk boikott», publisert i 1985, gjorde dette dilemmaet enda større for LO.³⁰⁸ Rapporten hevdet at en ensidig boikott av handel med Sør-Afrika ville komme til å ramme arbeidsplasser knyttet til manganindustrien. Elkems smelteverk i Sauda på vestlandet ble trukket fram som et eksempel på en industriarbeidsplass som ville rammes hardt av en slik boikott. Stans i import av mangan fra Sør-Afrika kunne bety slutten for smelteverket, bygdas hjørnesteinsbedrift. Totalt fryktet man at rundt tusen industriarbeidsplasser i landet kunne forsvinne ved en ensidig boikott.

Samtidig som diskusjonene raste rundt bekymring for arbeidsplasser og en boikotts betydning for norsk handel, var apartheiddiskusjonene mange i Stortinget og i den generelle politiske debatten. I mai 1986 måtte Willoch-regjeringen gå av, og Gro Harlem Brundtland dannet sin andre regjering. Samme måned vedtok Danmark en ensidig boikottlov og i september 1986 vedtok EF et omfattende forbud mot import fra

³⁰⁶ Eriksen, «Fuelling the Apartheid War Machine», s. 197

³⁰⁷ Eilertsen. «Økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika», 26-27

³⁰⁸ Eilertsen. «Økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika», 26

Sør-Afrika, før den amerikanske kongressen ved årets slutt også vedtok en nærmest full boikott av landet. Sverige fulgte etter våren 1987, og på dette tidspunktet hadde så godt som hele Asia og hele Afrika nord for Sahara vedtatt full boikott.³⁰⁹ På denne tiden var arbeidet med en boikottlov i gang også i Norge, men arbeidet tok tid. En intern styringsgruppe nedsatt av regjeringen fikk i oppgave å utforme et lovforslag til en boikottlov. I den innledende runden inneholdt gruppas anbefaling et forbud mot import av manganmalm, men da lovforslaget skulle behandles i Stortinget var det åpnet for dispensasjon for det suverent viktigste området av norsk samhandel med Sør-Afrika, etter blant annet påtrykk fra LO.³¹⁰

I Arbeiderpartiets stortingsgruppe førte behandlingen av boikottloven til at flere av de yngre representantene brøt med stortingsgruppens flertall, og fremmet et eget forslag som gikk lenger. Etter tøffe politiske debatter og uenighet med Høyre i Stortinget sommeren før, var det knyttet høye forventninger til Arbeiderpartiets boikott-standpunkt. Dette viste at spørsmålet markerte en skillelinje i landets største parti, der de yngre representantene sammen med ungdomsorganisasjonen AUF tilhørte en strengere boikottlinje, mens partiets flertall støttet av LO ønsket dispensasjoner for områder som kunne ramme norske industriarbeidsplasser. Til tross for at utbryterne fra Arbeiderpartiet og SV fremmet alternative forslag, fikk utenriks- og forsvarskomiteens opprinnelige forslag flertall.³¹¹

Etter at boikottloven trådte i kraft våren 1987, ble det åpnet opp for å gi dispensasjoner på tre områder: import av manganmalm, produksjon av fiskehermetikk og skipsfartstjenester, med salg av råolje som et viktig unntak. Som følge av boikottloven ble norsk eksport til Sør-Afrika kraftig redusert fra 1987. Når det gjaldt importen fra Sør-Afrika, forble denne stabil, med unntak av et bunnpunkt i 1987. Ettersom manganimportørene hadde fått dispensasjon fra loven, brukte de dette til å kjøpe og lagre store kvanta av manganmalm. Senere ble det avslørt at hovedimportøren Elkem hadde solgt fra sine lagre til land med strengere boikottlover, og bidro med det til å vanne ut effekten av boikottene.³¹²

³⁰⁹ Eilertsen. «Økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika», s. 10-12

³¹⁰ Husetuft, «Likskap for lova?» s.61

³¹¹ Forhandlinger i Odelstinget nr. 11 (1986-87), s. 149-176

³¹² Klassekampen, 12.03.1990

Arbeiderpartiets daværende visepresident i presidentskapet på Stortinget, medlem av utenriks- og konstitusjonskomiteen, leder av International Anti-Apartheid Movement, samt tidligere industriarbeider, Reiulf Steen, skrev et leserinnlegg i Arbeiderbladet, januar 1987 at «arbeidet med boikottloven og diskusjonene omkring den, er en sterk illustrasjon på hvor vanskelig det er å vise internasjonal solidaritet i praksis. I hvert fall hvis det koster».³¹³ Tallene som viser norsk samhandel med Sør-Afrika etter vedtaket om boikottloven, bekrefter nettopp Steens ord, og deler av antiapartheidbevegelsens bekymringer over boikottloven av mars 1987. Etter stort press fra LO, Rederiforbundet, NKIF, Elkem og Sauda-samfunnet trumfet hensynet til norsk næringsliv og norske arbeidsplasser solidaritet med antiapartheidbevegelsen i Sør-Afrika. Boikottloven hadde en virkning på norsk eksport til Sør-Afrika, men importen fra Sør-Afrika fikk fortsette som tilnærmet før loven ble gjeldende. VG fikk dermed rett i sin negative dom over boikottloven: norske myndigheter hadde beskyttet «seg selv på praktisk talt alle de områder hvor vårt økonomiske samkvem med apartheidstaten har noen betydning».³¹⁴

³¹³ Steen, «Hvor lang er veien?»

³¹⁴ VG, 17.11.1986

Referanseliste

Primærkilder

Brev fra LO v/ Thor Andreassen og Kaare Sandegren, 3.4.1978

Pamflett, Komiteen for Spaniakjempernes minnesmerke, «Nordmenn i den spanske borgerkrig». Oslo

Aviser

Ask, Alf Ole. «Norsk Sør-Afrika-transport: Mellompartiene bøyer av». Arbeiderbladet. 17.01.86

Ask, Alf Ole. «Stortinget presser Sør-Afrika». Arbeiderbladet. 05.06.1985

Berget, Grete. «AP om Sør-Afrika: Vil ha åpen registrering». Arbeiderbladet. 25.01.1986

Berget, Grete. «Forby skipsfarten». Arbeiderbladet. 16.10.1986

Bratteli, Tone. «Håp om oljeboikott». Arbeiderbladet. 31.01.1986

Bjørgum, Lars Henrik. «Blandede reaksjoner». Arbeiderbladet. 15.11.1986

Bjørgum, Lars Henrik. «Norges sterkeste bidrag». Arbeiderbladet. 15.11.1986

Bjørgum, Lars Henrik. «Boikott S-Afrika». Arbeiderbladet. 10.07.1985

Gudim, Øystein. «Ord eller realiteter?» Arbeiderbladet. 03.02.1986

Helgesen, Jan Ø. «Haugstvedt får bråk!» Arbeiderbladet. 30.12.1985

Mikaelsen, Knut Erik. «Fortsatt boikott av Sør-Afrika» Arbeiderbladet. 09.01.1986

Nordland, Ester. «Flertall for full boikott?» Arbeiderbladet. 04.06.1986

Nybakk, Marit. «Sør-Afrika-boikott – en milepæl». Arbeiderbladet. 16.03.1987.

NTB. «Sverige vedtar S-Afrika boikott». Arbeiderbladet 03.05.1987

Stanghelle, Harald. «Halvparten av Sør-Afrikas olje på norske skip. Tvilsom rekord for Norge». Arbeiderbladet. 18.06.1982

Steen, Reiulf. «Hvor lang er veien?». Arbeiderbladet. 24.01.1987

Talsnes, Stål. «To får boikott-støtte». Arbeiderbladet. 31.10.1987

Avisoppslag uten forfatter:

«AU Ferne bryter ut». Arbeiderbladet 14.03.1987

«AP- og Samorg-krav om Sør-Afrika: Legg fram tiltak!». Arbeiderbladet. 13.11.1985

«Boikott Sør-Afrika» Arbeiderbladet. 25.02.1986

«Norske skip leverer mest». Arbeiderbladet 04.06.1986

«Hvit terror». Arbeiderbladet. 21.05.1986

«Kamouflerte båter til S-Afrika». Arbeiderbladet. 10.07.1985

«Klar til å ta over». Arbeiderbladet. 02.05.1986

Klassekampen, 12.03.1990

«Underbruket», Arbeiderbladet. 19.12.1985

«Ungdomsspalten: Ungdomfylkingens landsstyre drøfter de praktiske arbeidsoppgaver», Arbeideravisa. 08.02.1988

VG, 17.11.1986

Rapporter

LO, Årsberetning 1976

LO, Årsberetning 1977

LO, Årsberetning 1978

LO, Årsberetning 1979

LO, Årsberetning 1980

LO, Årsberetning 1981

LO, Årsberetning 1982

LO, Årsberetning 1983

LO, Årsberetning 1984

LO, Årsberetning 1985

LO, Årsberetning 1986

LO, Årsberetning 1987

Statistisk Årbok 1976, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1977, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1978, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1979, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1980, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1981, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1982, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1983, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1984, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1985, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1986, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1987, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1988, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1989, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1990, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1991, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1992, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1993, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Statistisk Årbok 1994, Statistisk sentralbyrå, Oslo

Taler

Brundtland, Gro Harlem. 1987. Transkripsjon av tale på rådsmøte i

Sosialistinternasjonalen. 7.-9. 04.1987.

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/smk/vedlegg/taler-og-artikler-av-tidligere-statsministre/gro-harlem-brundtland/1987/speech_to_socialist_international_council_april.pdf

Lutuli, Albert. 1961. Transkripsjon av takketale under Nobels Fredsprisutdelingen,

11.12.1961. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1960/lutuli/lecture/>

Mandela, Nelson. 1964. Transkripsjon av forsvarstale under rettsak i Pretoria.

20.04.1964.

http://db.nelsonmandela.org/speeches/pub_view.asp?pg=item&ItemID=NMS010&txtstr=prepared%20to%20die

Nordli, Odvar. 1977. Transkripsjon av tale under Verdenskonferansen mot apartheid, 23.08.1977.

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/smk/vedlegg/taler-og-artikler-av-tidligere-statsministre/odvar-nordli/1977/tale_til_verdenskonferansen_mot_apartheid.pdf

Palme, Olof. 1986. Transkripsjon av tale om apartheid i den svenske riksdagen,

21.02.1986. [http://www.olofpalme.org/wp-](http://www.olofpalme.org/wp-content/dokument/860221b_folkriksdag.pdf)

[content/dokument/860221b_folkriksdag.pdf](http://www.olofpalme.org/wp-content/dokument/860221b_folkriksdag.pdf)

Møteprotokoller

Forhandlinger i Odelstinget nr. 11 (1986-87), 16.03.1987.

Forhandlinger i Stortinget nr. 186 (1987)

Forhandlinger i Stortinget nr. 219 (1986-86), 13.06.1986.

Stortingsinnstillinger, proposisjoner, beslutninger

Besl. O. Nr. 39 (Jfr. Innst. O. Nr. 29)

Innst. S. Nr. 227 (1985/1986)

Ot.prp. nr. 34 (1985/86)

Prop. nr.14LS (1986-1987)

St. Meld. nr. 26 (1985/1986),

Lover, Sør-Afrika

Lov nr. 54 av 1952, The Black Urban Areas Act

Lov nr. 55 av 1949, Prohibition of Mixed Marriages Act

Lov nr. 821 av mai 1969, Immorality Amendment Act

Lov nr. 51 av 1950, Group Areas Act

Lov nr. 68 av 1951, Bantu authorities act

Lov nr. 2055 av 1974, Bantu Laws Amendment Act

Lov nr. 67 av 1964, The Black Labour Act

Resolusjoner, FN

Resolusjon 392, 19. Juni 1976

Sekundærlitteratur:

Aas, Oddvar. «Norske pennekneker i eksil: en beretning om Stockholm-legasjonens pressekontor under krigen. Wisconsin: Tiden, 1980

Apalset, Vidar. «LOs støtte til den sørafrikanske fagorganisasjonen COSATU 1986-1997». Upublisert masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2012

Brundtland, Gro Harlem. *Mitt liv* Oslo: Gyldendal, 1997

Bakkevig, Trond. *Den norske kirke og kampen mot apartheid*. Oslo: Kirkerådet, 1995

- Bergh, Trond, Solveig Halvorsen, Stig-Audun Hansen mfl. (red).
Arbeiderhistorie. Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Oslo:
Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 1999
- Bergh, Trond. *Kollektiv fornuft 1969-2009, v. 3, LOs historie*. Oslo: Pax forlag, 2009
- Bjørgum, Jorun. «Arbeiderpartiet og LO» i *Arbeiderhistorie*, redigert av Trond Bergh,
31-57. Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 1999
- Bjørnhaug, Inger and Terje Halvorsen. *Medlemsmakt og samfunnsansvar 1935-
1969, v.2, LOs historie*. Oslo: Pax forlag, 2009
- Bjørnsen, Bjørn. *Har du frihet og sommersonnens sol kjær?: Arbeiderbladet 100 år: 1918–
1984, (bind 2)*. Oslo:Tiden, 1986
- Blakar, Åmund Bækken. «Acting as spokesman of the social conscience of mankind”
the International Labour Organisation and actions against apartheid, 1964-
1994». Upublisert masteroppgave. Universitetet i Oslo. 2020
- Boutros-Ghali, Boutros. *The United Nations and Apartheid 1948-1994*. New York:
Department for Public Information, 1994
- Børde, Kjetil. *Norge i FN. 1945-1970*. Oslo: Aschehoug, 1970
- Crawford, Neta, Audie Klotz. *How Sanctions Work. Lessons from South Africa*.
London: Macmillan, 1999
- Deichman-Sørensen, Bjørn, Ida Holter, Stein Tønnesson, Gerd Åse Nyland. «Det
norske hjelpearbeidet for Spania». Upublisert oppgave i samtidshistorie.
Oppland distrikthøgskole, 1976
- Drolsum, Nina. *For et fritt Afrika: solidaritet mot kolonialisme og apartheid, for
menneskeverd og rettferdighet: Fellesrådet 1967-2000*. Oslo: Solidaritet
Forlag, 1999
- Dubow, Saul. *Apartheid, 1948-1994*. Oxford: Oxford University Press, 2014
- Eilertsen, Inger-Lise og Carl-Erik Schulz. «Økonomiske sanksjoner mot Sør-Afrika.
Virkinger av ensidig norsk boikott». FAFO-rapport nr. 61. 1986
- Eriksen, Tore Linné. *Sør-Afrikas historie. Førkoloniale samfunn, apartheid og
frigjøring*. Kristiansand: Portal Forlag, 2016

- Eriksen, Tore Linné. *Nelson Mandela. Historien om den sørafrikanske frigjøringskampen*. Oslo: Omnipax, 2002,
- Eriksen, Tore L., Anita Kristensen Krokan, «Fuelling the Apartheid War Machine: A case study of Shipowners, Sanctions and Solidarity Movements» I . Norway and National Liberation in Southern Africa, redigert av Tore L. Eriksen, 197-216, Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet, 2000
- FN. «Apartheid in South Africa». The UNESCO Courier: a window open on the world, 1965, Nr. 8: 20-28
- Frydenlund, Knut. *Lille land – hva nå? Refleksjoner om Norges utenrikspolitiske situasjon*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982
- Gleditsch, Mona. *Apartheid og arbeid: en kritisk gjennomgang av apartheids virkninger på arbeidslivet i Sør-Afrika*. Oslo: Fellesrådet for det sørlige Afrika, 1984
- Halvorsen, Solveig, Lill-Ann Jensen, Einhart Lorenz, Arnfinn Malme, Einar A. Terjesen (red.). *Arbeiderhistorie 1987*. Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 1987
- Hansson, Steinar, Ingolf Håkon Teigene. *Makt og mannefall: historien om Gro Harlem Brundtland*. Oslo: Cappelen, 1992
- Helle, Egil. *Oscar Torp, arbeidergutt og statsmann*. Oslo: Gyldendal, 1982
- Hengeveld, Richard; Rodenburg, Jaap (red). *Embargo: Apartheid's Oil Secrets Revealed*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1995
- Hjellum, Torstein. «Hvordan har Arbeiderpartipolitikere tenkt om årsakene til underutvikling i den tredje verden?». Forum for utviklingsstudier, 1985, Nr.9-10
- Husetuft, Beate. «Likskap for lova? Den norske boikottlova mot Sør-Afrika og Namibia 1986/87». Upublisert masteroppgave, Universitetet i Bergen, 2007
- Imad, Hoda. «Fra LOs boikottkampanje til Brundtlands boikottlov, 1976-1987» Upublisert fordypningsoppgave i HIS3090. UiO, 2019
- Jorde, Sigurd. «The Foreign Relations of South Africa 1973-1978». Upublisert hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo. 2005

- Johansen, Tor Are. *Krafttak. Kjemisk Forbund 1973-1998*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1999
- Kjeldstadli, Knut. Fortida er ikke det den en gang var: en innføring i historiefaget. Oslo: Universitetsforlaget, 1999
- Kjellberg, Anders. «Fagorganisering i Norge og Serige i et internasjonalt perspektiv» i *Arbeiderhistorie*, redigert av Trond Bergh, 57-85. Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 1999
- Leerland, Dag, 1985. *Apartheid er død: frihet for Sør-Afrika*. Oslo: Aktietrykkeriet, 1985
- Lorenz, Wolf. "Norway and "Rhodesia": 1965-1980". I *Norway and National Liberation in Southern Africa*, redigert av Tore L. Eriksen, 177-193. Stockholm: Nordiska Afrikainstitutet, 2000
- Marx, Karl, Friedrich Engels. *Det kommunistiske partis manifest*. Oslo: Sosialistisk Opplysningsråd, 1970
- Maul, Daniel. *The International Labour Organization: 100 years of global social policy*. Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2019
- Moen, Jo Stein og Trond Giske. *Utøya. En biografi*. (Oslo: Gyldendal, 2012)
- Nygaard, Sven Andreas. "An analysis of the Norwegian Shipping Association in shaping Norwegian foreign policy towards South Africa 1984-1987". Upublisert masteroppgave i historie. NTNU 2021 s.15
- Oftedal, Tor. *Det norske Arbeiderparti*. Oslo: Folkets Brevskole, 1986, s. 89 -90, Engebretsen, Bjørn V. (red). «Sleggene synger og hamrene slår...» *Festskrift til Tor Aspengren*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1997
- Ottaway, Marina. South Africa. *The Struggle for a New Order*. Washington, D.C.: The Bookings Institution, 1993, s.17, *Speed, Amandla!* (Oslo: Fellesrådet for det sørlige Afrika, 1985)
- Ousland, Gunnar. *Fra verkstedet til samfunnet, 1932-1939*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1949

- Pedersen. *Sør Afrika: Siste trekk* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1986), s. 140,
Dubow, Saul. *Apartheid, 1948-1994*. Oxford: Oxford University Press, 2014
- Sandegren, Kaare. *Fagbevegelsens internasjonale engasjement*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1977
- Seim, Jardar. *Hvordan hovedavtalen av 1935 ble til*. Oslo: Tiden norske forlag, 1972
- Skodvin, Magne. *Norsk historie:1939-1945*. Oslo: Norske Samlaget, 1991,
- Smith, Carsten. *Rettstenkning i samtiden*. Oslo: Universitetsforlaget, 1992
- Tamnes, Rolf. *Oljealder 1965-1995*, bind 6 av *Norsk utenrikspolitikks historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997
- Terjesen, Einar A. «Begrenset solidaritet eller solidaritet uten grenser?» i *Arbeiderhistorie 1987*, redigert av Solveig Halvorsen mfl., 7-40, Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 1987
- Thornton, Robert J. «The shooting at Uitenhage, South Africa, 1985: The context and interpretation of Violence». *American Ethnologist*, 1990, Nr. 2
- Thune, Henrik. «Sanksjonspolitikken paradokser og forglemmelser». *Mennesker & rettigheter*, 2001, nr. 2: 65-71
- Tjønneland, Elling Njål. «Sør-Afrika i opprør: apartheid, militarisering og reformpolitikk». *Forum for utviklingsstudier*, 1985, Nr.7-8
- Tørres, Liv. «Sør-Afrika, hva nå?». *Internasjonal Politikk*, 2002, Nr. 2: 189-210
- Ukpokodu, Omiunota N., Ukpokodu, Peter. «Educational Transformation in South Africa». I *Contemporary voices from the margin: African educators on African and American education*, redigert av Omiunota N. Ukpokodu, Peter Ukpokodu, 253-277. USA: IAP-Information Age Publishing, Inc, 2012
- Ustvedt, Yngvar. *Arbeidere under våpen. Norske frivillige i den spanske borgerkrig*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1975
- Valstrand, Liv (red.). *Alt om LO: Historikk, vedtekter, lover, oppgaver, samarbeidsformer, de enkelte forbund m.m.* Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1985

Vetlesen, Vesla. *Frihet for Sør-Afrika. LO og kampen mot apartheid*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1998

Vetlesen, Vesla. «Trade Union Support to the Struggle Against Apartheid: The role of the Norwegian Confederation of Trade Unions». I *Norway and National Liberation in Southern Africa*, redigert av Tore L. Eriksen, 326-353. Uppsala : Nordiska Afrikainstitutet, 2000

Wiedswang, Per. *Det norske Arbeiderparti i fortid og nåtid*. Oslo: Norske Arbeiderpartis forlag, 1981,

Yttereng, Vilde Opdan. «International engagement in the 1960s: The establishment of the International Solidarity Committee of the Norwegian Labour Movement». Upublisert masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2020

Nettsider

Meland, Trude. «Boycott which backfired», Draugen Industriminne, Frigitt. 01.05.22
<https://draugen.industriminne.no/en/2018/10/01/boycott-which-backfired/>

Stortinget. «Biografi Thorvald Stoltenberg 1931-2018». Frigitt 01.05.22
<https://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Representantene/Representant/?perid=THSO>

Stortinget. «Biografi Vesla Vetlesen 1930-». Frigitt 01.05.22
<https://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Representantene/Representant/?perid=GUVE>

Stortinget, «Biografi Leif Haraldseth, 1929-2019». Frigitt 01.05.22
<https://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Representantene/Representant/?perid=LEHR&tab=Biography>

Stortinget, «Biografi Kurt Mosbakk, 1934-». Frigitt 01.05.22.
<https://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Representantene/Representant/?perid=KUMO>